

			PAGE.
Prabodhasudhakara	•••	•••	1
Svatmaprakasika			41
Manishapanchakam	•••	•••	53
Advaitapancharatnam	. • • •	•••	57 .
Nirvanashatkam	•••		61
Advaitanubhuti	•••	•••	65
Brahmanuchintanam	•••	•••	79
Prasnottararatnamalika	•••	•••	85
Sadacharanusandhanam	•••		105
Yogataravali	•	•••	115
Upadesapanchakam		1.1	125
Dhanyashtakam			129
Jivanmuktanandalahari	•••	•	135
Anatmasrivigarhanaprakaranam			143
Svarupanusandhanam	•••		151
Yatipanchakam	•••		157

vol. 16

Hastamalakiyabhashyam	•••		161
Panchikaranam	•••	•••	187
Tattvopadesa		•••	191
Ekasloki	•••	• • • • • • • • • • • • • • • • • • • •	207
Mayapanchakam	•••	•••	209
Praudanubhuti	•••	•••	211
Brahmagnanavalimala		•••	219
Laghuvakyavritti	•••		225
Nivronomoniari			233

		બુષ્ટમ્
प्र बोधसुधाकरः	G ••••	३
देहनिन्दाप्रकरणम्	• • •	Ę
विषयनिन्दाप्रकरणम्	• • • • • • • • • • • • • • • • • • •	€
मनोनिन्दाप्रकरणम्	•••	9
विषयनिष्रहत्रकरणम्	•••	80
मनोनि प्रह प्रकरणम्	* * c	88
वैराग्यप्रकरणम्	•••	१३
आत्मसिद्धिप्रकरणम्	• • •	88
मायासिद्धिप्र करण म्		१६
ळि क्न देहादिनिरूपणप्रकरणम्	20 *** ***	86
अद्वैतप्रकरणम्	•••	29
कर्तृत्वभोक्तृत्वप्रकरणम्	•••	२१
स्वप्रकाशताप्रकरणम्	• • •	२२
नादानुसंघानप्रकरणम्		२२
मनोलयप्रकरणम्	v.	२३

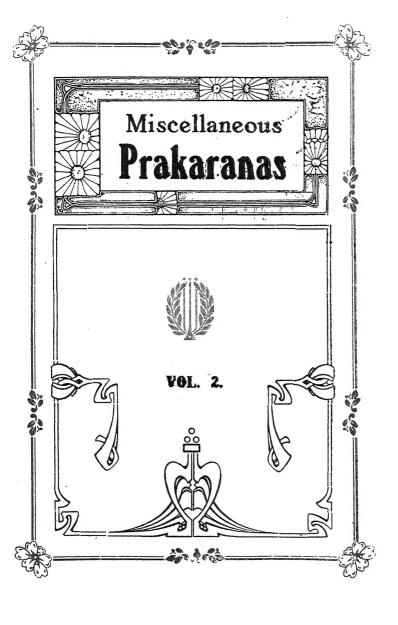
(२)

प्रबोधप्रकरणम्	****	₹8.
द्विधाभक्तिप्रकरणम्	1 * *	२६
ध्यानविधिप्रकरणम्	•••	26
स्रगुणनिर्गुणयो रै क्यप्रकरणम्		2.8
आनुप्रहिकप्रकरणम्	•••	\$ 8
स्वात्मप्रकाशिका		४३
मनीषापश्चकम्	• • •	ध् ष्य
अद्वेतपञ्चरत्नम्		५९
निर्वाणषद्कम्	*	६३
अद्वैतानुभूतिः	•••	€છ.
ब्रह्मानुचिन्तनम्	•••	८१
पश्चोत्तरस्वमा लिका		<0·
सदाचारानुसंधानम्	••••	१०७
योगतारावली	•••	११७
उपदेशपश्चकम्	• • • •	१२७
धन्याष्ट्रकम्	****	१३१
जीवग्रुक्तानन्दलहरी		१३७
अनात्मश्रीविगईण प्रकरणम्		१४५
म्बह्यानसंघानम		१५३

( )

यतिपश्चकम्	• • • •	१५९.
इस्तामलकीयभाष्यम्		१६३
पश्चीकरणम्	••••	१८९.
तत्त्वोपदेशः	•••	१९५
एकश्लोकी	••••	२०७ .
मायापश्चकम्	••••	२०९
मोदानुभूतिः	****	२१३
ब्रह्मज्ञानावलीमाळा	•••	२२१
ब घुवाक्य द्वत्तिः	•••	२२७.
निर्वाणमञ्जरी	•••	૨ ३५.

प्रकरण प्रबन्धाविः

दितीयो भागः

॥ श्रीः ॥

॥ प्रबोधसुधाकरः ॥

Sourishunker Saneriwala. देहनिन्दाप्रकरणम्।

नित्यानन्दैकरसं सिचन्मात्रं स्वयंज्योतिः ।
पुरुषोत्तममजमीशं वन्दे श्रीयादवाधीशम् ॥ १ ॥
यं वर्णायेतुं साक्षाच्छ्रुतिरिप मूकेव मौनमाचरित ।
सोऽस्माकं मनुजानां किं वाचां गोचरो भवित ॥ २ ॥
यद्यप्येवं विदितं तथापि परिभाषितो भवेदेव ।
अध्यात्मशास्त्रसारैहिरिचिन्तनकीर्तनाभ्यासैः ॥ ३ ॥
क्छमैर्वहुभिरुपायैरभ्यासज्ञानभक्त्यादैः ।
पुंसो विना विरागं मुक्तेरिधकारिता न स्यात् ॥ ४ ॥
वैराग्यमात्मबोधो भक्तिश्चेति त्रयं गदितम् ।
मुक्तेः साधनमादौ तत्र विरागो वितृष्णता प्रोक्ता ॥ ५ ॥
सा चाहंममताभ्यां प्रच्छन्ना सर्वदेहेषु ।
तत्राहंता देहे ममता भार्योदिविषयेषु ॥ ६ ॥

देहः किमात्मकोऽयं कः संबन्धोऽस्य वा विषयैः। एवं विचार्यमाणेऽहंताममते निवर्तेते॥ ७॥

स्त्रीपुंसोः संयोगात्संपाते शुक्रशोणितयोः ।

प्रविशक्तीवः शनकैः स्वकर्मणा देहमाधत्ते ॥ ८ ॥

मातृगुरूद्रद्यी कफमूत्रपुरीषपूर्णायाम् । जठराग्निज्वालाभिर्नवमासं पच्यते जन्तुः ॥ ९ ॥

दैवात्प्रसृतिसमये शिशुस्तिरश्चीनतां यदा याति । शस्त्रैर्विखण्ड्य स तदा बहिरिह निष्कास्यतेऽतिबलात् ॥

अथवा यन्त्रच्छिद्राद्यदा तु निःसार्यते प्रबर्छैः । प्रसवसमीरैश्च तदा यः क्वेशः सोऽप्यनिर्वाच्यः ॥ ११ ॥

आधिव्याधिवियोगात्मीयविपत्कलहदीर्घदारिद्यै: । जन्मानन्तरमपि यः क्वेशः किं शक्यते वक्तुम् ॥ १२ ॥

नरपशुविहंगतिर्थग्योनीनां चतुरशीतिलक्षाणाम् । कर्मनिबद्धो जीवः परिभ्रमन्यातना मुङ्के ॥ १३॥

चरमस्तत्न नृदेहस्तत्रोज्जन्मान्वयोत्पत्तिः । स्वकुलाचारविचारः श्रुतिप्रचारश्च तत्रापि ॥ १४ ॥ आत्मानात्मविवेको नो देहस्य च विनाशिताज्ञानम् । एवं सित खमाय: प्राज्ञैरिप नीयते मिथ्या ॥ १५ ॥ आयु:क्षणलवमात्रं न लभ्यते हेमकोटिभिः कापि। तचेदच्छति सर्वे मुषा ततः काधिका हानिः ॥ १६ ॥ नरदेहातिक्रमणात्प्राप्तौ पश्चादिदेहानाम् । म्वतनोरप्यज्ञाने परमार्थस्यात्र का वार्ता ॥ १७ ॥ सततं प्रवाह्यमानैवृषभैरश्वैः खरैर्गजैर्महिषैः । हा कष्टं क्षुतक्षामैः श्रान्तैर्नो शक्यते वक्तुम् ॥ १८ ॥ रुधिरत्रिधातुमज्जामेदोमांसास्थिसंहतिर्देहः। स बहिस्त्वचा पिनद्धस्तस्मान्नो भक्ष्यते काकैः ॥ १९ ॥ नासाम्राद्वदनाद्वा कफं मलं पायुतो विसृजन् । स्वयमेवैति जुगुप्सामन्तः प्रसृतं च नो वेत्ति ॥ २० ॥ पथि पतितमस्थि दृष्टा स्पर्शभयादन्यमार्गतो याति । नो पश्यति निजदेहं चास्थिसहस्रावृतं परितः ॥ २१ ॥ केशावधि नखराग्रादिदमन्तः पृतिगन्धसंपूर्णम् ।

बहिरपि चागरुचन्दनकर्पूराचैर्विलेपयति ॥ २२ ॥

प्रबोधसुधाकरः ।

3

यत्नादस्य पिधत्ते स्वाभाविकदोषसंघातम् । औपाधिकगुणनिवहं प्रकाशयञ्काघते मृढः ॥ २३ ॥

क्षतमुत्पन्नं देहे यदि न प्रक्षाल्यते त्रिदिनम् । तत्रोत्पतन्ति बहवः क्रिमयो दुर्गन्धसंकीर्णाः ॥ २४ ॥

यो देहः सुप्तोऽभूत्सुपुष्पश्चयोपशोभिते तस्पे । संप्रति स रज्जुकाष्ठैर्नियन्त्रितः क्षिप्यते वह्नौ ॥ २५ ॥

सिंहासनोपविष्टं दृष्ट्वा यं मुद्मवाप स्रोकोऽयम् । तं कासाक्रष्टतनुं विस्रोक्य नेत्रे निमीस्यति ॥ २६ ॥

एवंविघोऽतिमिळिनो देहो यत्सत्तया चलित । तं विस्मृत्य परेशं वहत्यहंतामितत्येऽस्मिन् ॥ २७ ॥

कात्मा सिचद्र्पः क मांसरुधिरास्थिनिर्मितो देहः। इति यो छज्जति धीमानितरशरीरं स किं मनुते॥ २८॥

विषयनिन्दाप्रकरणम्।

मृढः कुरुते विषयजकर्दमसंमार्जनं मिथ्या । दुरदृष्टवृष्टिविरसो देहो गेहं पतत्येव ॥ २९ ॥ भार्या रूपविहीना मनसः क्षोभाय जायते पुंसाम् । अत्यन्तं रूपाढ्या सा परपुरुपैर्वशीकियते ॥ ३० ॥

यः कश्चित्परपुरुषो मित्रं भृत्योऽथवा भिक्षुः । पञ्चित हि साभिलाषं विलक्षणोदाररूपवतीम् ॥ ३१ ॥

यं कंचित्पुरुषवरं स्वभर्तुरतिसुन्दरं दृष्ट्वा । मृगयति किं न मृगाक्षी मनसेव परिश्वयं पुरुषः ॥ ३२ ॥

एवं सुरूपनार्या भर्ता कोपात्प्रतिक्षणं क्षीणः । नो लभते सुखलेशं बलिमिव बलिभुग्बहुष्वेकः ॥ ३३ ॥

वनिता नितान्तमज्ञा स्वाज्ञामुङ्ख्य वर्तते यदि सा । शत्रोरप्यधिकतरा पराभिलाषिण्यसौ किमुत ॥ ३४॥

लोको नापुत्रस्यास्तीति श्रुत्यास्य कः प्रभाषितो लोकः । मुक्तिः संसरणं वा तदन्यलोकोऽथवा नाद्यः ॥ ३५ ॥

सर्वेऽपि पुत्रभाजस्तन्मुक्तौ संसृतिर्भवति । श्रवणादयोऽप्युपाया मृषा भवेयुस्तृतीयेऽपि ॥ ३६ ॥

तत्प्राह्युपायसत्त्वाद्वितीयपक्षेऽप्यपुत्तस्य । पुत्रेष्टयादिकयागप्रवृत्तये वेदवादोऽयम् ॥ ३७ ॥ नानाञ्चरीरकष्ठैर्धनव्ययैः साध्यते पुत्रः । उत्पन्नमात्रपुत्रे जीवितचिन्ता गरीयसी तस्य ॥ ३८ ॥

जीवन्नपि किं मूर्खः प्राज्ञः किं वा सुशीलभाग्भविता । जारश्चौरः पिशुनः पतितो द्यूतप्रियः ऋरः ॥ ३९॥

पितृमातृबन्धुघाती मनसः खेदाय जायते पुत्रः । चिन्तयति तातनिधनं पुत्रो द्रव्याद्यधीशताहेतोः ॥ ४० ॥

सर्वगुणैरुपपन्नः पुतः कस्यापि कुत्रचिद्भवति । सोऽल्पायू रुग्णो वा द्यनपत्यो वा तथापि खेदाय ॥४१॥

पुत्रात्सद्गतिरिति चेत्तद्ि प्रायोऽस्ति युक्ससहम् । इत्थं शरीरकष्टेर्दुःखं संप्रार्थ्यते मृढैः ॥ ४२ ॥

पितृमातृबन्धुभिगनीपितृब्यजामातृमुख्यानाम् । मार्गस्थानामिव युतिरनेकयोनिश्रमात्क्षणिका ॥ ४३ ॥

दैवं यावद्विपुलं यावत्प्रचुरः परोपकारश्च । तावत्सर्वे सुहृदो व्यत्ययतः शत्रवः सर्वे ॥ ४४ ॥

अश्रन्ति चेद्नुदिनं वन्दिन इव वर्णयन्ति संतृप्ताः। तचेद्वित्रदिनान्तरमभिनिन्दन्तः प्रकुप्यन्ति ॥ ४५॥ दुर्भरजठरानिमित्तं समुपार्जियतुं प्रवर्तते चित्तम् । लक्षाविध बहुवित्तं तथाप्यलभ्यं कपार्दिकामात्रम् ॥ ४६ ॥

लब्धश्चेद्धिकोऽर्थः पत्न्यादीनां भवेत्स्वार्थः। नृपचौरतोऽप्यनर्थस्तस्माह्व्योद्यमो व्यर्थः॥ ४७॥

अन्यायमर्थभाजं पश्यति भूपोऽध्वगामिनं चौरः । पिशुनो व्यसनप्राप्तिं दायादानां गणः कलहम् ॥ ४८॥

पातकभरैरनेकैरर्थ संमुपार्जयन्ति राजानः । अश्वमतङ्गजहेतोः प्रतिक्षणं नारयते सोऽर्थः ॥ ४९ ॥

राज्यान्तराभिगमनाद्रणभङ्गान्मन्त्रिभृत्यदोषाद्वा । विषशस्त्रगुप्तघातान्मग्नाश्चिन्तार्णवे भूपाः ॥ ५० ॥

मनोनिन्दाप्रकरणम् ।

हसति कदाचिद्रौति भ्रान्तं सद्दश दिंशो भ्रमति। हृष्टं कदापि रुष्टं शिष्टं दुष्टं च निन्दति स्तौति॥ ५१॥

किमिप द्वेष्टि सरोषं ह्यात्मानं श्लाघते कदाचिदिप । चित्तं पिशाचमभवद्राक्षस्या तृष्णया व्याप्तम् ॥ ५२ ॥ दम्भाभिमानलोभैः कामक्रोधोरुमत्सरैश्चेतः । आकृष्यते समन्ताच्छ्वभिरिव पतितास्थिवन्मार्गे ॥ ५३ ॥ तस्माच्छुद्धविरागो मनोऽभिल्लिवं त्यजेदर्थम् । तदनभिल्लिवं कर्यान्निव्योपारं ततो भवति ॥ ५४ ॥

विषयनिग्रहप्रकरणम्।

संसृतिपारावारे ह्यगाधविषयोदकेन संपूर्णे । नृज्ञरीरमम्बुतरणं कर्मसमीरैरितस्ततश्चलति ॥ ५५ ॥

छिद्रैर्नवभिरुपेतं जीवो नौकापतिर्महानस्रसः । छिद्राणामनिरोधाञ्जलपरिपूर्णं पतत्यधः सततम् ॥ ५६ ॥

छिद्राणां तु निरोधात्सुखेन पारं परं याति । तस्मादिन्द्रियनिग्रहमृते न कश्चित्तरत्यनृतम् ॥ ५७ ॥

पद्म्यति परस्य युवतिं सकाममिप तन्मनोरथं कुरुते । ज्ञात्वैव तद्प्राप्तिं व्यर्थे मनुजोऽतिपापभाग्भवति ॥ ५८ ॥

पिशुनैः प्रकाममुद्तितां परस्य निन्दां श्रुणोति कर्णाभ्याम् । तेन परः किं म्रियते व्यर्थं मनुजोऽतिपापभाग्भवति ॥५९॥ अनृतं परापवादं रसना वदति प्रतिक्षणं तेन । परहानिरुंब्धिः का व्यर्थे मनुजोऽतिपापभाग्भवति ॥६०॥

विषयेन्द्रिययोर्थोगे निमेषसमयेन यत्सुखं भवति । विषये नष्टे दुःखं यावज्जीवं च तत्त्तयोर्मध्ये ॥ ६१ ॥

हेयमुपादेयं वा प्रविचार्य सुनिश्चितं तस्मात् । अल्पसुखस्य त्यागादनल्पदुःखं जहाति सुधीः ॥ ६२ ॥

धीवरद्त्तमहामिषमश्रन्वैसारिणो म्रियते । तद्वद्विषयान्भुः अन्कालाकृष्टो नरः पतित ॥ ६३ ॥

उरगत्रस्तार्धतनुर्भेकोऽश्रातीह् मक्षिकाः शतशः । एवं गतायुरिप सन्विषयान्समुपार्जययन्धः ॥ ६४ ॥

मनोनिग्रहप्रकरणम् ।

स्वीयोद्गमतोयवहा सागरमुपयाति नीचमार्गेण । सा चेदुद्गम एव स्थिरा सती किं न याति वार्धित्वम् ॥

एवं मनः स्वहेतुं विचारयत्सुस्थिरं भवेदन्तः । न बहिवेदिति तदा किं नात्मत्वं स्वयं याति ॥ ६६ ॥ वर्षास्वम्भः प्रचयात्कृषे गुरुनिर्झरे पयः क्षारम्। ब्रीब्मेणैव तु शुब्के माधुर्य भजति तत्राम्भः ॥ ६७ ॥ तद्वद्विषयोदिक्तं तमःप्रधानं मनः कलुषम् । तस्मिन्विरागशुष्के शनकैराविभवेत्सत्त्वम् ॥ ६८ ॥ यं विषयमपि लिषत्वा धावति बाह्येन्द्रियद्वारा । तस्त्राप्राप्नौ खिद्यति तथा यथा स्वं गतं किंचित् ॥ ६९ ॥ नगनगरदुर्गदुर्गमसारितः परितः परिभ्रमचेतः। यदि नो लभते विषयं विषयन्त्रितमिव खिन्नमायाति ॥ तुम्बीफलं जलान्तर्बलाद्धः क्षिप्रमप्युपैत्यूर्ध्वम् । तद्वन्मनः स्वरूपे निहितं यत्नाद्वहिर्याति ॥ ७१ ॥ इह वा पूर्वभवे वा स्वकर्मणैवार्जितं फलं यद्यत्। शुभमशुभं वा तत्तद्भोगोऽप्यप्रार्थितो भवति ॥ ७२ ॥ चेत:पशमश्रभपथं प्रधावमानं निराकर्तुम् । वैराम्यमेकमुचितं गलकाष्ठं निर्मितं धात्रा ॥ ७३ ॥ निद्रावसरे यत्सुखमेतिक विषयजं यस्मात्।

न हि चेन्द्रियप्रदेशावस्थानं चेतसो निद्रा ॥ ७४ ॥

अद्वारतुङ्गकुड्ये गृहेऽवरुद्धो यथा व्याघः । बहुनिर्गमप्रयत्नेः श्रान्तस्तिष्ठति पतव्यसंश्च तथा ॥ ७५ ॥

सर्वेन्द्रियावरोधादुद्योगशतैरिनर्गमं वीक्ष्य । शान्तं तिष्ठति चेतो निरुद्यमत्वं तदा याति ॥ ७६ ॥

प्राणस्पन्दनिरोधात्सत्सङ्गाद्वासनात्यागात् । हरिचरणभक्तियोगान्मनः स्ववेगं जहाति शनैः ॥ ७७ ॥

वैराग्यप्रकरणम् ।

परगृहगृहिणीपुत्रद्रविणानामागमे विनाशे वा । कथितौ हर्षविषादौ किं वा स्यातां क्षणं स्थातुः ॥ ७८ ॥

दैवात्स्थितं गतं वा यं कंचिद्विषयमीड्यमरूपं वा। नो तुष्यन्न च सीदन्वीक्ष्य गृहेष्वतिथिवन्निवसेत्॥ ७९॥

ममताभिमानशून्यो विषयेषु पराङ्मुखः पुरुषः । तिष्ठन्नपि निजसदने न बाध्यते कर्मभिः कापि ॥ ८०॥

कुत्राप्यरण्यदेशे सुनीछतृणवाछकोपचिते । शीतछतरुतछभूमौ सुखं शयानस्य पुरुषस्य ॥ ८१ ॥ तरवः पत्रफलाढ्याः सुगन्धशीतानिलाः परितः । कलकृजितवरविहगाः सरितो मित्राणि किं न स्युः ॥

वैराग्यभाग्यभाजः प्रसन्नमनसो निराशस्य । अप्रार्थितफल्लभोक्तुः पुंसो जन्मनि कृतार्थतेह स्यात् ॥

द्रव्यं पह्नवतश्च्युतं यदि भवेत्कापि प्रमादात्तदा शोकायाथ तदर्पितं श्रुतवते तोषाय च श्रेयसे । स्वातन्त्र्याद्विषयाः प्रयान्ति यदमी शोकाय ते स्युश्चिरं संत्यक्ताः स्वयमेव चेत्सुखमयं निःश्रेयसं तन्वते ॥ ८४ ॥

विस्मृत्यात्मिनवासमुत्कटभवाटव्यां चिरं पर्यटन्संतापत्रयदीर्घदावदहनज्वालावलीव्याकुलः ।
वल्गन्फल्गुषु सुप्रदीप्तनयनश्चेतःकुरङ्गो बलादाशापाश्चवशीकृतोऽपि विषयव्याधैर्मृषा हन्यते ॥ ८५ ॥

आत्मसिद्धिप्रकरणम्।

उत्पन्नेऽपि विरागे विना प्रबोधं सुखं न स्वात् । स भवेदुरूपदेशात्तस्माद्गुरुमाश्रयेत्प्रथमम् ॥ ८६ ॥ यद्यपि जलधेरुदकं यद्यपि वा प्रेरकोऽनिलस्तत्र । तदपि पिपासाकुलितः प्रतीक्षते चातको मेघम् ॥ ८७ ॥

त्रेधा प्रतीतिरुक्ता शास्त्राहुरुतस्तथात्मनस्तत्र । शास्त्रप्रतीतिरादौ यद्वन्मधुरो गुडोऽस्तीति ॥ ८८॥

अप्रे गुरुप्रतीतिर्दूराहुडदर्शनं यद्वत् । आत्मप्रतीतिरस्माहुडभक्षणजं सुखं यद्वत् ॥ ८९ ॥

रसगन्धरूपशब्दस्पर्शा अन्ये पदार्थाश्च । कस्मादनुभूयन्ते नो देहान्नेन्द्रियप्रामात् ॥ ९० ॥

मृतदेहेन्द्रियवर्गो यतो न जानाति दाहजं दुःखम् । प्राणश्चेन्निद्रायां तस्करबाधां स किं वेत्ति ॥ ९१ ॥

मनसो यदि वा विषयस्तद्युगपित्कं न जानाति । तस्य पराधीनत्वाद्यतः प्रमादस्य कस्त्राता ॥ ९२ ॥

गाढध्वान्तगृहान्ततः क्षितितले दीपं निधायोज्ज्वलं पञ्चिल्लद्रमधोमुखं हि कल्हां तस्योपिर स्थापयेत्। तद्वाह्ये परितोऽनुरन्ध्रममलां वीणां च कस्तूरिकां सद्रत्नं व्यजनं न्यसेच कल्हान्छिद्राध्वनिर्गन्छताम् ॥९३॥ तेजोंशेन पृथक्पदार्थनिवहज्ञानं हि यज्ञायते तद्रन्ध्रैः कछशेन वा किमु मृदो भाण्डेन तैलेन वा । किं सूत्रेण न चैतद्स्ति रुचिरं प्रत्यक्षबाधादतो दीपज्योतिरिहैकमेव शरणं देहे तथात्मा स्थितः ॥ ९४ ॥

मायासिद्धिप्रकरणम्।

चिन्मात्रः परमात्मा ह्यपत्रयदात्मानमात्मतया ।
अभवत्सोऽहंनामा तस्मादासीद्भिदो मूलम् ॥ ९५ ॥
द्वेधैव भाति तस्मात्पतिश्च पत्नी च तौ भवेतां वै ।
तस्मादयमाकाशिक्षधैव परिपूर्यते सततम् ॥ ९६ ॥
सोऽयमपीक्षां चके ततो मनुष्या अजायन्त ।
इत्युपनिषदः प्राहुर्दयितां प्रति याज्ञवल्क्योक्त्या ॥ ९७ ॥
चिरमानन्दानुभवात्सुषुप्तिरिव काप्यवस्थाभूत् ।
परमात्मनस्तु तस्मात्स्वप्रवदेवोत्थिता माया ॥ ९८ ॥
सदसद्विलक्षणासौ परमात्मसदाश्रयानादिः ।
सा च गुणत्रयरूपा सूते सचराचरं विश्वम् ॥ ९९ ॥
माया तावददृश्या दृश्यं कार्यं कथं जनयेत् ।
तन्तुभिरदृश्यक्तपैः पटोऽत्व दृश्यः कथं भवति ॥ १०० ॥

स्वप्ने सुरतानुभवाच्छुकद्रावो यथा शुभे वसने । अनृतं रतं प्रबोधे वसनोपहतिर्भवेत्सत्या ॥ १०१ ॥

स्वप्ने पुरुषः सत्यो योषिद्सत्या तयोर्युतिश्च मृषा । ग्रकदावः सत्यस्तद्वत्प्रकृतेऽपि संभवति ॥ १०२ ॥

एवमदृदया माया तत्कार्ये जगदिदं दृदयम् । माया तावदियं स्याद्या स्वविनाशेन हर्षदा भवति ॥१०३॥

रजनीवातिदुरन्ता न छक्ष्यतेऽत्र स्वभावोऽस्याः । सौदामिनीव नदयति मुनिभिः संप्रेक्ष्यमाणैव ॥ १०४ ॥

माया ब्रह्मोपगताविद्या जीवाश्रया प्रोक्ता । चिद्चिद्गन्थिश्चेतस्तदक्षयं ज्ञेयमा मोक्षात् ॥ १०५ ॥

घटमठकुड्यैरावृतमाकाशं तत्तदाह्वयं भवाति । तद्वदविद्यावृतमिह चैतन्यं जीव इत्युक्तः ॥ १०६ ॥

ननु कथमावरणं स्याद्ज्ञानं ब्रह्मणो विशुद्धस्य । सूर्यस्येव तमिस्रं रात्रिभवं स्वप्रकाशस्य ॥ १०७ ॥

दिनक्रकिरणोत्पन्नेर्मेचैराच्छाद्यते यथा सूर्यः । न खळु दिनस्य दिनत्वं तैर्विकृतैः सान्द्रसंघातैः ॥१०८॥

s P. 116, 2

अज्ञानेन तथात्मा शुद्धोऽपि च्छाराते सुचिरम् । न परं तु लोकसिद्धा प्राणिषु तचेतनाशक्तिः ॥ १०९ ॥

लिङ्गदेहादिनिरूपणप्रकरणम्।

स्थूलशरीरस्यान्तर्लिङ्गशरीरं च तस्यान्तः । कारणमस्याप्यन्तस्ततो महाकारणं तुर्यम् ॥ ११० ॥

स्थूछं निरूपितं प्रागधुना सूक्ष्मादितो ब्र्मः । अङ्कुष्टमात्रः पुरुषः श्रुतिरिति यत्प्राह् तत्सूक्ष्मम् ॥ १११॥

सूक्ष्माणि महाभूतान्यसवः पञ्चेन्द्रियाणि पञ्चेव । षोडशमन्तःकरणं तत्संघातो हि लिङ्गतनुः ॥ ११२ ॥

तत्कारणं स्मृतं यत्तस्यान्तर्वासनाजालम् । तस्य प्रवृत्तिहेतुर्बुद्धयाश्रयमत्र तुर्ये स्यात् ॥ ११३ ॥

तत्सारभूतबुद्धाः यत्प्रतिफल्लितं तु शुद्धचैतन्यम् । जीवः स उक्त आद्यैयोऽहमिति स्फूर्तिकृद्वपुषि ॥ ११४ ॥

चरतरतरङ्गसङ्गात्प्रतिबिन्बं भास्करस्य च चलं स्यात्। अस्ति तथा चभ्वलता चैतन्ये चित्तचाभ्वल्यात्॥११५॥ नन्वर्कप्रतिबिम्बः सिळ्ळादिषु यः स चावभासयति । किमितरपदार्थनिवहं प्रतिबिम्बोऽप्यात्मनस्तद्वत् ॥ ११६॥

प्रतिफलितं यत्तेजः सवितुः कांस्यादिपात्रेषु । तद्नु प्रविष्टमन्तर्गृहमन्यार्थान्प्रकाशयति ॥ ११७ ॥

चित्प्रतिविम्बस्तद्वद्भुद्धिषु यो जीवतां प्राप्तः । नेवादीन्द्रियमार्गैर्वहिर्ग्यान्सोऽवभासयति ॥ ११८ ॥

अद्वैतप्रकरणम्।

तिद्दं य एवमार्थो वेद ब्रह्माहमस्मीति । स इदं सर्वे च स्यात्तस्य हि देवाश्च नेशते भूत्या ॥११९॥

येषां स भवत्यात्मा योऽन्यामथ देवतामुपास्ते यः। अहमन्योऽसावन्यश्चेत्थं यो वेद पशुवत्सः॥ १२०॥

इत्युपनिषदामुक्तिस्तथा श्रुतिर्भगवदुक्तिश्च । ज्ञानी त्वात्मैवेयं मतिर्ममेत्यत्र युक्तिरपि ॥ १२१ ॥

ऋजु वकं वा काष्ठं हुताशदग्धं सद्ग्रितां याति । तर्तिकं हस्तप्राह्यं ऋजुवकाकारसत्त्वेऽपि ॥ १२२ ॥ एवं य आत्मिनिष्ठो ह्यात्माकारश्च जायते पुरुषः।
देहीव दृश्यतेऽसौ परं त्वसौ केवलो ह्यात्मा ॥ १२३॥

प्रतिफळित भानुरेकोऽनेकशरावोदकेषु यथा । तद्वदसौ परमात्मा ह्येकोऽनेकेषु देहेषु ॥ १२४ ॥

दैवादेकशरावे भग्ने किं वा विलीयते सूर्यः। प्रतिबिम्बचश्वलत्वादर्कः किं चश्वलो भवति।। १२५॥

स्वव्यापारं कुरुते यथैकसवितुः प्रकाशेन । तद्वचराचरमिदं द्येकात्मसत्तया चलति ॥ १२६ ॥

येनोदकेन कद्छीचम्पकजात्याद्यः प्रवर्धन्ते । मूलकपलाण्डुलग्रुनास्तेनैवैते विभिन्नरसगन्धाः ॥ १२७॥

एको हि सूत्रधारः काष्ठप्रकृतीरनेकशो युगपत् । स्तम्भाष्रपट्टिकायां नर्तयतीह प्रगूढतया ॥ १२८ ॥

गुडखण्डशर्कराचा भिन्नाः स्युर्विकृतयो यथैकेक्षोः। केयूरकङ्कणाचा यथैकहेन्नो भिदाश्च पृथक् ॥ १२९॥

एवं पृथक्स्वभावं पृथगाकारं पृथग्वृत्ति । जगदुचावचमुचैरेकेनैवात्मना चलति ॥ १३० ॥ स्कन्धधृतसिद्धमन्नं यावन्नाश्राति मार्गगस्तावत्। स्पर्शभयक्षुत्पीडे तस्मिन्भुक्ते न ते भवतः ॥ १३१ ॥

मानुषमतङ्गमहिषश्चसूकरादिष्वनुस्यूतम् । यः पश्यति जगदीशं स एव मुङ्केटद्वयानन्दम् ॥ १३२ ॥

कर्तृत्वभोक्तृत्वप्रकरणम्।

यद्वत्सूर्येऽभ्युदिते स्वन्यवहारं जनः कुरुते । तं न करोति विवस्वान्न कारयति तद्वदात्मापि ॥ १३३ ॥

लोहे हुतभुग्न्याप्ते लोहान्तरताड्यमानेऽपि । तस्यान्तर्गतवहेः किं स्यान्निर्घातजं दुःखम् ॥ १३४ ॥

निष्ठुरकुठारघातैः काष्ठे संछेद्यमानेऽपि । अन्तर्वर्ती वहिः किं घातैश्छेद्यते तद्वत् ॥ १३५ ॥

तनुसंबन्धाङ्जातैः सुखदुःखैििल्यते नात्मा । ब्रूते श्रुतिरपि भूयोऽनश्रन्नन्योऽभिचाकशीत्यादि ॥ १३६ ॥

निशि वेश्मानि प्रदीपे दीप्यति चौरस्तु वित्तमपहरित । ईरयित वारयित वा तं दीपः किं तथात्मापि ॥ १३७ ॥ गेहान्ते दैववशात्कस्मिश्चित्समुदिते विपन्ने वा । दीपस्तुष्यत्यथवा खिद्यति किं तद्वदात्मापि ॥ १३८ ॥

खप्रकाशाताप्रकरणम्।

रविचन्द्रविह्नदीपप्रमुखाः स्वपरप्रकाशाः स्युः । यद्यपि तथाप्यमीभिः प्रकाश्यते कापि नेवात्मा ॥ १३९ ॥

चक्षुर्द्वारेव स्यात्परात्मना भानमेतेषाम् । यद्वा तेऽपि पदार्था न ज्ञायन्तेऽथ केवलालोकात् ॥१४०॥

तत्राप्यक्षिद्वारा सहायभूतो न चेदात्मा । नो चेत्सत्यालोके पश्यत्यन्धः कथं नार्थान् ॥ १४१ ॥

सत्यात्मन्यपि किं नो ज्ञानं तचेन्द्रियान्तरेण स्यात्। अन्धे हक्प्रतिबन्धे करसंबन्धे पदार्थभानं हि ॥ १४२ ॥

जानाति येन सर्व केन च तं वा विजानीयात् । इत्युपनिषदांमुक्तिर्वध्यत आत्मात्मना तस्मात् ॥ १४३ ॥

नादानुसंधानप्रकरणम् ।

यावत्क्षणं क्षणार्धं स्वरूपपरिचिन्तनं क्रियते । तावदक्षिणकर्णे त्वनाहतः श्रूयते शब्दः ॥ १४४ ॥ सिद्धवारम्भस्थिरताविश्रमविश्वासबीजशुद्धीनाम् । उपलक्षणं हि मनसः परमं नादानुसंघानम् ॥ १४५ ॥

भेरीमृदङ्गशङ्खाद्याहतनादे मनः क्षणं रमते । किं पुनरनाहतेऽस्मिन्मधुमधुरेऽखण्डिते खच्छे ॥ १४६ ॥

चित्तं विषयोपरमाद्यथा यथा याति नैश्चल्यम् । वेणोरिव दीर्घतरस्तथा तथा श्रुयते नादः ॥ १४७ ॥

नादाभ्यन्तर्विति ज्योतिर्यद्वर्तते हि चिरम् । तव मनो छीनं चेन्न पुनः संसारबन्धाय ॥ १४८ ॥

परमानन्दानुभवात्सुचिरं नादानुसंघानात् । श्रेष्ठश्चित्तलयोऽयं सत्त्वन्यलयेष्वनेकेषु ॥ १४९ ॥

मनोलयप्रकरणम्।

संसारतापतप्तं नानायोनिभ्रमात्परिश्रान्तम् । छब्ध्वा परमानन्दं न चलति चेतः कदा कापि ॥ १५० ॥

अद्वेतानन्दभरात्किमिदं कोऽहं च कस्याहम् । इति मन्थरतां यातं यदा तदा मूर्छितं चेतः ॥ १५१ ॥ चिरतरमात्मानुभवादात्माकारं प्रजायते चेतः । सरिदिव सागरयाता समुद्रभावं प्रयात्युचैः ॥ १५२ ॥

आत्मन्यनुप्रविष्टं चित्तं नापेक्षते पुनर्विषयान् । श्लीरादुद्भृतमाज्यं यथा पुनः क्षीरतां न यातीह ॥ १५३ ॥

दृष्टी दृष्टिरि दृश्ये यद्नुस्यूतं च भानमात्रं स्यात् । तस्रोपक्षीणं चेत्रित्तं तन्मूर्छितं भवति ॥ १५४ ॥

याति स्वसंमुखत्वं हङ्मात्रं वा यदा तदा भवति । हदयद्रष्ट्रविभेदो ह्यसंमुखेऽस्मिन्न तद्भवति ॥ १५५ ॥

एकस्मिन्दञ्जात्रे त्रेधा द्रष्ट्रादिकं हि समुदेति । बिविधे तस्मिँहीने दृङ्खावं शिष्यते पश्चात् ॥

द्र्पणतः प्राक्पश्चाद्स्ति मुखं प्रतिमुखं तदाभाति । आदर्शेऽपि च नष्टे मुखमस्ति मुखे तथैवात्मा ॥ १५७ ॥

प्रबोधप्रकरणम् ।

माधुर्य गुडपिण्डे यत्तत्तस्यांशकेऽणुमात्रेऽपि । एवं न पृथग्भावो गुडत्वमधुरत्वयोरस्ति ॥ १५८ ॥ अथवा न भिन्नभावः कर्पूरामोदयोरेवम् ।

आत्मस्वरूपमनसां पुंसां जगदात्मतां याति ॥ १५९ ॥

यद्भावानुभवः स्यान्निद्रादौ जागरस्यान्ते ।

अन्तः स चेत्थिरः स्याहभते हि तदाद्वयानन्दम् ॥१६०॥

अतिगम्भीरेऽपारे ज्ञानचिदानन्दसागरे स्फारे।

कर्मसमीरणतरला जीवतरङ्गावलि: स्फूरति ॥ १६१ ॥

खरतरकरैः प्रदीप्तेऽभ्युदिते चैतन्यतिग्मांशौ ।

स्फ़रति मृषेव संमन्ताद्नेकविधजीवमृगतृष्णा ॥ १६२ ॥

अन्तरदृष्टे यस्मि अगदिदमारात्परिस्फुरति ।

हुष्टे यस्मिन्सकृद्पि विलीयते काप्यसद्रुपम् ॥ १६३ ॥

बाह्याभ्यन्तरपूर्णः परमानन्दार्णवे निमम्रो यः।

चिरमाप्छत इव कलशो महाहृदे जहुतनयायाः ॥ १६४॥

पूर्णात्पूर्णतरे परात्परतरेऽप्यज्ञातपारे हरौ

संवित्स्फारसुधार्णवे विरहिते वीचीतरङ्गादिभिः।

भास्वत्कोटिविकासितोज्ज्वलिदगाकाशप्रकाशे परे

स्वानन्दैकरसे निमग्रमनसां न त्वं न चाहं जगत्।।

द्विधाभक्तिप्रकरणम्।

चित्ते सत्त्वोत्पत्तौ तटिदिव बोधोदयो भवति । तर्ह्येव स स्थिरः स्याद्यदि चित्तं ग्रुद्धिमुपयाति ॥ १६६ ॥

शुद्धयति हि नान्तरात्मा कृष्णपदाम्भोजभक्तिमृते । वसनमिव क्षारोदैर्भक्त्या प्रक्षाल्यते चेतः ॥ १६७॥

यद्वत्समछादर्शे सुचिरं भस्मादिना शुद्धे । प्रतिफछति वक्त्रमुचैः शुद्धे चित्ते तथा ज्ञानम् ॥ १६८ ॥

जानन्तु तत्र बीजं हरिभक्त्या ज्ञानिनो ये स्युः । मूर्त चैवामूर्ते द्वे एव ब्रह्मणो रूपे ॥ १६९ ॥

इत्युपनिषत्तयोर्वा द्वौ भक्तो भगवदुपदिष्टौ । क्वेशादक्वेशाद्वा मुक्तिः स्यादेतयोर्भध्ये ॥ १७० ॥

स्थूला सूक्ष्मा चेति द्वेषा हरिभक्तिरुद्दिष्टा । प्रारम्भे स्थूला स्यात्सूक्ष्मा तस्याः सकाशाच ॥ १७१ ॥

स्वाश्रमधर्माचरणं कृष्णप्रतिमार्चनोत्सवो नित्यम् । विविधोपचारकरणैर्हरिदासैः संगमः शश्वत् ॥ १७२ ॥

कृष्णकथासंश्रवणे महोत्सवः सत्यवादश्च । परयुवतौ द्रविणे वा परापवादे पराङ्मुखता ॥ १७३ ॥ प्राम्यकथासृद्वेगः सुतीर्थगमनेषु तात्पर्यम् । यदुपतिकथावियोगे व्यर्थे गतमायुरिति चिन्ता ॥ १७४ ॥ एवं कुर्वति भक्तिं कृष्णकथानुप्रहोत्पन्ना । समुदेति सुक्ष्मभक्तिर्यस्या हरिरन्तराविशति ॥ १७५:॥ स्मृतिसत्पुराणवाक्यैर्यथाश्रुतायां हरेर्मृतीं । मानसपूजाभ्यासो विजननिवासेऽपि तात्पर्यम् ॥ १७६ ॥ सत्यं समस्तजनतुषु कृष्णस्यावश्यितेज्ञीनम् । अद्रोहो भूतगणे ततस्तु भूतानुकम्पा स्यात् ॥ १७७ ॥ प्रमितयहच्छालाभे संतुष्टिद्रिप्त्रादौ। ममताशून्यत्वमतो निरहंकारत्वमकोधः ॥ १७८ ॥ मृदुभाषिता प्रसादो निजनिन्दायां स्तुतौ समता। सुखदु:खशीतलोष्णद्वन्द्वसहिष्णुत्वमापदो न भयम् ॥ निद्राहारविहारेष्वनादरः सङ्गराहित्यम् ।

वचने चानवकाशः कृष्णस्मरणेन शाश्वती शान्तिः ॥

केनापि गीयमाने हरिगीते वेणुनादे वा । आनन्दाविर्मावो युगपत्खादृष्टसात्त्विकोद्रेकः ॥ १८१ ॥

तस्मिन्ननुभवति मनः प्रगृह्यमाणं परात्मसुखम् । स्थिरतां याते तस्मिन्याति मदोन्मत्तदन्तिदशाम् ॥१८२॥

जन्तुषु भगवद्भावं भगवति भूतानि पश्यति क्रमशः । एतादृशी दृशा चेत्तदैव हरिदासवर्यः स्यात् ॥ १८३ ॥

ध्यानविधिप्रकरणम् ।

यमुनातटनिकटस्थितवृन्दावनकानने महारम्ये । कल्पद्रुमतलभूमौ चरणं चरणोपरि स्थाप्य ॥ १८४ ॥

तिष्ठन्तं घननीलं स्वतेजसा भासयन्तमिह विश्वम् । पीताम्बरपरिधानं चन्दनकर्पूरलिप्तसर्वाङ्गम् ॥ १८५ ॥

आकर्णपूर्णनेत्रं कुण्डलयुगमाण्डितश्रवणम् । मन्दिस्मतमुखकमलं सुकौस्तुभोदारमणिहारम् ॥ १८६ ॥

वलयाङ्कुलीयकाद्यानुज्ज्वलयन्तं स्वलंकारान् । गलविल्जलितवनमालं स्वतेजसापास्तकलिकालम् ॥ १८७ ॥ गुजारवालिकलितं गुजापुजान्विते शिरसि । भुजानं सह गोपैः कुजान्तरवर्तिनं हरिं स्मरत ॥ १८८ ॥

मन्दारपुष्पवासितमन्दानिलसेवितं परानन्दम् । मन्दाकिनीयुतपदं नमत महानन्ददं महापुरुषम् ॥

सुरभीकृतदिग्वलयं सुरभिशतैरावृतं सदा परितः। सुरभीतिक्षपणमहासुरभीमं यादवं नमत ॥ १९०॥

कंदर्पकोटिसुभगं वाञ्छितफल्टदं दयार्णवं कृष्णम् । त्यक्त्वा कमन्यविषयं नेत्रयुगं द्रष्टुमुत्सहते ॥ १९१ ॥

पुण्यतमामतिसुरसां मनोऽभिरामां हरेः कथां त्यक्त्वा । श्रोतुं श्रवणद्वन्द्वं प्राम्यं कथमादरं भवति ॥ १९२ ॥

दौर्भाग्यमिन्द्रियाणां कृष्णे विषये हि शाश्वतिके । क्षणिकेषु पापकरणेष्वपि सज्जन्ते यदन्यविषयेषु ॥ १९३॥

सगुणनिर्गुणयोरैक्यप्रकरणम् ।

श्रुतिभिर्महापुराणैः सगुणगुणातीतयोरैक्यम् । यत्त्रोक्तं गृहतया तदहं वक्ष्येऽतिविशदार्थम् ॥ १९४ ॥ भूतेष्वन्तर्यामी ज्ञानमयः सिचदानन्दः। प्रकृतेः परः परात्मा यदुकुलिलकः स एवायम् ॥ १९५॥

ननु सगुणो दृश्यतनुस्तथैकदेशाधिवासश्च । स कथं भवेत्परात्मा प्राकृतवद्रागरोषयुतः ॥ १९६ ॥

इतरे दृश्यपदार्था लक्ष्यन्तेऽनेन चक्षुषा सर्वे । भगवाननया दृष्ट्या न लक्ष्यते ज्ञानदृग्गम्यः ॥ १९७ ॥

यद्विश्वरूपदर्शनसमये पार्थाय दत्तवान्भगवान् । दिव्यं चक्षुस्तस्माददृश्यता युज्यते नृहरौ ॥ १९८ ॥

साक्षाद्यथैकदेशे वर्तुल्रमुपलभ्येने रवेर्बिम्बम् । विश्वं प्रकाशयति तत्सर्वैः सर्वत्र दृश्यते युगपत् ॥ १९९॥

यद्यपि साकारोऽयं तथैकदेशी विभाति यदुनाथः। सर्वगतः सर्वात्मा तथाप्ययं सिचदानन्दः॥ २००॥

एको भगवान्रेमे युगपद्गोपीष्वनेकासु । अथवा विदेहजनकश्रुतदेवभूदेवयोईरिर्युगपत् ॥ २०१ ॥ अथवा कृष्णाकारां स्वचमूं दुर्योधनोऽपद्मयत् । तस्माद्यापक आत्मा भगवान्हरिरीश्वरः कृष्णः ॥ २०२ ॥ वक्षिस यदा जघान श्रीवत्सः श्रीपतेः स किं द्वेष्यः । भक्तानामसराणामन्येषां वा फलं सददाम् ॥ २०३॥

तस्मान्न कोऽपि शत्रुर्नो मित्रं नाप्युदासीनः ।

नृहरिः सन्मार्गस्यः सफलः शाखीव यदुनाथः ॥ २०४ ॥

लोहरालाकानिवहैः स्पर्शादमिन भिद्यमानेऽपि । स्वर्णत्वमेति लौहं द्वेषाद्पि विद्विषां तथा प्राप्तिः ॥ २०५॥

नन्वात्मनः सकाशादुत्पन्ना जीवसंततिश्चेयम्।

जगतः प्रियतर आत्मा तत्प्रकृते नैव संभवति ॥ २०६ ॥

वत्साहरणावसरे पृथग्वयोह्नपवासनाभूषान् । हरिरजमोहं कर्तुं सवत्सगोपान्विनर्ममे स्वस्मात् ॥२०७॥

अग्नेर्यथा स्फुलिङ्गाः क्षुद्रास्तु व्युचरन्तीति । श्रुत्यर्थे दर्शयितुं स्वतनोरतनोत्स जीवसंदोहम् ॥ २०८ ॥

यमुनातीरनिकुञ्जे कदाचिदपि वत्सकांश्च चारयति । कृष्णे तथार्थगोपेषु च वरगोष्ठेषु चारयत्स्वारात् ॥ २०९॥

वत्सं निरीक्ष्य दूराद्गावः स्नेहेन संभ्रान्ताः।

तद्भिमुखं धावन्यः प्रययुगोंपेश्च दुर्वाराः॥ २१०॥

प्रस्नवभरेण भूयः स्नुतस्तनाः प्राप्य पूर्ववद्वत्सान् ।

पृथुरसनया छिहन्स्यस्तर्णकवत्यः प्रपाययन्प्रमुदा ॥२११॥

गोपा अपि निजबालाञ्जगृहुर्मूर्घानमाघाय । इत्थमलौकिकलाभस्तेषां तत्र क्षणं ववृधे ॥ २१२ ॥

गोपा वत्साश्चान्या पूर्व कृष्णात्मका ह्यभवन् । तेनात्मनः प्रियत्वं दार्शितमेतेषु कृष्णेन ॥ २१३ ॥

प्रेयः पुत्राद्वित्तात्प्रेयोऽन्यसाच सर्वस्मात् । अन्तरतरं यदात्मेत्युपनिषदः सत्यताभिहिता ॥ २१४ ॥

नन्तुचावचभूतेष्वात्मा सम एव वर्ततेऽथ हरिः । दुर्योधनेऽर्जुने वा तरतमभावं कथं नु गतवान्सः ॥२१५॥

बिधरान्धपङ्गुमूका दीर्घाः खर्वाः सरूपाश्च ।

सर्वे विधिना दृष्टाः सवत्सगोपाश्चतुर्भुजास्तेन ॥ २१६ ॥

भूतसमत्वं नृहरेः समो हि मशकेन नागेन । छोकैः समिस्निभिर्वेत्युपनिषदा भाषितः साक्षात् ॥ २१७॥

आत्मा तावद्भोक्ता तथैव ननु वासुदेवश्चेत्।

ः नानाकैतवयत्नैः पररमणीभिः कथं रमते ॥ २१८ ॥

सुन्दरमभिनवरूपं कृष्णं हृष्ट्वा विमोहिता गोप्यः । तमभिल्पन्यो मनसा कामाद्विरहव्यथां प्रापः॥ २१९॥ गच्छन्यस्तिष्ठन्त्यो गृहकुत्यपराश्च भुजानाः। कृष्णं विनान्यविषयं समक्षमपि जातु नाविन्दन् ॥२२०॥ दःसहविरहभ्रान्या स्वपतीन्ददृशस्तरुत्रराश्च पशून् । हरिरयमिति सुप्रीताः सरभसमालिङ्गयांचकुः ॥ २२१ ॥ कापि च कृष्णायन्ती कस्याश्चित्पृतनायन्त्याः। अपिबत्स्तनमिति साक्षाद्यासो नारायणः प्राह ॥ २२२ ॥ तस्मान्निजनिजदयितान्कृष्णाकारान्वजिखयो वीक्ष्य । स्वपरनृपतिपत्नीनामन्तर्थामी हरिः साक्षात् ॥ २२३ ॥ परमार्थतो विचारे गुडतन्मधुरत्वदृष्टान्तात् । नश्वरमपि नरदेहं परमात्माकारतां याति ॥ २२४ ॥ किं पुनरनन्तशक्तेळीळावपुरीश्वरस्येह । कर्माण्यलौकिकानि स्वमायया विद्धतो नृहरेः ॥ २२५ ॥ मृद्धक्षणेन कुपितां विकसितवद्नां स्वमातरं वके। विश्वमदर्शयदिखलं किं पुनरथ विश्वरूपोऽसौ ॥ २२६ ॥

s. P. III. 3

आनुग्रहिकप्रकरणम्।

विषविषमस्तनयुगलं पायियतुं पूतना गृहं प्राप्ता । तस्याः पृथुभाग्याया आसीत्क्रष्णार्पणो देहः ॥ २२७ ॥

अनयत्पृथुतरशकटं निजनिकटं वा कृतापराधमपि । कण्ठाश्लेषविशेषादवधीद्वाल्येऽसुरं कृष्णः ॥ २२८ ॥

यमलार्जुनौ तरू उन्मूल्योल्खलगतश्चिरं खिन्नौ । रिङ्गन्नङ्गणभूमौ स्वमालयं प्रापयन्नहरिः ॥ २२९॥

नित्यं त्रिदशद्वेषी येन च मृत्योर्वशीकृतः केशी। काकः कोऽपि वराको बकोऽप्यशोकं गतो लोकम्॥

गोगोपीगोपानां निकरमिं पीडयन्तमितवेगात् । अनघमघासुरमकरोत्पृथुतरमुरगेश्वरं भगवान् ॥ २३१ ॥

पीत्वारण्यहुताशनमसह्यतत्तेजसो हेतोः । दग्धान्मुग्धानखिळाञ्जुगोप गोपान्कुपासिन्धुः ॥ २३२ ॥

पातुं गोकुलमाकुलमशनितिटद्वर्षणैः कृष्णः । असहाय एकहस्ते गोवर्धनमुद्द्धारोचैः ॥ २३३ ॥ वासोलोभाकलितं धावद्रजकं शिलातलैर्ह्तवा । विस्मृत्य तदपराधं विकुण्ठवासोऽर्पितस्तस्मै ॥ २३४ ॥

त्रेघा वक्रशरीरामतिलम्बोष्ठीं स्वलद्वपुर्वचनात् । स्रक्चन्दनपरितोषात्कुन्जामृज्वाननामकरोत् ॥ २३५ ॥

निहतः पपात हरिणा हरिचरणात्रेण कुवलयापीडः। तुङ्गोन्मत्तमतङ्गः पतङ्गवदीपकस्यात्रे ॥ २३६ ॥

युद्धमिषात्सह रङ्गे श्रीरङ्गेनाङ्गसंगमं प्राप्य । मुष्टिकचाणूराख्यौ ययतुर्निःश्रेयसं सपदि ॥ २३७ ॥

देहकुतादपराधाद्वैकुण्ठोत्किण्ठितान्तरात्मानम् । यदुवरकुछावतंसः कंसं विध्वंसयामास ॥ २३८ ॥

हरिसंदर्शनयोगात्पृथुरणतीर्थे निमन्जते तस्मै । भगवानु प्रददार्यः सदाश्चेद्याय सायुज्यम् ॥ २३९ ॥

मीनादिभिरवतारैर्निहताः सुरविद्विषो बहवः । नीतास्ते निजरूपं तत्न च मोक्षस्य का वार्ता ॥ २४० ॥

ये यदुनन्दननिहतास्ते तु न भूयः पुनर्भवं प्रापुः । तस्मादवताराणामन्तर्यामी प्रवर्तकः कृष्णः ॥ २४१ ॥ ब्रह्माण्डानि बहूनि पङ्कजभवान्त्रत्यण्डमत्यद्भुता-न्गोपान्वत्सयुतानद्शयद्जं विष्णूनशेषांश्च यः । शंभुर्यचरणोदकं स्वशिरसा धत्ते च मूर्तित्रया-त्कृष्णो वै पृथगस्ति कोऽप्यविकृतः सिचनमयो नीलिमा ॥

क्रुपापात्रं यस्य त्रिपुरिपुरम्भोजवसितः सुता जहोः पूता चरणनखिनर्णेजनजस्म । प्रदानं वा यस्य त्रिभुवनपितत्वं विभुरिप निदानं सोऽस्माकं जयित कुलदेवो यदुपितः ॥ २४३ ॥

मायाहस्तेऽर्पयित्वा भरणकृतिकृते मोहमूछोद्भवं मां मातः कृष्णाभिधाने चिरसमयमुदासीनभावं गतासि । कारुण्यैकाधिवासे सकृदिप वदनं नेक्षसे त्वं मदीयं तत्सर्वज्ञे न कर्तुं प्रभविस भवती किं नु मूछस्य शान्तिम्॥

उदासीनः स्तब्धः सततमगुणः सङ्गरिहतो भवांस्तातः कातः परिमह भवेज्ञीवनगितः । अकस्मादस्माकं यदि न कुरुते स्नेहमथ त-द्वसस्व स्वीयान्तर्विमलज्जढरेऽस्मिन्पुनरिप ॥ २४५ ॥ लोकाधीशे त्वयीशे किमिति भवभवा वेदना स्वाश्रितानां संकोचः पङ्कजानां किमिह समुद्ति मण्डले चण्डरदमेः। भोगः पूर्वार्जितानां भवति भुवि नृणां कर्मणां चेदवदयं तन्मे दृष्टैर्नृपुष्टैर्ननु दनुजनृपैक्जितं निर्जितं ते॥ २४६॥

नित्यानन्दसुधानिधेरिधगतः सन्नीलमेघः सता-मौत्कण्ठ्यप्रबलप्रभञ्जनभरैराकर्षितो वर्षति । विज्ञानामृतमद्भुतं निजवचो धाराभिरारादिदं चेतश्चातक चेन्न वाञ्छति मृषाकान्तोऽसि सुप्तोऽसि किम् ॥

चेतश्चचलतां विहाय पुरतः संघाय कोटिद्वयं तत्रैकत्र निधेहि सर्वविषयानन्यत्र च श्रीपतिम् । विश्रान्तिर्हितमप्यहो क नु तयोर्मध्ये तदालोच्यतां युक्त्या वानुभवेन यत्र परमानन्दश्च तत्सेव्यताम् ॥२४८॥

पुत्रान्पौत्रमथ स्त्रियोऽन्ययुवतीर्वित्तान्यथोऽन्यद्धनं भोज्यादिष्विप तारतम्यवद्यतो नालं समुत्कण्ठया । नैताद्ययदुनायके समुदिते चेतस्यनन्ते विभौ सान्द्रानन्दसुधार्णवे विहरति स्वैरं यतो निर्भयम् ॥२४९॥ काम्योपासनयार्थयन्त्यनुदिनं किंचित्फलं सेप्सितं किंचित्स्वर्गमथापवर्गमपरैर्योगादियज्ञादिभिः । अस्माकं यदुनन्दनाङ्घ्रियुगलध्यानावधानार्थिनां किं लोकेन दमेन किं नृपतिना स्वर्गापवर्गेश्च किम् ॥२५०॥

आश्रितमात्रं पुरुषं
स्वाभिमुखं कर्षति श्रीशः ।
लोहमिप चुम्बकाश्मा
संमुखमात्रं जडं यद्वत् ॥ २५१ ॥

अयमुत्तमोऽयमधमो
जात्या रूपेण संपदा वयसा ।
अहाध्योऽऋाध्यो वेत्थं
न वेत्ति भगवाननुप्रहावसरे ॥ २५२ ॥

अन्तःस्थभावभोक्ता ततोऽन्तरात्मा महामेघः । खदिरइचम्पक इव वा प्रवर्षणं किं विचारयति ॥ २५३ ॥

प्रबोधसुधाकरः ।

यद्यपि सर्वत्र समस्तथापि नृहरिस्तथाप्येते । भक्ताः परमानन्दे रमन्ति सदयावलोकेन ॥ २५४ ॥

सुतरामनन्यशरणाः क्षीराद्याहारमन्तरा यद्वत् । केवलया स्नेहदृशा कच्छपतनयाः प्रजीवन्ति ॥ २५५ ॥

यद्यपि गगनं शून्यं तथापि जल्रदामृतांशुरूपेण । चातकचकोरनाम्नोर्द्रढभावात्पूरयत्याशाम् ॥ २५६ ॥

तद्वद्वजतां पुंसां हग्वाङ्मनसामगोचरोऽपि हरिः । कृपया फलत्यकस्मात्सत्यानन्दामृतेन विपुल्लेन ॥ २५७ ॥

इति श्रीमत्परमहंसपरिवाजकाचार्यस्य श्रीगोविन्द-भगवत्पूज्यपादशिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवतः कृतौ प्रबोधसुधाकरः समाप्तः ॥

॥ श्रीः॥

॥ स्वात्मप्रकाशिका ॥

जगत्कारणमज्ञानमेकमेव चिद्न्वितम् । एक एव मनः साक्षी जानात्येवं जगन्त्रयम् ॥ १ ॥

विवेक्युक्तबुद्धयाहं जानाम्यात्मानमद्वयम् । तथापि बन्धमोक्षादिव्यवहारः प्रतीयते ॥ २ ॥

विवर्तोऽपि प्रपञ्चो मे सत्यवद्गाति सर्वदा । इति संशयपाशेन बद्धोऽहं छिन्द्धि संशयम् ॥ ३ ॥

एवं शिष्यवचः श्रुत्वा गुरुराहोत्तरं स्फुटम् । नाज्ञानं न च बुद्धिश्च न जगन्न च साक्षिता ॥ ४ ॥

बन्धमोक्षादयः सर्वे कृताः सत्येऽद्वये त्विय । भातीत्युक्ते जगत्सर्वे सद्गूपं ब्रह्म तद्भवेत् ॥ ५ ॥

सर्पादौ रज्जुसत्तेव ब्रह्मसत्तेव केवलम् । प्रपञ्चाधाररूपेण वर्तते तज्जगन्न हि ॥ ६ ॥ यथेक्षमभिसंव्याप्य शर्करा वर्तते तथा। आश्चर्यब्रह्मरूपेण त्वं व्याप्तोऽसि जगत्रयम् ॥ ७॥ मरुभूमौ जलं सर्व मरुभूमात्रमेव तत्। जगन्नयमिदं सर्वे चिन्मातं सुविचारतः ॥ ८ ॥ ब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्ताः प्राणिनस्त्वयि कल्पिताः । बुद्धदादितरङ्गान्ता विकाराः सागरे यथा ॥ ९ ॥ तरङ्गत्वं ध्रुवं सिन्धुर्न वाञ्छति यथा तथा । विषयानन्दवाञ्छा ते महदानन्द्रूपतः ॥ १० ॥ पिष्टं व्याप्य गुडं यद्बन्माधुर्यं न हि वाञ्छति । पूर्णानन्दो जगद्वथाप्य तदानन्दं न वाञ्छति ॥ ११ ॥ दारिह्याशा यथा नास्ति संपन्नस्य तथा तव । ब्रह्मानन्द्निमग्रस्य विषयाशा न संभवेत ॥ १२ ॥ विषं दृष्ट्यामृतं दृष्ट्या विषं त्यजित बुद्धिमान्। आत्मानमपि दृष्ट्वा त्वं व्यजानात्मानमाद्रशत् ॥ १३ ॥ घटावभासको भानुर्घटनाशे न नश्यति । देहावभासकः साक्षी देहनाशे न नश्यति ॥ १४ ॥

निराकारं जगत्सर्वे निर्मेलं सचिदात्मकम् । द्वैताभावात्कथं कस्माद्भयं पूर्णस्य मे वद् ॥ १५ ॥

ब्रह्मादिकं जगत्सर्वे त्वय्यानन्दे प्रकल्पितम् । त्वय्येव लीनं जगत्त्वं कथं लीयसे वद् ॥ १६ ॥

न हि प्रपञ्चो न हि भूतजातं न चेन्द्रियं प्राणगणो न देहः। न बुद्धिचित्तं न मनो न कर्ता ब्रह्मैव सत्यं परमात्मरूपम्॥ १७॥

सर्वे सुखं विद्धि सुदुःखनाशात्सर्वे च सद्रूपमसत्यनाशात् ।
चिद्रूपमेव प्रतिभानयुक्तं
तस्माद्खण्डं परमात्मरूपम् ॥ १८ ॥

चिदेव देहस्तु चिदेव छोका-श्चिदेव भूतानि चिदिन्द्रियाणि । कर्ता चिद्न्तः करणं चिद्व चिद्व सत्यं परमार्थरूपम् ॥ १९ ॥

न में बन्धों न में मुक्तिर्न में शास्त्रं न में गुरुः। मायामात्रविलासों हि मायातीतोऽहमद्वयः॥ २०॥

राज्यं करोतु विज्ञानी भिक्षामटतु निर्भयः। दोषैर्न लिप्यते शुद्धः पद्मपत्रमिवाम्भसा ॥ २१॥

पुण्यानि पापकर्माणि स्वप्नगानि न जाम्रति । एवं जाम्रत्पुण्यपापकर्माणि न हि मे प्रभोः ॥ २२ ॥

कायः करोतु कर्माणि वृथा वागुच्यतामिह । राज्यं ध्यायतु वा बुद्धिः पूर्णस्य मम का क्षतिः ॥ २३ ॥

प्राणाश्चरन्तु तद्धर्मैः कामैर्वा हत्यतां मनः। आनन्दामृतपूर्णेख मम दुःखं कथं भवेत्॥ २४॥

भानन्दाम्बुधिमग्नोऽसौ देही तत्र न दृश्यते । छवणं जसमध्यस्थं यथा तत्र स्यं गतम् ॥ २५ ॥

इन्द्रियाणि मनः प्राणा अहंकारः परस्परम् । जाड्यसंगतिमुत्सृज्य मग्ना मिय चिद्र्णवे ॥ २६ ॥ आत्मानमश्जसा वेद्मि त्वज्ञानं प्रपछायितम् । कर्तृत्वमद्य मे नष्टं कर्तृव्यं वापि न कचित् ॥ २७ ॥

चिदमृतसुखराशौ चित्तफेनं विछीनं क्षयमधिगत एव वृत्तिच श्वत्तरङ्गः । स्तिमितसुखसमुद्रो निर्विचेष्टः सुपूर्णः कथिमह मम दुखं सर्वदैकोऽहमिसम ॥ २८ ॥

आनन्दरूपोऽहमखण्डबोधः
परात्परोऽहं घनचित्प्रकाज्ञः ।
मेघा यथा व्योम न च स्पृज्ञान्ति
संसारदु:खानि न मां स्पृज्ञान्ति ॥ २९ ॥

अस्थिमांसपुरीषान्त्रचर्मलोमसमन्वितः । अन्नादः स्थूलदेहः स्यादतोऽहं ग्रुद्धचिद्धनः ॥ ३० ॥

स्थूलदेहाश्रिता एते स्थूलाद्भिन्नस्य मे न हि । लिङ्गं जडात्मकं नाहं चित्स्वरूपोऽहमद्वयः ॥ ३१ ॥

क्षुत्पिपासान्ध्यबाधिर्यकामकोधादयोऽखिलाः । लिङ्गदेहाश्रिता ह्येते नैवालिङ्गस्य मे विभोः ॥ ३२ ॥ अनाद्यज्ञानमेवात कारणं देहमुच्यते । नाहं कारणदेहोऽपि स्वप्रकाशो निरञ्जनः ॥ ३३॥

जडत्वप्रियमोदत्वधर्माः कारणदेहगाः।

न सन्ति मम नित्यस्य निर्विकारस्वरूपिणः ॥ ३४ ॥

जीवाद्भिन्नः परेशोऽस्ति परेशत्वं कुतस्तव । इस्रज्ञजनसंवादो विचारः कियतेऽधुना ॥ ३५ ॥

अधिष्ठानं चिदाभासो बुद्धिरेतन्त्रयं यदा । अज्ञानादेकवद्भाति जीव इत्युच्यते तदा ॥ ३६ ॥

अधिष्ठानं न जीवः स्यात्प्रत्येकं निर्विकारतः । अवस्तुत्वाचिदाभासो नास्ति तस्य च जीवता ॥ ३७ ॥

प्रत्येकं जीवता नास्ति बुद्धेरिप जडत्वतः । जीव आभासकूटस्थबुद्धित्रयमतो भवेत् ॥ ३८॥

मायाभासो विशुद्धात्मा त्रयमेतन्महेश्वरः । मायाभासोऽप्यवस्तुत्वात्प्रत्येकं नेश्वरो भवेत् ॥ ३९ ॥

पूर्णत्वान्निर्विकारत्वाद्विशुद्धत्वान्महेश्वरः । जडत्वहेतोर्मायायामीश्वरत्वं नु दुर्घटम् ॥ ४० ॥ तस्मादेतत्रयं मिथ्या तदर्थी नेश्वरो भवेत्।

इति जीवेश्वरौ भातः स्वाज्ञानान्न हि वस्तुतः ॥ ४१ ॥

घटाकाशमठाकाशौ महाकाशे प्रकल्पितौ । एवं मिय चिटाकाशे जीवेशौ परिकल्पितौ ॥ ४२ ॥

मायातत्कार्यविलये नेश्वरत्वं च जीवता।

ततः शुद्धचिद्वाईं चिद्योमनिरुपाधितः ॥ ४३ ॥

सत्यचिद्धनमनन्तमद्वयं
सर्वदृश्यरहितं निरामयम् ।
यत्पदं विमल्लमद्वयं शिवं
तत्सदृहिमिति मौनमाश्रये ॥ ४४ ॥

पूर्णमद्वयमखण्डचेतनं
विश्वभेदकलनादिवर्जितम्।
अद्वितीयपरसंविदंशकं
तत्सदाहमिति मौनमाश्रये॥ ४५॥

जन्ममृत्युसुखदुःखवर्जितं
जातिनीतिकुलगोत्रदूरगम्।

चिद्विवर्तजगतोऽस्य कारणं तत्सदाहमिति मौनमाश्रये ॥ ४६ ॥

उळ्कस्य यथा भानावन्धकारः प्रतीयते । स्वप्रकाशे परानन्दे तमो मृढस्य भासते ॥ ४७ ॥

यथा दृष्टिनिरोधार्तो सूर्यो नास्तीति मन्यते । तथाज्ञानावृतो देही ब्रह्म नास्तीति मन्यते ॥ ४८ ॥

यथामृतं विषाद्भिन्नं विषदोषैर्न लिप्यते । न स्पृशामि जडाद्भिन्नो जडदोषान्प्रकाशयन् ॥ ४९॥

स्वल्पापि दीपकणिका बहुछं नाशयेत्तमः । स्वल्पोऽपि बोधो महतीमविद्यां शमयेत्तथा ॥ ५०॥

चिद्रूपत्वान्न मे जाड्यं सत्यत्वान्नानृतं मम । आनन्दत्वान्न मे दुःखमज्ञानाद्भाति तत्रयम् ॥ ५१ ॥

कालत्रये यथा सर्पो रज्जौ नास्ति तथा मिय । अहंकारादि देहान्तं जगन्नास्यहमद्वयः ॥ ५२ ॥

भानौ तमःप्रकाशत्वात्राङ्गीकुर्वन्ति सज्जनाः । तमस्तत्कार्यसाक्षीति भ्रान्तबुद्धिरहो मयि ॥ ५३ ॥ यथा शीतं जलं विद्वसंबन्धादुष्णवद्भवेत् । बुद्धितादात्म्यसंबन्धात्कर्तृत्वं वस्तुतो न हि ॥ ५४ ॥

जलविन्दुभिराकाशं न सिक्तं न च शुध्यति । तथा गङ्गाजलेनायं न शुद्धो नित्यशुद्धतः ॥ ५५ ॥

वृक्षोत्पन्नफलैर्वृक्षो यथा तृप्तिं न गच्छति । मय्यध्यस्तान्नपानाद्यैस्तथा तृप्तिर्न विद्यते ॥ ५६ ॥

स्थाणौ प्रकल्पितश्चोरः स स्थाणुत्वं न बाधते । स्वस्मिन्कल्पितजीवश्च स्वं बाधितुमशक्यते ॥ ५७ ॥

अज्ञाने बुद्धिविलये निद्रा सा भण्यते बुधैः । विलीनाज्ञानतत्कार्ये मिय निद्रा कथं भवेत् ॥ ५८ ॥

बुद्धेः पूर्णविकासोऽयं जागरः परिकीर्त्यते । विकारादिविहीनत्वाज्जागरो मे न विद्यते ॥ ५९ ॥

सूक्ष्मनाडीषु संचारो बुद्धेः स्वप्नः प्रजायते । संचारधर्मरहिते स्वप्नो नास्ति तथा मयि ॥ ६०॥

परिपूर्णस्य नित्यस्य ग्रुद्धस्य ज्योतिषो मम । आगन्तुकमलाभावारिक स्नानेन प्रयोजनम् ॥ ६१ ॥

देशाभावात्क गन्तव्यं स्थानाभावात्क वा स्थितिः। पूर्णे मिय स्थानदेशौ कल्पितावहमद्वयः ॥ ६२ ॥ प्राणसंचारसंशोषात्पपासा जायते खळु । शोषणानईचिद्रुपे मय्येषा जायते कथम् ॥ ६३ ॥ नाडीषु पीड्यमानासु वाय्वग्निभ्यां भवेत्क्षुधा । तयोः पीडनहेतुत्वात्संविद्रूपे कथं मयि ॥ ६४ ॥ शरीरस्थितिशैथिल्यं श्वेतलोमसमन्वितम् । जरा भवति सा नास्ति निरंशे मिय सर्वगे ॥ ६५ ॥ योषित्क्रीडा सुखस्यान्तर्गर्वाढ्यं यौवनं किल । आत्मानन्दे परे पूर्णे मिय नास्ति हि यौवनम् ॥ ६६ ॥ मृढबुद्धिपरिव्याप्तं दुःखानामालयं सदा । बास्यं कोपनशीलान्तं न मे सुखजलाम्बुधेः ॥ ६७ ॥ एवं तत्त्वविचाराब्धौ निमग्नानां सदा नृणाम् । परमाद्वैतविज्ञानमपरोक्षं न संशयः ॥ ६८ ॥

इति श्रीमत्परमहंसपरित्राजकाचार्यस्य श्रीगोविन्दभगवत्पूज्य-पादशिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवतः कृतौ स्वात्मप्रकाशिका संपूर्णा ॥

॥ मनीषापञ्चकम् ॥

जामत्स्वप्रसुषुप्तिषु स्फुटतरा या संविदुज्जृम्भते
या ब्रह्मादिपिपीलिकान्ततनुषु प्रोता जगस्साक्षिणी।
सैवाहं न च दृश्यवस्त्वित दृढप्रज्ञापि यस्यास्ति चेज्ञाण्डालोऽस्तु स तु द्विजोऽस्तु गुरुरित्येषा मनीषा मम।।

ब्रह्मैवाहमिदं जगन्न सकलं चिन्मात्रविस्तारितं सर्वे चैतद्विद्यया त्रिगुणया शेषं मया कल्पितम् । इत्थं यस्य दृढा मतिः सुखतरे नित्ये परे निर्मेले चाण्डालोऽस्तु स तु द्विजोऽस्तु गुरुरित्येषा मनीषा मम॥

शश्वत्रश्वरमेव विश्वमिखलं निश्चित्य वाचा गुरो-र्नित्यं ब्रह्म निरन्तरं विमृशता निर्व्याजशान्तात्मना । भूतं भाति च दुष्कृतं प्रदहता संविन्मये पावके प्रारम्थाय समर्पितं स्ववपुरित्येषा मनीषा मम ॥ ३ ॥ या तिर्थङ्नरदेवताभिरहमित्यन्तः स्फुटा गृह्यते

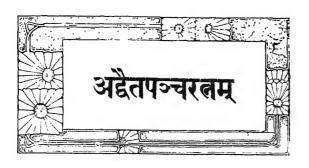
यद्वासा हृद्याक्षदेह्विषया भान्ति स्वतोऽचेतनाः ।

तां भास्यैः पिहितार्कमण्डलिनभां स्फूर्ति सदा भावयन्योगी निर्वृतमानसो हि गुरुरित्येषा मनीषा मम ॥ ४॥

यत्सौख्याम्बुधिलेशलेशत इमे शकादयो निर्वृता यिचेते नितरां प्रशान्तकलेने लब्ध्वा मुनिर्निर्वृतः । यस्मिन्नित्यसुखाम्बुधौ गलितधीर्न्नह्मैव न ब्रह्मवि-यः कश्चित्स सुरेन्द्रवन्दितपदो नूनं मनीषा मम ॥ ५ ॥

> इति श्रीमत्परमहंसपरित्राजकाचार्यस्य श्रीगोविन्दभगवत्पूज्यपाद्दिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवतः कृतौ मनीषाप**चकं संपूर्णम** ॥

॥ आः ॥

॥ अद्वैतपञ्चरत्नम् ॥

नाहं देहो नेन्द्रियाण्यन्तरङ्गो

नाहंकारः प्राणवर्गो न बुद्धिः।

दारापत्यक्षेत्रवित्तादिदूरः

साक्षी नित्यः प्रत्यगात्मा शिवोऽहम् ॥ १ ॥

रज्ज्बज्ञानाद्वाति रज्जौ यथाहिः स्वात्माज्ञानादात्मनो जीवभावः । आप्तोक्त्याहिभ्रान्तिनाशे स रज्जुर्जीवो नाहं देशिकोक्त्या शिवोऽहम् ॥ २ ॥

आभातीदं विश्वमात्मन्यसत्यं सत्यज्ञानानन्दरूपे विमोहात् । निद्रामोहात्स्वप्रवत्तन्न सत्यं शुद्धः पूर्णो नित्य एकः शिवोऽहं ॥ ३॥ नाहं जातो न प्रवृद्धो न नष्टो देहस्योक्ताः प्राकृताः सर्वधर्माः । कर्तृत्वादिश्चिन्मयस्यास्ति नाहं-कारस्यैव ह्यात्मनो मे शिवोऽहम् ॥ ४ ॥

मत्तो नान्यत्किचिदत्रास्ति विश्वं सत्यं बाह्यं वस्तु मायोपक्लप्तम् । आदर्शान्तर्भासमानस्य तुल्यं । मण्यद्वैते भाति तस्माच्छिवोऽहम् ॥ ५॥

> इति श्रीमत्परमह्सपरित्राजकाचार्यस्य श्रीगोविन्दभगवत्पूज्यपादशिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवतः कृतौ **अद्वैतपञ्चरत्नं संपूर्णम्** ॥

॥ श्रीः॥

॥ निर्वाणषद्कम् ॥

-

मनोबुद्धयहंकारचित्तानि नाहं न कर्णे न जिह्वा न च ब्राणनेत्रे। न च व्योम भूमिर्न तेजो न वायु-श्चिदानन्दरूपः शिवोऽहं शिवोऽहम् ॥ १॥

न च प्राणसंज्ञो न वै पञ्चवायु-र्न वा सप्तधातुर्न वा पञ्चकोशः । न वाक्पाणिपादौ न चोपस्थपायू चिदानन्दरूपः शिवोऽहं शिवोऽहम् ॥ २ ॥

न में द्वेषरागौ न में लोभमोहौ

मदो नैव में नैव मात्सर्यभावः।
न धर्मो न चार्थो न कामो न मोक्षश्चिदानन्दरूपः शिवोऽहं शिवोऽहम्॥ ३॥

न पुण्यं न पापं न सौख्यं न दुःखं न मन्त्रो न तीर्थं न वेदा न यज्ञाः । अहं भोजनं नैव भोज्यं न भोक्ता चिदानन्दरूपः शिवोऽहं शिवोऽहम् ॥ ४ ॥

न मृत्युर्न शङ्का न मे जातिभेदः पिता नैव मे नैव माता च जन्म। न बन्धुर्न मित्रं गुरुर्नैव शिष्य-श्चिदानन्दरूपः शिवोऽहं शिवोऽहम्॥ ५॥

अहं निर्विकल्पो निराकाररूपो
विभुत्वाच सर्वत सर्वेन्द्रियाणाम् ।
न चासंगतं नैव मुक्तिर्न बन्धश्चिदानन्दरूपः शिवोऽहं शिवोऽहम् ॥ ६ ॥

इति श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यस्य श्रीगोविन्दभगवत्पूज्यपादशिष्यस्य श्रीमच्छकरभगवतः कृतौ निर्वाणषद्कं संपूर्णम् ॥

॥ श्रीः ॥

॥ अद्वेतानुभूतिः ॥

अहमानन्दसत्यादिरुक्षणः केवरुः शिवः । सदानन्दादिरूपं यत्तेनाहमचर्लोऽद्वयः ॥ १ ॥

अक्षिदोषाद्यथैकोऽपि द्वयवद्भाति चन्द्रमाः । एकोऽप्यात्मा तथा भाति द्वयवन्मायया मृषा ॥ २ ॥

अक्षिदोषविहीनानामक एवं यथा शशी । मायादोषविहीनानामात्मैवैकस्तथा सदा ॥ ३ ॥

द्वित्वं भात्मक्षिदोषेण चन्द्रे स्व मार्थया जगत्। द्वित्वं मृषा यथा चन्द्रे मृषा द्वेतं तथात्मनि ॥ ४ ॥

आत्मनः कार्यमाकाशो विनात्मानं न संभवेत् । कार्यस्य पूर्णता सिद्धा कि पुनः पूर्णतात्मनः ॥ ५ ॥ -

कार्यभूतो यथाकाश एक एवं न हिं द्विधा । हेतुभूतस्तथात्मायमेक एवं विजानतः ॥ ६॥ एकोऽपि द्वयवद्भाति यथाकाश उपाधितः । एकोऽपि द्वयवत्पूर्णस्तथात्मायमुपाधितः ॥ ७ ॥

कारणोपाधिचैतन्यं कार्यसंस्थाचितोऽधिकम् । न घटाश्रान्मृदाकाशः कुत्रचित्राधिको भवेत् ॥ ८॥ निर्गतोपाधिराकाशः एक एव यथा भवेत् । एक एव तथात्मायं निर्गतोपाधिकः सदा ॥ ९॥

आकाशादन्य आकाश आकाशस्य यथाः न हि । एकत्वादात्मनो नान्य आत्मा सिध्यति चात्मनः ॥ १० । मेघयोगादाथा नीरं करकाकारतामियात् । मायायोगात्त्रथैवात्मा प्रमुख्याकारतामियात् ॥ ११ ॥

वर्षोपल इवाभाति नीरमेवाश्रयोगतः । अस्ति ।। १२०॥।

आत्मैवारं तथा भाति मायायोगात्प्रपञ्चवत्। प्रपञ्चस्य विनाशेन स्वात्मनाशो त हि कचित् ॥ १३॥

जलादन्य इवाभाति जलोत्थो बुद्धदो यथा। तथात्मनः प्रथगिव प्रपृञ्चोऽयमनेक्षा ॥ १४ ॥ यथा बुद्धदनाशेन जलनाशो न कहिंचित्। तथा प्रपञ्चनाशेन नाशः स्यादात्मनो न हि ॥ १५ ॥

अहिनिर्ल्वयनीजातः ग्रुच्यादिनीहिमाप्नुयात् । तथा स्थूलादिसंभूतः ग्रुच्यादिनीप्नुयादिमम् ॥ १६ ॥

त्यक्तां त्वचमहिर्यद्वदात्मत्वेन न मन्यते । आत्मत्वेन सदा ज्ञानी त्यक्तदेहत्रयं तथा ॥ १७ ॥

अहिनिर्ल्वयनीनाशादहेर्नाशो यथा न हि । देहत्वयविनाशेन नात्मनाशस्तथा भवेत् ॥ १८॥

तक्रादिलवणोपेतमज्ञैर्छवणवद्यथा । आत्मा स्थूलादिसंयुक्तो दृष्यते स्थूलकादिवत् ॥ १९ ॥

अयःकाष्टादिकं यद्वद्वह्निवद्वह्नियोगतः । भाति स्थूलादिकं सर्वमात्मवत्स्वात्मयोगतः ॥ २० ॥

दाहको नैव दाह्यं स्यादाह्यं तद्वन्न दाहकः । नैवात्मायमनात्मा स्यादनात्मायं न चात्मकः ॥ २१ ॥

प्रमेयादित्रयं सार्थं भानुना घटकुड्यवत् । येन भाति स[े]एवाह्ं प्रमेयादिविरुक्षणः ॥ २२ ॥ भानुस्फुरणतो यद्वत्स्फुरतीव घटादिकम् । स्फुरतीव प्रमेयादिरात्मस्फुरणतस्तथा ॥ २३ ॥

पिष्टादिगुळसंपर्काहृळवत्प्रीतिमान्यथा । आत्मयोगात्प्रमेयादिरात्मवत्प्रीतिमान्भवेत् ॥ २४ ॥ घटनीरात्रपिष्टानामुष्णत्वं वह्नियोगतः ।

विह्नं विना कथं तेषामुख्याता स्याद्यथा कचित् ॥ २५ ॥

भूतभौतिकदेहानां स्फूर्तिता स्वात्मयोगतः । विनात्मानं कथं तेषां स्फूर्तिता स्यात्तथा कचित् ॥ २६ ॥

नानाविधेषु कुम्भेषु वसत्येकं नभो यथा। नानाविधेषु देहेषु तद्वदेको वसाम्यहम् ॥ २७ ॥

नानाविधत्वं कुम्भानां न यात्येव यथा नभः । नानाविधत्वं देहानां तद्वदेव नयाम्यहम् ॥ २८ ॥

यथा घटेषु नष्टेषु घटाकाशो न नइयति । तथा देहेषु नष्टेषु नैव नइयामि सर्वगः ॥ २९॥

उत्तमादीनि पुष्पाणि वर्तन्ते सूत्रके यथा । उत्तमाद्यास्तथा देहा वर्तन्ते मिय सर्वदा ॥ ३० ॥ यथा न संस्पृशेत्सूत्रं पुष्पाणामुत्तमादिता । तथा नैकं सर्वगं मां देहानामुत्तमादिता ॥ ३१ ॥

पुष्पेषु तेषु नष्टेषु यद्वत्सूत्रं न नश्यति । तथा देहेषु नष्टेषु नैव नश्याम्यहं सदा ॥ ३२ ॥

पर्यङ्करज्जुरन्ध्रेषु नानेवैकापि सूर्यभा । एकोऽप्यनेकबद्भाति तथा क्षेत्रेषु सर्वगः ॥ ३३ ॥

रज्जुरन्ध्रस्थदोषादि सूर्यभां न स्पृशेद्यथा । तथा क्षेत्रस्थदोषादि सर्वगं मां न संस्पृशेत् ॥ ३४ ॥

तद्रज्जुरन्ध्रनाशेषु नैव नक्ष्यति सूर्यभा । तथा क्षेत्रविनाशेषु नैव नक्ष्यामि सर्वगः ॥ ३५ ॥

देहो नाहं प्रदृश्यत्वाङ्गौतिकत्वान्न चेन्द्रियम् । प्राणो नाहमनेकत्वान्मनो नाहं चलत्वतः ॥ ३६ ॥

बुद्धिर्नाहं विकारित्वात्तमो नाहं जडत्वतः । देहेन्द्रियादिकं नाहं विनाशित्वाद्धटादिवत् ॥ ३७ ॥

देहेन्द्रियप्राणसनोबुद्धयज्ञानानि भासयन् । अहंकारं तथा भामि चैतेषामभिमानिनम् ॥ ३८॥ सर्वे जगदिदं नाहं विषयत्वादिदंधियः । अहं नाहं सुषुत्यादौ अहमः साक्षितः सदा ॥ ३९॥

सुप्तौ यथा निर्विकारस्तथावस्थाद्वयेऽपि च । द्वयोमीत्राभियोगेन विकारीव विभाम्यहम् ॥ ४० ॥

उपाधिनीलरक्ताचै: स्फटिको नैव लिप्यते । तथात्मा कोशजै: सर्वै: कामाचैर्नैव लिप्यते ॥ ४१ ॥

फालेन भ्राम्यमाणेन भ्रमतीव यथा मही । अगोऽप्यात्मा विमृढेन चलतीव प्रदृश्यते ॥ ४२ ॥

देहत्रयमिदं नित्यमात्मत्वेनाभिमन्यते । यावत्तावदयं मृढो नानायोनिषु जायते ॥ ४३ ॥

निद्रादेहजदुःखादि जायदेहं न संस्पृशेत् । जायदेहजदुःखादिस्तथात्मानं न संस्पृशेत् ॥ ४४ ॥

जामदेहवदाभाति निद्रादेहस्तु निद्रया । निद्रादेहविनाशेन जामदेहो न नश्यति ॥ ४५ ॥

तथायमात्मवद्भाति जाम्रदेहस्तु जागरात् । जाम्रदेहविनाशेन नात्मा नदयति कर्हिचित् ॥ ४६ ॥ हित्वायं स्वाप्निकं देहं जामदेहमपेक्षते । जामदेहप्रबुद्धोऽयं हित्वात्मानं यथा तथा ॥ ४७॥

स्वप्नभोगे यथैवेच्छा प्रबुद्धस्य न विद्यते । असत्स्वर्गादिके भोगे नैवेच्छा ज्ञानिनस्तथा ॥ ४८ ॥

भोक्त्रा बहिर्यथा भोग्यः सर्पो हषदि कल्पितः।
रूपशीलादयश्चात्मभोगा भोग्यस्वरूपकाः॥ ४९॥

इस्य नास्त्येव संसारो यद्वदज्ञस्य कर्मिणः। जानतो नैव भीर्यद्वद्रज्जुसर्पमजानतः॥ ५०॥

सैन्धवस्य घनो यद्वज्जलयोगाज्जलं भवेत् । स्वात्मयोगात्तथा बुद्धिरात्मेव ब्रह्मवेदिनः ॥ ५१ ॥

तोयाश्रयेषु सर्वेषु भानुरेकोऽप्यनेकवत् । एकोऽप्यात्मा तथा भाति सर्वक्षेत्रेष्वनेकवत् ॥ ५२ ॥

भानोरन्य इवाभाति जलभानुर्जले यथा । आत्मनोऽन्य इवाभासो भाति बुद्धौ तथात्मनः ॥ ५३ ॥

विम्बं विना यथा नीरे प्रतिविम्बो भवेत्कथम् । विनात्मानं तथा बुद्धौ चिदाभासो भवेत्कथम् ॥ ५४ ॥ प्रतिविम्बचलत्वाद्या यथा विम्बस्य कहि चित्। न भवेयुस्तथाभासकर्तृत्वाद्यास्तु नात्मनः ॥ ५५ ॥

जले शैत्यादिकं यद्वजलभानुं न संस्पृशेत् । बुद्धेः कर्मादिकं तद्विदाभासं न संस्पृशेत् ॥ ५६ ॥

बुद्धेः कर्तृत्वभोक्तृत्वदुःखित्वाद्यैस्तु संयुतः । चिदाभासो विकारीव शरावस्थाम्बुभानुवत् ॥ ५७॥

शरावस्थोदके नष्टे तत्स्थो भानुर्विनष्टवत् । बुद्धेर्रुये तथा सुप्तौ नष्टवत्प्रतिभात्ययम् ॥ ५८ ॥

जलस्थार्के जलं चोर्मि भासयन्भाति भास्करः। आत्माभासं धियं बुद्धेः कर्तृत्वादीनयं तथा ॥ ५९॥

मेघावभासको भानुर्मेघच्छन्नोऽवभासते । मोहावभासकस्तद्धन्मोहच्छन्नो विभात्यंयम् ॥ ६० ॥

भास्यं मेघादिकं भानुर्भासयन्त्रातिभासते । तथा स्थूलादिकं भास्यं भासयन्त्रतिभात्ययम् ॥ ६१ ॥

सर्वप्रकाशको भानुः प्रकाश्येर्नेव दूष्यते । सर्वप्रकाशको ह्यात्मा सर्वेस्तद्वन्न दूष्यते ॥ ६२ ॥ मुकुरस्थं मुखं यद्दनमुखवत्त्रथते मृषा । बुद्धिस्थाभासकस्तद्वदात्मवत्त्रथते मृषा ॥ ६३ ॥

मुकुरस्थस्य नाशेन मुखनाशो भवेत्कथम् । बुद्धिस्थाभासनाशेन नाशो नैवात्मनः कचित् ॥ ६४ ॥

ताम्रकल्पितदेवादिस्ताम्रादन्य इव स्फुरेत् । प्रतिभास्यादिरूपेण तथात्मोत्थमिदं जगत् ॥ ६५॥

ईशजीवात्मवद्गाति यथैकमपि ताम्रकम् । एकोऽप्यात्मा तथैवायमीशजीवादिवन्मृषा ॥ ६६ ॥

यथेश्वरादिनाशेन ताम्रनाशो न विद्यते । तथेश्वरादिनाशेन नाशो नैवात्मनः सदा ॥ ६७ ॥

अध्यस्तो रज्जुसर्पोऽयं सत्यवद्रज्जुसत्तया । तथा जगदिदं भाति सत्यवत्स्वात्मसत्तया ॥ ६८ ॥

अध्यस्ताहेरभावेन रज्जुरेवावशिष्यते । तथा जगदभावेन सदात्मैवावशिष्यते ॥ ६९ ॥

स्फटिके रक्तता यद्वदुपाधेर्नीलताम्बरे । यथा जगदिदं भाति तथा सत्यमिवाद्वये ॥ ७० ॥ स्फटिके रक्तता मिथ्या मृषा खे नीलता यथा तथा जगदिदं मिथ्या एकस्मित्रद्वये मयि ॥ ७१ ॥

जीवेश्वरादिभावेन भेदं पश्यति मृढधीः । निर्भेदं निर्विशेषेऽस्मिन्कथं भेदो भवेद्भुवम् ॥ ७२ ॥

लिङ्गस्य धारणादेव शिवोऽयं जीवतां व्रजेत् । लिङ्गनाशे शिवस्यास्य जीवतावेशता कुतः ॥ ७३ ॥

शिव एव सदा जीवो जीव एव सदा शिवः । वेत्त्यैक्यमनयोर्यस्तु स आत्मक्को न चेतरः ॥ ७४ ॥

क्षीरयोगाद्यथा नीरं क्षीरवहृदयते मृषा । आत्मयोगादनात्मायमात्मवहृदयते तथा ॥ ७५ ॥

नीरात्क्षीरं पृथकृत्य हंसो भवति नान्यथा। स्थूलादेः स्वं पृथकृत्य मुक्तो भवति नान्यथा॥ ७६॥

क्षीरनीरविवेकज्ञो हंस एव न चेतरः । आत्मानत्मविवेकज्ञो यतिरेव न चेतरः ॥ ७७ ॥

अध्यस्तचोरजः स्थाणोर्विकारः स्यात्रं हि कचित् । नात्मनो निर्विकारस्य विकारो विश्वजस्तथा ॥ ७८ ॥ ज्ञाते स्थाणौ कुतश्चोरश्चोराभावे भयं कुतः । ज्ञाते स्वास्मिन्कुतो विश्वं विश्वाभावे कुतोऽखिलम् ॥ ७९॥

गुणवृत्तित्रयं भाति परस्परविलक्षणम् । सत्यात्मलक्षणे यस्मिन्स एवाहं निरंशकः ॥ ८० ॥

देहत्रयमिदं भाति यस्मिन्ब्रह्मणि सत्यवत् । तदेवाहं परं ब्रह्म देहत्वयविलक्षणः ॥ ८१ ॥

जात्रदादित्रयं यस्मिन्प्रत्यगात्मिन सत्यवत् । स एवाहं परं ब्रह्म जात्रदादिविरुक्षणः ॥ ८२ ॥

विश्वादिकत्वयं यस्मिन्परमात्मिन सत्यवत् । स एव परमात्माहं विश्वादिकविरुक्षणः ॥ ८३ ॥

विराडादित्रयं भाति यस्मिन्साक्षिणि सत्यवत् । स एव सिच्चित्नन्दलक्षणोऽहं स्वयंत्रभः ॥ ८४ ॥

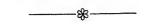
> इति श्रीमत्परमहंसपरिवाजकाचार्यस्य श्रीगोविन्दभगवत्पूज्यपादशिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवतः कृतौ अद्वैतानुभूतिः संपूर्णो ॥

॥ श्रीः ॥

॥ ब्रह्मानुचिन्तनम् ॥

अहमेव परं ब्रह्म वासुदेवाख्यमव्ययम् । इति स्यान्निश्चितो मुक्तो बद्ध एवान्यथा भवेत् ॥ १ ॥

अहमेव परं ब्रह्म निश्चितं चित्त चिन्त्यताम् । चिद्रपत्वादसङ्गत्वादबाध्यत्वात्प्रयत्नतः ॥ २ ॥

अहमेव परं ब्रह्म न चाहं ब्रह्मणः पृथक् । इत्येवं समुपासीत ब्राह्मणो ब्रह्मणि स्थित: ॥ ३ ॥

सर्वोपाधिविनिर्मुक्तं चैतन्यं च निरन्तरम् । तद्भह्याहमिति ज्ञात्वा कथं वर्णाश्रमी भवेत् ॥ ४ ॥

अहं ब्रह्मास्मि यो वेद् स सर्वं भवति त्विद्म् । नाभृत्या ईशते देवास्तेषामात्मा भवेद्धि सः ॥ ५ ॥ अन्योऽसावहमन्योऽस्मीत्युपास्ते योऽन्यदेवताम् ।

न स वेद नरो ब्रह्म स देवानां यथा पशुः ॥ ६ ॥

अहमात्मा न चान्योऽस्मि ब्रह्मैवाई न शोकभाक्। सिचदानन्दक्षोऽहं नित्यमुक्तस्वभाववान्।। ७ ॥

आत्मानं सततं ब्रह्म संभाव्य विहरन्ति ये। न तेषां दुष्कृतं किंचिदुष्कृतोत्था न चापदः॥ ८॥

आत्मानं सततं ब्रह्म संभाव्य विहरेत्सुखम् । क्षणं ब्रह्माहमस्मीति यः कुर्योदात्मचिन्तनम् ॥ ९ ॥

तन्महापातकं हन्ति तमः सूर्योदयो यथा। अज्ञानाद्वह्मणो जातमाकाशं बुद्धदोपमम्॥ १०॥

आकाशाद्वायुरुत्पन्नो वायोस्तेजस्ततः पय: । अद्भवश्च पृथिवी जाता ततो त्रीहियवादिकम् ।। ११ ।।

पृथिव्यप्सु पयो वह्नौ वह्निर्वायौ नभस्यसौ । नभोऽप्यव्याकृते तच शुद्धे शुद्धोऽस्म्यहं हरि: ॥ १२ ॥

अहं विष्णुरहं विष्णुरहं विष्णुरहं हरि: । कर्तृभोक्तादिकं सर्वे तद्विद्योत्थमेव च ॥ १३ ॥

अच्युतोऽहमनन्तोऽहं गोविन्दोऽहमहं हरि:। आनन्दोऽहमशेषोऽहमजोऽहममृतोऽस्म्यहम्॥ १४॥ नित्योऽहं निर्विकल्पोऽहं निराकारोऽहमव्यय: । सचिदानन्दरूपोऽहं पञ्चकोज्ञातिगोऽस्म्यहम् ॥ १५ ॥

अकर्ताहमभोक्ताहमसङ्गः परमेश्वरः । सदा मत्संनिधानेन चेष्टते सर्वमिन्द्रियम् ॥ १६ ॥

आदिमध्यान्तमुक्तोऽहं न बद्घोऽहं कदाचन । स्वभावनिर्मेछः ग्रुद्धः स एवाहं न संशयः ॥ १७ ॥

ब्रह्मैवाहं न संसारी मुक्तोऽहमिति भावयेत् । अशक्नुवन्भावयितुं वाक्यमेतत्सदाभ्यसेत् ॥ १८ ॥

यदभ्यासेन तद्भावो भवेद्धमरकीटवत्। अत्नापहाय संदेहमभ्यसेत्कृतनिश्चयः॥ १९॥

ध्यानयोगेन मासैकाद्रह्महत्त्यां व्यपोहति । संवत्सरं सदाभ्यासात्सिद्धयष्टकमवाप्तुयात् ॥ २० ॥

यावजीवं सदाभ्यासाजीवन्मुक्तो भवेद्यति: । नाहं देहो न च प्राणो नेन्द्रियाणि तथैव च ॥ २१ ॥

न मनोऽहं न बुद्धिरच नैव चित्तमहंकृतिः । नाहं पृथ्वी न सछिछं न च विह्नस्तथानिछः ॥ २२ ॥ न चाकाशो न शब्दश्च न च स्पर्शस्तथा रसः । नाहं गन्धो न रूपं च न मायाहं न संसृतिः ॥ २३ ॥ सदा साक्षिस्वरूपत्वाच्छिव एवास्मि केवछः ।

सदा साक्षिस्वरूपत्वााच्छव एवाास्म कवलः । मच्येव सकलं जातं मिय सर्वे प्रतिष्ठितम् ॥ २४ ॥

मिय सर्वे छयं याति तद्वह्यास्म्यहमद्वयम् । सर्वज्ञोऽहमनन्तोऽहं सर्वेज्ञः सर्वज्ञक्तिमान् ॥ २५॥

आनन्दः सत्यबोधोऽहमिति ब्रह्मानुचिन्तनम् । अयं प्रपञ्चो मिध्येव सत्यं ब्रह्माहमन्ययम् ॥ २६ ॥ अत्र प्रमाणं वेदान्ता गुरवोऽनुभवस्तथा ।

जत्र त्रमाण पदान्ता गुरपाऽग्रुमपराया । ब्रह्मैवाहं न संसारी न चाहं ब्रह्मणः पृथक् ॥ २७ ॥

नाहं देहों न में देह: केवलोऽहं सनातन:। एकमेवाद्वितीयं वै ब्रह्मणों नेह किंचन॥ २८॥

हृद्यकमल्रमध्ये दीपवद्वेदसारं प्रणवमयमतक्ये योगिभिध्यानगम्यम् । हरिगुरुश्चिवयोगं सर्वभूतस्थमेकं

सकुद्पि मनसा वै चिन्तयेद्यः स मुक्तः ॥ २९ ॥

॥ श्रीः ॥

प्रश्नोत्तर-रत्नमारिका ॥

कः खलु नालंकियते

दृष्टादृष्ट्यार्थसाधनपटीयान् ।
असुया कण्ठास्थितया
प्रश्रोत्तरस्थालिकया ॥ १ ॥

भगविन्कमुपादेयं
गुरुवचनं हेयमिप च किमकार्यम् ।
को गुरुरिधगततत्त्वः
शिष्यहितायोद्यतः सततम् ॥ २ ॥

त्वरितं किं कर्तव्यं विदुषां संसारसंतितच्छेदः। किं मोक्षतरोबीजं सम्यक्ज्ञानं कियासिद्धम्॥ ३॥

कः पध्यतरो धर्मः

क: शुचिरिह यस्य मानसं शुद्धम् ।

क: पण्डितो विवेकी

किं विषमवधीरणा गुरुषु ॥ ४ ॥

किं संसारे सारं बहुशोऽपि विचिन्त्यमानमिदमेव । किं मनुजेष्विष्ठतमं स्वपरहितायोद्यतं जन्म ॥ ५ ॥

मदिरेव मोहजनकः

क: स्नेह: के च दस्यवो विषया: । का भववली तृष्णा

को वैरी यस्त्वनुद्योगः ॥ ६ ॥

कस्माद्भयमिह मरणा-दन्धादिह को विशिष्यते रागी। क: शूरो यो छछना-छोचनवाणैर्न च व्यधित:।। ७॥

पातुं कर्णा जिलिभिः किममृतिमिह युज्यते सदुपदेशः। किं गुरुताया मूलं यदेतदप्रार्थनं नाम॥ ८॥

किं गहनं स्त्रीचरितं
करचतुरो यो न खण्डितस्तेन।
किं दु:खमसंतोषः
किं छाघवमधमतो याच्या ॥ ९ ॥

किं जीवितमनवद्यं किं जाड्यं पाठतोऽप्यनभ्यासः। को जागर्ति विवेकी का निद्रा मूढता जन्तोः॥ १०॥ निलनीदलगतजलव-त्तरलं किं यौवनं धनं चायुः। कथय पुनः के शिशनः किरणसमाः सज्जना एव ॥ ११॥

को नरकः परवशता

किं सौख्यं सर्वसङ्गविरतिर्या।

किं सत्यं भूतिहतं

प्रियं च किं प्राणिनामसवः ॥ १२ ॥

कोऽनर्थफलो मान: का सुखदा साधुजनमैत्री । सर्वव्यसनविनाशे को दक्ष: सर्वथा त्यागी ॥ १३ ॥

किं मरणं मूर्खत्वं किं चानर्घे यदवसरे दत्तम् । आमरणात्किं शस्यं प्रच्छन्नं यत्कृतं पापम् ॥ १४ ॥ कुत्र विधेयो यत्नो विद्याभ्यासे सदौषधे दाने । अवधीरणा क कार्या खळपरयोषित्परधनेषु ॥ १५ ॥

कार्हीनेशमनुचिन्त्या
संसारासारता न तु प्रमदा |
का प्रेयसी विधेया
करुणा दीनेषु सज्जने मैत्री ॥ १६ ॥

कण्ठगतैरप्यसुभिः

कस्य ह्यात्मा न शक्यते जेतुम् ।

मूर्खस्य शङ्कितस्य च

विषादिनो वा कृतन्नस्य ॥ १७॥

कः साधुः सद्धृत्तः

कमधममाचक्षते त्वसद्धृत्तम् ।

केन जितं जगदेत
त्सद्यतितिक्षावता पुंसा ॥ १८ ॥

कस्मै नमांसि देवाः

कुर्वन्ति द्याप्रधानाय ।

कस्मादुद्वेग: स्या-

त्संसारारण्यतः सुधियः ॥ १९ ॥

कस्य वशे प्राणिगणः

सत्यप्रियभाषिणो विनीतस्य ।

क स्थातव्यं न्याय्ये

पथि दृष्टादृष्टलाभाढ्ये ॥ २० ॥

कोऽन्धो योऽकार्यरतः

को बिधरो यो हितानि न शृणोति।

को मूको यः काले

प्रियाणि वक्तुं न जानाति ॥ २१ ॥

किं दानमनाकाङ्क

किं मिलं यो निवारयति पापात्।

कोऽलंकार: शीलं

किं वाचां मण्डनं सत्यम् ॥ २२ ॥

विद्यद्विलिसतचपलं

किं दुर्जनसंगतिर्युवतयश्च।

कुलशीलनिष्प्रकम्पा:

के कलिकालेऽपि सज्जना एव ॥ २३ ॥

चिन्तामणिरिव दुर्लभ
मिह किं कथयामि तच्च तुर्भद्रम्।

किं तद्वदन्ति भूयो

विधूततमसो विशेषेण ॥ २४॥

दानं प्रियवाक्सहितं ज्ञानमगर्वे क्षमान्वितं शौर्यम् । वित्तं त्यागसमेतं दुर्छभमेतचतुर्भद्रम् ॥ २५ ॥

किं शोच्यं कार्पण्यं सति विभवे किं प्रशस्तमौदार्यम् । क: पूज्यो विद्वद्भिः स्वभावतः सर्वदा विनीतो य: ॥ २६ ॥ कः कुलकमलिद्नेशः
सित गुणिवभवेऽिप यो नम्नः।
कस्य वशे जगदेतित्रयहितवचनस्य धर्मनिरतस्य।। २७॥

विद्वन्मनोहरा का सत्कविता बोधवनिता च । कं न स्पृश्चति विपत्तिः प्रवृद्धवचनानुवर्तिनं दान्तम् ॥ २८ ॥

कस्मै स्पृह्यित कमला त्वनलसचित्ताय नीतिवृत्ताय। त्यजित च कं सहसा द्विज-गुरुसुरनिन्दाकरं च सालस्यम्॥ २९॥

कुत्र विधेयो वास:
सज्जननिकटेऽथवा काइयाम् ।
क: परिहार्यो देश:
पिशुनयुतो छन्धभूपदच ॥ ३०॥

केनाशोच्यः पुरुषः

प्रणतकलत्रेण धीरविभवेन।

इह भुवने क: शोच्य:

सत्यपि विभवे न यो दाता ॥ ३१ ॥

किं लघुताया मूलं

प्राकृतपुरुषेषु या याच्या।

रामाद्पि क: शूर:

म्मरशरनिहनों न यङ्चलति ॥ ३२ ॥

किमहर्निशमनुचिन्त्यं

भगवन्नरणं न संसार:।

चक्षुष्मन्तोऽप्यन्धाः

के म्यूर्ये नास्तिका मनुजा: ॥ ३३ ॥

क: पङ्गारेह प्रथितो

ञ्जजित च यो वार्धके तीर्थम ।

किं तीर्थमपि च मुख्यं

चित्तमलं यन्निवर्नयति ॥ ३४ ॥

s. p. 1117

किं स्मर्तव्यं पुरुषै-हिरिनाम सदा न यावनी भाषा। को हि न वाच्यः सुधिया परदोषश्चानृतं तद्वत्॥ ३५॥

किं संपाद्यं मनुजै-र्विद्या वित्तं बलं यशः पुण्यम् । कः सर्वगुणविनाशी लोभः शत्रुश्च कः कामः ॥ ३६ ॥

का च सभा परिहार्या हीना या वृद्धसचिवेन । इह कुत्रावहितः स्था-नमनुजः किल राजसेवायाम् ॥ ३७ ॥

प्राणादिष को रम्य:
कुलधर्म: साधुसङ्गश्च ।
का संरक्ष्या कीर्तिः
पतित्रता नैजबुद्धिश्च ॥ ३८॥

का कल्पलता लोके सच्छिष्यायार्पिता विद्या । कोऽक्षयवटवृक्षः स्या-

कि शस्त्रं सर्वेषां
युक्तिमीता च का धेतु: ।
किं तु बलं यद्धैयं
को मृत्युर्थद्वधानरहितत्वम् ॥ ४० ॥

द्विधिवत्सत्पात्रदृत्तदानं यत् ॥ ३९ ॥

कुत्र विषं दुष्टजने
किमिहाशौचं भवेदृणं नॄणाम्।
किमभयमिह वैराग्यं
भयमि किं वित्तमेव सर्वेषाम्॥ ४१॥

का दुर्लभा नराणां हरिभक्तिः पातकं च किं हिंसा । को हि भगवित्प्रयः स्या-द्योऽन्यं नोद्वेजयेदनुद्विग्नः ॥ ४२ ॥ कस्मात्सिद्धिस्तपसो

बुद्धिः कनु भूसुरे कुतो बुद्धिः।

वृद्धोपसेवया के

वृद्धा ये धर्मतत्त्वज्ञाः ॥ ४३ ॥

संभावितस्य मरणादिधकं किं दुर्यशो भवति ।
छोके सुखी भवेत्को
धनवान्धनमि च किं यतश्चेष्टम ॥ ४४ ॥

सर्वसुखानां बीजं

किं पुण्यं दु:खमपि कुत: पापात ।

कस्यैश्वर्य यः किल

शंकरमाराधयेद्भक्या ॥ ४५ ॥

को वर्धते विनीतः

को वा हीयेत यो हमः।

को न प्रत्येतव्यो

ब्रूते यदचानृतं शश्वत् ॥ ४६ ॥ 🕟

कुत्रानृतेऽप्यपापं यचोक्तं धर्मरक्षार्थम् । को धर्मोऽभिमतो यः शिष्टानां निजकुळीनानाम् ॥ ४७ ॥

साधुबलं किं दैवं

कः साधुः सर्वदा तुष्टः।

दैवं कि यत्सुकृतं

कः सुकृती ऋाध्यते च यः सद्भिः ॥ ४८ ॥

गृहमेधिनइच मिलं

किं भार्या:को गृही च यो यजते।

को यज्ञो यः श्रुत्या

विहित: श्रेयस्करो नृणाम् ॥ ४९ ॥

कस्य किया हि सफला

यः पुनराचारवाञ्ज्ञिष्टः।

क: शिष्टो यो वेद-

प्रमाणवानको हतः क्रियाभ्रष्टः ॥ ५० ॥

को धन्यः संन्यासी

को मान्यः पण्डितः साधुः।

क: सेव्यो यो दाता

को दाता योऽर्थितृप्तिमातनुते ॥ ५१ ॥

किं भाग्यं देहवता-

मारोग्यं कः फली कृषिकृत्।

कस्य न पापं जपतः

. क: पूर्णी य: प्रजावान्स्यात् ॥ ५२ ॥

किं दुष्करं नराणां

यन्मनसो निग्रहः सततम्।

को ब्रह्मचर्यवान्स्या-

द्यदचास्खिलतोध्वरेतस्कः ॥ ५३ ॥

का च परदेवतोक्ता

चिच्छक्तिः को जगत्भर्ता।

सूर्य: सर्वेषां को

जीवनहेतुः स पर्जन्यः ॥ ५४ ॥

क: शूरो यो भीत-

त्राता त्राता च क: स गुरु:।

को हि जगदुहरुक्तः

शंभुज्ञीनं कुतः शिवादेव ॥ ५५ ॥

मुक्तिं लभेत कस्मा-

बुकुन्दभक्तेर्मुकुन्दः कः।

यस्तारयेदविद्यां

का चाविद्या यदात्मनोऽस्फूर्तिः ॥ ५६ ॥

कस्य न शोको यः स्या-

दकोधः किं सुखं तुष्टिः।

को राजा रजनकु-

त्कश्च श्वा नीचसेवको यः स्यात् ॥ ५७ ॥

को मायी परमेश:

क इन्द्रजालायते प्रपञ्चोऽयम् ।

कः स्वप्ननिभो जाय-

द्वयवहार: सत्यमपि च कि ब्रह्म ॥ ५८ ॥

कि मिथ्या यदिया-नात्र्यं तुच्छं तु शशविषाणादि । का चानिर्वचनीया माया किं कल्पितं द्वैतम् ॥ ५९ ॥

कि पारमार्थिकं स्या-दद्वैतं चाज्ञता कुतोऽनादिः। वपुषदच पोषकं किं प्रारब्धं चान्नदायि किं चायुः॥ ६०॥

को ब्राह्मणैरुपास्यो
गायज्यकीमिगोचरः शंभुः।
गायज्यामादित्ये
चामौ शंभो च किं नु तत्तत्त्वम्।। ६१॥

प्रत्यक्षदेवता का

माता पूज्यो गुरुश्च कस्तातः।

कः सर्वदेवतासा

विद्याकर्मान्वितो विष्रः॥ ६२॥

कश्च कुलक्षयहेतुः

संतापः सज्जनेषु योऽकारि ।

केषाममोघवचनं

ये च पुनः सत्यमोनशमशीलाः ॥ ६३ ॥

किं जन्म विषयसङ्गः

किमुत्तरं जन्म पुत्रः स्यात्।

कोऽपरिहार्यो मृत्युः

कुल पदं विन्यसेच दक्पूते ॥ ६४ ॥

पात्रं किमन्नदाने

भ्रुधितं कोऽच्यों हि भगवदवतार: ।

कंश्च भगवान्महेश:

शंकरनारायणात्मैकः ॥ ६५ ॥

फलमपि भगवद्गत्ते:

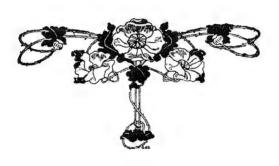
किं तहोकस्वरूपसाक्षात्त्वम् ।

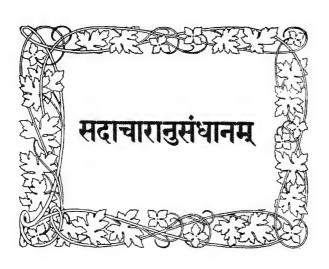
मोक्षश्च को ह्यविद्या-

स्तमयः कः सर्ववेदभूरथ चोम् ॥ ६६॥

इस्रेषा कण्ठस्था प्रश्नोत्तरस्त्रमालिका येषाम् । ते मुक्ताभरणा इव विमलाइचामान्ति सत्समाजेषु ॥ ६७ ॥

इति श्रीमत्परमहंसपरिवाजकाचार्यस्य श्रीगोविन्दभग-वत्पूज्यपादशिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवतः कृतौ प्रश्लोत्तरस्त्रमालिका संपूर्णो ॥

॥ श्रीः ॥

॥ सदाचारानुसंधानम् ॥

सिचदानन्दकन्दाय जगदङ्करहेतव । सदोदिताय पूर्णाय नमोऽनन्ताय विष्णवे ॥ १ ॥

सर्ववेदान्तसिद्धान्तैर्प्रथितं निर्मेलं शिवम् । सदाचारं प्रवक्ष्यामि योगिनां ज्ञानसिद्धये ॥ २ ॥

प्रातःस्मरामि देवस्य सवितुर्भर्ग आत्मनः । वरेण्यं तद्धियो यो नश्चिदानन्दे प्रचोदयात् ॥ ३ ॥

अन्वयव्यतिरेकाभ्यां जाम्रत्स्वप्रसुषुप्तिषु । यदेकं केवलं ज्ञानं तदेवास्मि परं बृहत् ॥ ४ ॥

ज्ञानाज्ञानविलासोऽयं ज्ञानाज्ज्ञाने च शाम्यति । ज्ञानाज्ञाने परित्यज्य ज्ञानमेवावशिष्यते ॥ ५ ॥ अयन्तमिलनो देहो देही चायन्तनिर्मलः। असङ्गोऽहमिति ज्ञात्वा शौचमेतत्प्रचक्षते ॥ ६ ॥

मन्मनो मीनवन्नियं क्रीड्यानन्दवारिधौ। सुस्नातस्तेन पुतात्मा सम्यग्विज्ञानवारिणा ॥ ७ ॥

अथाघमर्षणं क्रयीत्प्राणापाननिरोधतः । मनः पूर्णे समाधाय मग्नकुम्भो यथार्णवे ॥ ८ ॥

लयविश्लेपयोः संधौ मनस्तत्र निरामिषम् । स संधि: साधितो येन स मुक्तो नात्र संशय: ॥ ९ ॥

सर्वत्र प्राणिनां देहे जपो भवति सर्वदा । हंसः सोऽहमिति ज्ञात्वा सर्वबन्धैर्विमुच्यते ॥ १० ॥

तर्पणं स्वसुखेनैव स्वेन्द्रियाणां प्रतर्पणम् । मनसा मन आलोक्य स्वयमात्मा प्रकाशते ॥ ११॥

आत्मनि स्वप्रकाशाग्रौ चित्तमेकाहुतिं क्षिपेत्। अग्निहोत्री स विज्ञेयश्चेतरा नामधारकाः ॥ १२ ॥

देहो देवालयः प्रोक्तो देही देवो निरञ्जनः। अचितः सर्वभावेन स्वानुभूत्या विराजते ॥ १३ ॥ मौनं स्वाध्ययनं ध्यानं ध्येयं ब्रह्मानुचिन्तनम् । ज्ञानेनेति तयोः सम्यङनिषेधात्तत्त्वदर्शनम् ॥ १४ ॥

अतीतानागतं किंचिन्न स्मरामि न चिन्तये । रागद्वेषं विना प्राप्तं भुक्ताम्यत्र शुभाशुभम् ॥ १५ ॥

देहाभ्यासो हि संन्यासो नैव काषायवाससा । नाहं देहोऽहमात्मेति निश्चयो न्यासलक्षणम् ॥ १६ ॥

अभयं सर्वभूतानां दानमाहुर्मनीषिणः । निजानन्दे स्पृहा नान्ये वैराग्यस्थावधिर्मता ॥ १७॥

वेदान्तश्रवणं कुर्यान्मननं चोपपत्तिभिः। योगेनाभ्यसनं नित्यं ततो दर्शनमात्मनः॥ १८॥

शब्दशक्तेरचिन्त्यत्वाच्छब्दादेवापरोक्षधीः । प्रसुप्तः पुरुषो यद्वच्छब्देनैवावबुद्धयते ॥ १९ ॥

आत्मानात्मविवेकेन ज्ञानं भवति निश्चलम् । गुरुणा बोधितः शिष्यः शब्दब्रह्मातिवर्तते ॥ २०॥

न त्वं देहो नेन्द्रियाणि न प्राणो न मनो न घी: । विकारित्वाद्विनाशित्वादृत्रयत्वाच घटो यथा ॥ २१ ॥ विश्रद्धं केवलं ज्ञानं निर्विशेषं निरञ्जनम्। यदेकं परमानन्दं तत्त्वमस्यद्वयं परम् ॥ २२ ॥

शब्दस्याद्यन्तयो: सिद्धं मनसोऽपि तथैव च । मध्ये साक्षितया नित्यं तदेव त्वं भ्रमं जिह ॥ २३ ॥

स्थूलवैराजयोरैक्यं सूक्ष्महैरण्यगर्भयोः । अज्ञानमाययोरेकयं प्रत्यग्विज्ञानपूर्णयो: ॥ २४ ॥

चिन्मात्रेकरसे विष्णौ ब्रह्मात्मैक्यस्वरूपके । भ्रमेणैव जगज्जातं रज्ज्वां सर्पभ्रमा यथा ॥ २५ ॥

तार्किकाणां तु जीवेशौ वाच्यावेतौ विदुर्बुधाः । लक्ष्यो च सांख्ययोगाभ्यां वेदान्तेरैक्यता तयोः।।

कार्यकारणवाच्यांशौ जीवेशौ यौ जहच तौ। अजहच तयांर्छक्यौ चिदंशावेकरूपिणौ ॥ २७ ॥

कर्मशास्त्रे कुतो ज्ञानं तर्के नैवास्ति निश्चयः। सांख्ययोगौ भिदापन्नौ ज्ञाब्दिकाः शब्दतत्पराः ॥

अन्ये पाषण्डिनः सर्वे ज्ञानवार्तासुदुर्छभाः । एकं वेदान्तविज्ञानं स्वानुभूत्या विराजते ॥ २९ ॥ अहं ममेत्ययं बन्धो ममाहं नेति मुक्तता।

बन्धमोक्षौ गुणैभीति गुणाः प्रकृतिसंभवाः ॥ ३० ॥

ज्ञानमेकं सदा भाति सर्वावस्थासु निर्मलम् ।

मन्द्भाग्या न जानन्ति स्वरूपं केवछं बृहत् ॥ ३१ ॥

संकल्पसाक्षि यज्ज्ञानं सर्वछोकैकजीवनम् ।

तदेवास्मीति यों वेद स मुक्तो नात्र संशयः ॥ ३२ ॥

प्रमाता च प्रमाणं च प्रमेयं प्रमितिस्तथा।

यस्य भासावभासन्ते मानं ज्ञानाय तस्य किम् ॥ ३३ ॥

अर्थाकारा भवेद्वत्तिः फलेनार्थः प्रकाशते ।

अर्थज्ञानं विजानाति स एवार्थः प्रकाशते ॥ ३४॥

वृत्तिव्याप्यत्वमेवास्तु फलव्याप्तिः कथं भवेत् ।

स्वप्रकाशस्वरूपत्वात्सिद्धत्वाच चिदात्मनः ॥ ३५ ॥

चित्तं चैतन्यमात्रेण संयोगाचेतना भवेत्।

अर्थादर्थान्तरे वृत्तिर्गन्तुं चलति चान्तरे ॥ ३६ ॥

निराधारा निर्विकारा या दशा सोन्मनी स्मृता।

चित्तं चिदिति जानीयात्तकाररहितं यदा ॥ ३७॥

s. p. 111, 8

तकारो विषयाध्यासो जपारागो यथा मणौ। ज्ञेयवस्तु परित्यागा^उज्ञानं तिष्ठति केवलम् ॥ ३८ ॥ त्रिपुटी क्षीणतामेति ब्रह्मनिर्वाणमुच्छति । मनोमात्रमिदं सर्वे तन्मनो ज्ञानमात्रकम् ॥ ३९॥ अज्ञानं भ्रम इत्याहुर्विज्ञानं परमं पदम्। अज्ञानं चान्यथाज्ञानं मायामेतां वदन्ति ते ॥ ४० ॥ ईश्वरं मायिनं विद्यान्मायातीतं निरञ्जनम् । सदानन्दे चिदाकाशे मायामेघस्तिटन्मनः ॥ ४१ ॥ अहंता गर्जनं तत्र धारासारा हि वृत्तयः। महामोहान्धकारेऽस्मिन्देवो वर्षति छीलया ॥ ४२ ॥ तस्या वृष्टेर्विरामाय प्रबोधैकसमीरणः। ज्ञानं दग्दरययोभीवं विज्ञानं दरयशून्यता ॥ ४३ ॥ एकमेवाद्वयं ब्रह्म नेह नानास्ति किंचन । क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोज्ञीनं तज्ज्ञानं ज्ञानमुच्यते ॥ ४४ ॥ विज्ञानं चोभयोरैक्यं क्षेत्रज्ञपरमात्मनोः। परोक्षं शास्त्रजं ज्ञानं विज्ञानं चात्मदर्शनम् ॥ ४५ ॥

आत्मनो ब्रह्मणः सम्यगुपाधिद्वयवर्जितम् । त्वमर्थविषयं ज्ञानं विज्ञानं तत्पदाश्रयम् ॥ ४६ ॥

पद्योरैक्यबोधस्तु ज्ञानिवज्ञानसंज्ञितम् । आत्मानात्मविवेकस्य ज्ञानमाहुर्मनीषिणः ॥ ४७ ॥

अज्ञानं चान्यथा लोके विज्ञानं तन्मयं जगत् । अन्वयव्यतिरेकाभ्यां सर्वत्रैकं प्रपत्र्यति ॥ ४८ ॥

यत्तत्तु वृत्तिजं ज्ञानं विज्ञानं ज्ञानमात्रकम् । अज्ञानध्वंसकं ज्ञानं विज्ञानं चोभयात्मकम् ॥ ४९ ॥

ज्ञानविज्ञाननिष्ठोऽयं तत्सद्धह्मणि चार्पणम्।

भोक्ता सत्त्वगुणः शुद्धो भोगानां साधनं रजः ॥ ५० ॥

भोग्यं तमोगुणः प्राहुरात्मा चैषां प्रकाशकः । ब्रह्माध्ययनसंयुक्तो ब्रह्मचर्यारतः सदा ॥ ५१ ॥

सर्वे ब्रह्मोति यो वेद ब्रह्मचारी स उच्यते । गृहस्थो गुणमध्यस्थः शरीरं गृहमुच्यते ॥ ५२ ॥

गुणाः कुर्वन्ति कर्माणि नाहं कर्तेति बुद्धिमान् । किमुग्रैश्च तपोभिश्च यस्य ज्ञानमयं तपः ॥ ५३ ॥ हर्षामर्षविनिर्मुक्तो वानप्रस्थः स उच्यते । स गृही यो गृहातीतः शरीरं गृहमुच्यते ॥ ५४ ॥ सदाचारमिमं नित्यं योऽनुसंद्धते बुधः । संसारसागराच्छीद्यं स मुक्तो नात्र संशयः ॥ ५५ ॥

> इति श्रीमत्परमहंसपरिवाजकाचार्यस्य श्रीगोविन्दभगवत्पूज्यपादशिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवतः कृतौ सदाचारानुसंधानं संपूर्णम् ॥

॥ श्रीः॥

॥ योगतारावली ॥

वन्दे गुरूणां चरणारविन्दे संदर्शितस्वात्मसुखावबोधे । जनस्य ये जाङ्गिलकायमाने संसारहालाहलमोहज्ञान्से ॥ १ ॥

सदाशिवोक्तानि सपादलक्ष-लयावधानानि वसन्ति लोके । नादानुसंधानसमाधिमेकं मन्यामहे मान्यतमं लयानाम् ॥ २ ॥

सरेचपूरैरानिलस्य कुम्भैः सर्वासु नाडीषु विशोधितासु । अनाहताख्यो बहुभिः प्रकारै-रन्तः पृवर्तेत सदा निनादः ॥ ३ ॥ नादानुसंधान नमोऽस्तु तुभ्यं त्वां साधनं तत्त्वपद्ख जाने । भवत्प्रसादात्पवनेन साकं विलीयते विष्णुपदे मनो मे ॥ ४ ॥

जालन्धरोड्याणनमूलबन्धा-श्वल्पन्ति कण्ठोद्रपायुमूलान् । बन्धत्रयेऽस्मिन्परिचीयमाने बन्धः कुतो दारुणकालपाञ्चात् ॥ ५ ॥

ओड्याणजालन्धरमूलबन्धै-रुन्निद्रितायामुरगाङ्गनायाम् । प्रयङ्मुखत्वात्प्रविशन्सुषुन्नां गमागमौ मुश्चिति गन्धवाहः ॥ ६ ॥

जत्थापिताधारहुताश्चनोल्कै-राकुञ्चनैः शश्वदपानवायोः । संतापिताच्चन्द्रमसः पतन्तीं पीयूषधारां पिवतीह धन्यः ॥ ७ ॥ बन्धत्रयाभ्यासविपाकजातां विवर्जितां रेचकपूरकाभ्याम् । विशोषयन्तीं विषयप्रवाहं विद्यां भजे केवळकुम्भक्त्पाम् ॥ ८ ॥

अनाहते चेतास सावधानैरभ्यासञ्ज्**रैरनुभूयमाना ।**संस्तम्भितश्वासमनःप्रचारा
सा जृम्भते केवंछकुम्भकश्रीः ॥ ९ ॥

सहस्रशः सन्तु हठेषु कुम्भाः संभाव्यते केवलकुम्भ एव । कुम्भोत्तमे यत्र तु रेचपूरौ प्राणस्य न प्राकृतवैकृताख्यौ ॥ १० ॥

त्रिकूटनाम्नि स्तिमितेऽन्तरङ्गे खे स्तिमिमंते केवलकुम्भकेन । प्राणानिलो भानुशशाङ्कनाड्यौ विहाय सद्यो विलयं प्रयाति ॥ ११ ॥ प्रयाहृतः केवलकुम्भकेन

प्रबुद्धकुण्डल्युपभुक्तशेषः ।

प्राणः प्रतीचीनपथेन मन्दं 🔧

विलीयते विष्णुपदान्तराले ॥ १२ ॥

निरङ्कुशानां श्वसनोद्गमानां

निरोधनैः केवलकुम्भकाख्यैः।

उदेति सर्वेन्द्रियवृत्तिशून्यो

मरुख्यः कोऽपि महामतीनाम् ॥ १३ ॥

न दृष्टिलक्ष्याणि न चित्तवन्धो न देशकालौ न च वायुरोधः।

न धारणाध्यानपरिश्रमो वा

समेधमाने सति राजयोगे ॥ १४ ॥

अशेषदृश्योज्झितदृङ्खयाना-मवस्थितानामिह राजयोगे ।

न जागरो नापि सुषुप्तिभावो

न जीवितं नो मरणं विचित्रम् ॥ १५ ॥

अहंममत्वाद्वथपहाय सर्वे श्रीराजयोगे स्थिरमानसानाम् । न द्रष्टृता नास्ति च दृश्यभावः सा जृम्भते केवलसंविदेव ॥ १६ ॥

नेत्रे ययोन्मेषिनमेषशून्ये
वायुर्यया वर्जितरेचपूरः ।
मनश्च संकल्पविकल्पशून्यं
मनोन्मनी सा मिथ संनिधत्ताम् ॥ १७ ॥

चित्तेन्द्रियाणां चिरिनप्रहेण श्वासप्रचारे शमिते यमीन्द्राः । निवातदीपा इव निश्वलाङ्गाः मनोन्मनीमग्नधियो भवन्ति ॥ १८॥

उन्मन्यवस्थाधिगमाय विद्वन् उपायमेकं तव निर्दिशामः । पश्यन्तुदासीनतया प्रपश्चं संकल्पमुन्मूळय सावधानः ॥ १९॥ प्रसह्य संकल्पपरंपराणां संभेदने संततसावधानम् । आलम्बनाशादपचीयमानं शनै: शनै: शान्तिमुपैति चेतः ॥ २० ॥

निश्वासळोपैर्निभृतैः शरीरैर्नेत्राम्बुजैरर्धानमीळितैश्च ।
आविर्भवन्तीममनस्कमुद्रामाळोकयामो मुनिपुंगवानाम् ॥ २१ ॥

अमी यमीन्द्राः सहजामनस्का-दहंममत्वे शिथिलायमाने । मनोतिगं मारुतवृत्तिशून्यं गच्छन्ति भावं गगनावशेषम् ॥ २२ ॥

निवर्तयन्तीं निखिलेन्द्रियाणि
प्रवर्तयन्तीं परमात्मयोगम् ।
संविन्मयीं तां सहजामनस्कां
कदा गमिष्यामि गतान्यभावः ॥ २३ ॥

प्रयग्विमश्रोतिशयेन पुंसां
प्राचीनगन्धेषु पलायितेषु ।
प्रादुर्भवेत्काचिद्जाड्यनिद्रा
प्रपञ्चचिन्तां परिवर्जयन्ती ॥ २४ ॥

विच्छित्रसंकल्पविकल्पमूळे निःशेषनिर्मूळितकर्मजाळे । निरन्तराभ्यासनितान्तभद्रा सा जृम्भते योगिनि योगनिद्रा ॥ २५ ॥

विश्रान्तिमासाद्य तुरीयतस्पे विश्वाद्यवस्थात्रितयोपरिस्थे । संविन्मयीं कामपि सर्वकालं निद्रां सखे निर्विश निर्विकल्पाम् ॥ २६ ॥

प्रकाशमाने परमात्मभानौ
नश्यत्यविद्यातिमिरे समस्ते ।
अहो बुधा निर्मलदृष्टयोऽपि
किंचित्र पश्यन्ति जगत्समम्रम् ॥ २७ ॥

सिद्धिं तथाविधमनोविछयां समाधौ
श्रीशैछशृङ्गकुहरेषु कदोपछप्स्ये।
गात्रं यदा मम छताः परिवेष्टयन्ति
कर्णे यदा विरचयन्ति खगाश्च नीडान्॥ २८॥

विचरतु मतिरेषा निर्विकल्पे समाधौ
कुचकलशयुगे वा कृष्णसारेक्षणानाम् ।
चरतु जडमते वा सज्जनानां मते वा
मतिकृतगुणदोषा मां विभुं न स्पृशन्ति ॥ २९ ॥

इति श्रीमत्परमहंसपरित्राजकाचार्यस्य श्रीगोविन्दभग-वत्पूज्यपादशिष्यस्य श्रीमच्छकरभगवतः कृतौ योगतारावली संपूर्णा ॥

॥ श्रीः ॥

॥ उपदेशपञ्चकम् ॥

वेदो नित्यमधीयतां तदुदितं कर्म स्वनुष्ठीयतां तेनेशस्य विधीयतामपिचितिः काम्ये मितस्यज्यताम् । पापौघः परिघूयतां भवसुखे दोषोऽनुसंधीयता-मात्मेच्छा व्यवसीयतां निजगृहात्तूणे विनिर्गम्यताम् ॥

सङ्गः सत्सु विधीयतां भगवतो भक्तिर्द्देढाधीयतां शान्त्यादिः परिचीयतां दृढतरं कर्माशु संत्यज्यताम् । सद्विद्वानुपसृष्यतां प्रतिदिनं तत्पादुका सेव्यतां ब्रह्मैकाक्षरमर्थ्यतां श्रुतिशिरोवाक्यं समाकर्ण्यताम् ॥

वाक्यार्थश्च विचार्यतां श्रुतिशिरःपक्षः समाश्रीयतां दुस्तर्कात्सुविरम्यतां श्रुतिमतस्तर्कोऽनुसंधीयताम् । ब्रह्मास्मीति विभाव्यतामहरहर्गर्वः परित्यज्यतां देहेऽहंमतिरुज्झ्यतां बुधजनैर्वादः परित्यज्यताम् ॥३॥

s. p. 111. 9

श्चुद्ध्याधिश्च चिकित्स्यतां प्रतिदिनं भिक्षोषधं भुज्यतां स्वाद्धन्नं न तु याच्यतां विधिवशात्प्राप्तेन संतुष्यताम् । श्चीतोष्णादि विषद्यतां न तु वृथा वाक्यं समुचार्यता- मौदासीन्यमभीप्स्यतां जनकृपानेष्टुर्यमुत्सुज्यताम् ।।

एकान्ते सुखमास्यतां परतरे चेतः समाधीयतां

पूर्णात्मा सुसंमीक्ष्यतां जंगदिदं तद्वाधितं दृश्यताम् ।

प्राक्कर्म प्रविरुप्यतां चितिबस्रान्नाप्युत्तरैः श्रिष्यतां

प्रारुधं त्विह भुज्यतामथ परब्रह्मात्मना स्थीयताम् ॥

इति श्रीमत्परमहंसपरिवाजकाचार्यस्य श्रीगोविन्दभग-वत्पूज्यपादिशिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवतः कृतौ जपदेशपञ्चकं संपूर्णम् ॥

॥ श्रीः ॥

॥ धन्याष्ट्रकम् ॥

तज्ज्ञानं प्रशमकरं यदिन्द्रियाणां तज्ज्ञेयं यदुपनिषत्सुनिश्चितार्थम् । ते धन्या भुवि परमार्थनिश्चितेहाः शेषास्तु भ्रमनिलये परिश्रमन्तः ॥ १ ॥

आदौ विजित्य विषयान्मदमोहराग-द्वेषादिशत्रुगणमाहृतयोगराज्याः । ज्ञात्वा मतं समनुभूय परात्मविद्या-कान्तासुखं वनगृहे विचरन्ति धन्याः ॥ २ ॥

त्यक्त्वा गृहे रितमधोगितहेतुभूतामात्मेच्छयौपनिषद्र्थरसं पिबन्तः ।
वीतस्पृहा विषयभोगपदे विरक्ता
धन्याश्चरन्ति विजनेषु विरक्तसङ्गाः ॥ ३ ॥

त्यक्त्वा ममाहमिति बन्धकरे पदे हे

मानावमानसदृशाः समदृशिनश्च ।

कर्तारमन्यमवगम्य तद्पितानि

कुर्वन्ति कर्मपरिपाकफलानि धन्याः ॥ ४॥

त्यक्त्वैषणात्रयमवेक्षितमोक्षमार्गा भैक्षामृतेन परिकल्पितदेहयात्राः । ज्योतिः परात्परतरं परमात्मसंज्ञं धन्या द्विजा रहिंस हृद्यवलोकयन्ति ॥ ५ ॥

नासन्न सन्न सदसन्न महन्न चाणु
न स्त्री पुमान्न च नपुंसकमेकबीजम्।
यैर्नेह्म तत्समनुपासितमेकचित्तैर्थन्या विरेजुरितरे भवपाशबद्धाः ॥ ६ ॥

अज्ञानपङ्कपरिमग्रमपेतसारं
दुःखालयं मरणजन्मजरावसक्तम् ।
संसारबन्धनमनित्यमवेक्ष्य धन्या
ज्ञानासिना तदवशीर्य विनिश्चयन्ति ॥ ७ ॥

शान्तैरनन्यमितिभिर्मधुरस्वभावैरेकत्विनिश्चितमनोभिरपेतमोहै:।
साकं वनेषु विदितात्मपदस्वरूपं
तद्वस्तु सम्यगनिशं विमृशन्ति धन्याः॥ ८॥

इति श्रीमत्परमहंसपरिवाजकाचार्थस्य श्रीगोविन्दभगवत्पूज्यपादशिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवतः कृतौ धन्याष्ट्रकं संपूर्णम् ॥

॥ जीवन्मुक्तानन्दलहरी ॥

पुरे पौरान्पश्यन्नरयुवतिनामाकृतिमयान्सुवेषान्स्वर्णालंकरणकिलतांश्चित्रसदृशान् ।
स्वयं साक्षादृष्टेत्यपि च कलयंस्तैः सह रमन्मुनिर्न व्यामोहं भजति गुरुदीक्षाक्ष्ततमाः ॥ १ ॥

वने वृक्षान्पद्यन्दलफलभरान्नम्रसुशिखान्धनच्छायाच्छन्नान्बहुलकलकूजद्विजगणान् ।
भजन्धस्रोरात्नाद्वनितलकल्पैकशयनो
सुनिर्न व्यामोहं भजित गुरुदीक्षाक्षततमाः ॥ २ ॥

कदाचित्प्रासादे क्वचिदिप च सौधेषु धनिनां कदा काले शैले कचिदिप च क्लेषु सरिताम्। कुटीरे दान्तानां मुनिजनवराणामिष वस-न्मुनिर्न व्यामोहं भजित गुरुदीक्षाक्षततमाः॥ ३॥ किचिद्वालैः सार्धे करतलगतालैः सहसितैः किचित्तारुण्यालंकृतनरवध्भिः सह रमन् । किचिद्वृद्धैश्चिन्ताकुलितहृद्यैश्चापि विलप-न्मुनिर्न व्यामोहं भजति गुरुदीक्षाक्षततमाः ॥ ४॥

कदाचिद्विद्वद्विर्विविदिषुभिरत्यन्तानिरतैः
कदाचित्काव्यालंकृतिरसरसालैः कविवरैः।
कदाचित्सत्तर्केरनुमितिपरैस्तार्किकवरैर्मुनिर्न व्यामोहं भजति गुरुदक्षिक्षित्वतमाः॥ ५॥

कदा ध्यानाभ्यासैः क्वचिदिप सपर्या विकसितैः सुगन्धैः सत्पुष्पैः क्वचिदिप दछैरेव विमलः । प्रकुर्वन्देवस्य प्रमुदितमनाः संनतिपरो मुनिर्न व्यामोहं भजति गुरुदीक्षाक्षततमाः ॥ ६ ॥

शिवायाः शंभोर्वा क्वचिद्धि च विष्णोरिष कदा गणाध्यक्षस्थापि प्रकटितवरस्यापि च कदा। पठन्वै नामालिं नयनरचितानन्दसरितो मुनिर्न व्यामोहं भजित गुरुदक्षिक्षित्रतमाः॥ ७॥ कदा गङ्गाम्भोभिः क्वचिद्पि च कूपोत्थसिछिः क्वचित्कासारोत्थैः क्वचिद्पि सदुष्णैदच शिशिरैः। भजन्स्नानं भूत्या क्वचिद्पि च कर्पूरिनभया मुनिन व्यामोहं भजति गुरुदीक्षाक्षततमाः॥ ८॥

कदाचिज्जागर्यो विषयकरणैः सञ्यवहर-कदाचित्स्वप्रस्थानिप च विषयानेव च भजन्।
कदाचित्सोषुप्तं सुखमनुभवन्नेव सततं
सुनिर्न ज्यामोहं भजति गुरुदक्षिक्षाक्षततमाः॥ ९॥

कदाप्याशावासाः कचिदिपि च दिव्याम्बरधरः
कचित्पञ्चास्योत्थां त्वचमिप दधानः कटितटे ।
मनस्वी निःसङ्गः सुजनहृदयानन्दजनको
सुनिर्न व्यामोहं भजित गुरुदीक्षाक्षततमाः ॥ १० ॥

कदाचित्सत्त्वस्थः कचिदिप रजोवृत्तिसुगत-स्तमोवृत्तिः कापि त्रितयरिहतः कापि च पुनः । कदाचित्संसारी श्रुतिपथिवहारी कचिदहो सुनिर्न व्यामोहं भजति गुरुदीक्षाक्षततमाः ॥ ११ ॥ कदाचिन्मौनस्थः क्वचिद्पि च वाग्वादिनरतः कदाचित्सानन्दं हासितरभसस्यक्तवचनः । कदाचिक्षोकानां व्यवहृतिसमालोकनपरो मुनिर्न व्यामोहं भजति गुरुदीक्षाक्षततमाः ॥ १२ ॥

कदाचिच्छक्तीनां विकचमुखपद्मेषु कमलं क्षिपंस्तासां क्वापि स्वयमपि च गृह्वन्स्वमुखतः। तदद्वैतं रूपं निजपरविहीनं प्रकटयनमुनिर्न व्यामोहं भजति गुरुदक्षिाश्चततमाः ॥ १३॥

क्वचिच्छैवै: सार्थं क्वचिदिप च शाक्तैः सह वस-कदा विष्णोर्भक्तैः क्वचिदिप च सौरैः सह वसन् ।
कदा गाणापत्यैर्गतसकलभेदोऽद्वयतया
र्मुनिन व्यामोहं भजित गुरुदीक्षाक्षततमाः ॥ १४॥

निराकारं क्वापि क्वचिद्पि च साकारममलं निजं शैवं रूपं विविधगुणभेदेन बहुधा । कदाश्चर्यं पश्यन्किमिदमिति हृष्यत्रपि कदा मुनिर्न व्यामोहं भजति गुरुद्धिशक्षततमाः ॥ १५॥ कदाद्वैतं पश्यन्नखिलमपि सत्यं शिवमयं

महावाक्यार्थानामवगतिसमभ्यासवशतः ।

गतद्वैताभासः शिव शिव शिवेत्येव विलप-

न्मुनिर्न व्यामोहं भजति गुरुदीक्षाक्षततमाः ॥ १६ ॥

इमां मुक्तावस्थां परमिश्रावसंस्थां गुरुकृपासुधापाङ्गव्याप्यां सहजसुखवाप्यामनुदिनम् ।
मुहुर्मज्जन्मज्जन्भजति सुकृतैश्चेत्ररवरः
सदा त्यागी योगी कविरिति वदन्तीह कवयः ॥ १७॥

इति श्रीमत्परमइंसपिरत्राजकाचार्यस्य श्रीगोविन्दभगव-त्पूज्यपादिशिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवतः कृतौ जीवन्मुक्तानन्दछहरी संपूर्णा ॥

॥ अनात्मश्रीविगर्हणप्रकरणम् ॥

लब्धा विद्या राजमान्या ततः किं प्राप्ता संपत्प्राभवाढ्या ततः किम् । भुक्ता नारी सुन्दराङ्गी ततः किं येन स्वात्मा नैव साक्षात्कृतोऽभूत् ॥ १ ॥

केयूराद्यैर्भूषितो वा ततः किं कौशेयाद्यैरावृतो वा ततः किम् । तृप्तो मृष्टाम्नादिना वा ततः किं येन स्वात्मा नैव साक्षात्कृतोऽभूत् ॥ २ ॥

दृष्टा नाना चारुदेशास्ततः किं पुष्टाश्चेष्टा बन्धुवर्गास्ततः किम्। नष्टं दारिद्यादिदुःखं ततः किं येन स्वात्मा नैव साक्षात्कृतोऽभूत्॥ ३॥

स्नातस्तीर्थे जहुजादौ तत: किं दानं दत्तं द्यष्टसंख्यं ततः किम्। जप्ता मन्त्राः कोटिशो वा ततः किं येन स्वात्मां नैव साक्षात्कृतोऽभूत् ॥ ४ ॥

गोत्रं सम्यग्भूषितं वा ततः किं गात्रं भस्माच्छादितं वा ततः किम्। रुद्राक्षादि: सद्भुतो वा तत: किं येन स्वात्मा नैव साक्षात्कृतोऽभूत् ॥ ५ ॥

अञ्जैर्विप्रास्तर्पिता वा ततः किं यज्ञैर्देवास्तोषिता वा ततः किम । कीत्यों व्याप्ताः सर्वछोकास्ततः किं येन स्वात्मा नैव साक्षात्कृतोऽभूत् ॥ ६ ॥

काय: क्षिष्टश्चोपवासैस्तत: किं लब्धाः पुत्राः स्वीयपत्न्यास्ततः किम् । प्राणायामः साधितो वा ततः किं येन स्वात्मा नैव साक्षात्कृतोऽभूत् ॥ ७ ॥ युद्धे शत्रुर्निर्जितो वा ततः किं

भूयो मित्रै: पृरितो वा ततः किम्।

योगै: प्राप्ता: सिद्धयो वा तत: किं

येन स्वात्मा नैव साक्षात्क्रतोऽभूत् ॥ ८ ॥

अब्धिः पद्भयां लङ्कितो वा ततः किं

वायु: कुम्भे स्थापितो वा तत: किम्।

मेरुः पाणावुद्धतो वा ततः किं

येन स्वात्मा नैव साक्षात्क्रतोऽभूत् ॥ ९ ॥

क्ष्वेल: पीतो दुग्धवद्वा तत: किं

वहिर्जग्धो लाजवद्वा ततः किम्।

प्राप्तश्चारः पक्षिवत्खे ततः किं

येन स्वात्मा नैव साक्षात्कृतोऽभूत् ॥ १० ॥

बद्धाः सम्यक्पावकाद्यास्ततः किं

साक्षाद्विद्धा लोहवर्यास्ततः किम्।

लब्धो निक्षेपोऽञ्जनाद्यैस्ततः कि

ंयेन स्वात्मा नैव साक्षात्कृतोऽभृत् ॥ ११ ॥

भूपेन्द्रत्वं प्राप्तमुच्यी ततः किं देवेन्द्रत्वं संभृतं वा ततः किम । मुण्डीन्द्रत्वं चोपलब्धं ततः किं येन स्वात्मा नैव साक्षात्कृतोऽभूत् ॥ १२ ॥

मन्ते: सर्व: स्तिमितो वा तत: किं वाणैर्रुक्यो भेदितो वा ततः किम्। कालज्ञानं चापि लब्धं ततः किं येन स्वात्मा नैव साक्षात्कृतोऽभूत् ॥ १३ ॥

कामातङ्क: खण्डितो वा तत: किं कोपावेशः कुण्ठितो वा ततः किम्। लोभाऋषो वर्जितो वा ततः किं येन स्वात्मा नैव साक्षात्कृतोऽभूत् ॥ १४ ॥

मोहध्वान्तः पेषितो वा ततः किं जातो भूमौ निर्मदो वा ततः किम्। मात्सर्यार्तिर्मीछिता वा तत: किं येन स्वात्मा नैव साक्षात्कृतोऽभूत् ॥ १५ ॥ धातुर्छोक: साधितो वा ततः किं विष्णोर्छोको वीक्षितो वा ततः किम् । शंभोर्छोक: शासितो वा ततः किं येन स्वात्मा नैव साक्षात्कृतोऽभूत् ॥ १६ ॥

यस्येदं हृद्ये सम्यगनात्मश्रीविगर्हणम् । सदोदेति स एवात्मसाक्षात्कारस्य भाजनम् ॥ १७ ॥

अन्ये तु मायिकजगद्धान्तिन्यामोहमोहिताः । न तेषां जायते कापि स्वात्मसाक्षात्कृतिर्भुवि ॥ १८ ॥

> इति श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यस्य श्रीगोविन्दभगवत्पूज्यपादशिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवतः कृतौ अनात्मश्रीविगर्हणप्रकरणं संपूर्णम् ॥

॥ स्वरूपानुसंधानाष्ट्रकम् ॥

तपोयज्ञदानादिभिः शुद्धबुद्धि-विरक्तो नृपादेः पदे तुच्छबुद्धा । परिस्रज्य सर्वे यदाप्नोति तत्त्वं परं ब्रह्म निस्यं तदेवाहमस्मि ॥ १ ॥

दयालुं गुरुं ब्रह्मिनष्ठं प्रशान्तं
समाराध्य मत्या विचार्य स्वरूपम् ।
यदाप्रोति तत्त्वं निदिध्यास्य विद्वान्परं ब्रह्म नित्यं तदेवाहमस्मि (। २ ॥

यदानन्दरूपं प्रकाशस्वरूपं निरस्तप्रपञ्चं परिच्छेदहीनम् । अहंब्रह्मवृत्त्यैकगम्यं तुरीयं परं ब्रह्म नित्यं तदेवाहमस्मि ॥ ३ ॥ यद्ज्ञानतो भाति विश्वं समस्तं विनष्टं च सद्यो यदात्मप्रवोधे । मनोवागतीतं विशुद्धं विशुक्तं परं ब्रह्म नित्यं तदेवाहमस्मि ॥ ४ ॥

निषेधे कृते नेति नेतीति वाक्यैः समाधिस्थितानां यदाभाति पूर्णम् । अवस्थात्रयातीतमद्वैतमेकं परं ब्रह्म नित्यं तदेवाहमस्मि ॥ ५ ॥

यदानन्दछेशै: समानन्दि विश्वं यदाभाति सत्त्वे तदाभाति सर्वम् । यदाछोकने रूपमन्यत्समस्तं परं ब्रह्म नित्यं तदेवाहमस्मि ॥ ६ ॥

अनन्तं विभुं निर्विकल्पं निरीहं शिवं संगहीनं यदोंकारगम्यम् । निराकारमत्युज्ज्वलं मृत्युहीनं परं त्रह्म नित्यं तदेवाहमस्मि ॥ ७ ॥ यदानन्दिसिन्धौ निमग्नः पुमान्स्या-दिवद्याविस्रासः समस्तप्रपञ्चः । तदा नः स्फुरत्यद्भुतं यित्रमित्तं परं ब्रह्म नित्यं तदेवाहमस्मि ॥ ८ ॥

स्वरूपानुसंधानरूपां स्तुतिं यः
पठेदादराद्गक्तिभावो मनुष्यः।
श्रृणोतीह वा नित्यमुद्युक्तिचित्तो
भवेद्विष्णुरत्रैव वेदप्रमाणात्॥ ९॥

इति श्रीमत्परमहंसपरित्रजकाचार्यस्य श्रीगोविन्दभगवत्पूज्यपादशिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवत: कृतौ स्वरूपानुसंधानाष्टकम् संपूर्णम् ॥

॥ यतिपञ्चकम् ॥

वेदान्तवाक्येषु सदा रमन्तो भिक्षात्रमात्रेण च तुष्टिमन्तः।

विशोकवन्तः करणैकवन्तः

कौपीनवन्तः खळु भाग्यवन्तः ॥ १ ॥

मूळं तरोः केवलमाश्रयन्तः

पाणिद्वयं भोक्तुममत्रयन्तः।

कन्थामिव श्रीमपि कुत्सयन्तः

कौपीनवन्तः खलु भाग्यवन्तः ॥ २ ॥

देहादिभावं परिमार्जयन्त आत्मानमात्मन्यवलोकयन्तः। नान्तं न मध्यं न बहिः स्मरन्तः

कौपीनवन्तः खळु भाग्यवन्तः ॥ ३ ॥

s. P. III. 11

स्वानन्दभावे परितुष्टिमन्तः
संशान्तसर्वेन्द्रियदृष्टिमन्तः ।
अहर्निशं ब्रह्मणि ये रमन्तः
कौपीनवन्तः खलु भाग्यवन्तः ॥ ४ ॥

पश्चाक्षरं पावनमुचरन्तः
पतिं पशूनां हृदि भावयन्तः ।
भिक्षाश्चना दिक्षु परिभ्रमन्तः
कौपीनवन्तः खळु भाग्यवन्तः ॥ ५ ॥

इति श्रीमत्परमहंसपरित्राजकाचार्यस्य श्रीगोविन्दभगवत्पूज्यपादशिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवतः कृतौ यतिपञ्चकं संपूर्णम् ॥

॥ हस्तामलकीयभाष्यम् ॥

यस्मिन्ज्ञाते भवेश्सर्वं विज्ञातं परमात्मिन । तं वन्दे नित्यविज्ञानमानन्दमजमन्ययम् ॥

यदज्ञानादभृद्धेतं ज्ञाते यस्मिन्निवर्तते । रुज्जसर्पवदत्यन्तं तं वन्दे पुरुषोत्तमम् ॥

यस्योपदेशदीधित्या चिदातमा नः प्रकाशते । नमः सद्गुरवे तस्मै स्वाविद्याध्वान्तभानवे ॥

इह हि सर्वस्य जन्तोः सुखं मे भूयादुःखं मे मा भूयात् इति स्वरसत एव सुखोपादित्सादुःखजिहासे भवतः । तत्र यः कश्चित् पुण्यातिशयशास्त्री अवश्यंभाविदुःखाविनाभू-तत्वादिनत्यत्वाच विषयजं सुखं दुःखमेवेति ज्ञात्वा यत्नेन ससाधनात्संसारात्त्यकासक्तिरत्यन्तं विरच्यते । विरक्तश्च संसारहानौ यतते । संसारस्य च आत्मस्वरूपापरिज्ञानकृत-त्वात् आत्मज्ञानान्निवृत्तिरिति तं प्रत्यात्मज्ञानमाचार्य उप-दिशति— निमित्तं मनश्रक्षरादिप्रदृत्तौ
निरस्त।खिलोपाधिराकाञ्चकल्पः।
रविलोकचेष्टानिमित्तं यथा यः
स नित्योपलब्धिस्वरूपोऽहमात्मा॥ १ ॥

नत् सर्वत्र प्रन्थादौ शिष्टानामिष्टदेवतास्तुतिनमस्कारपू-विंका प्रवृत्तिरूपलब्धा; अयं च विना स्तुतिनमस्कारौ प्रवर्तमानोऽशिष्टत्वात् अनाद्रणीयवचनः प्रसज्येतेति चेत्— न ; स्तुतिनमस्कारयोख्नैविध्यात् ; त्रिविधौ हि स्तुतिनमस्का-रौ- कायिकौ वाचिकौ मानसिकौ चेति । तत्र कायिकवा-चिकयोरभावेऽपि परमशिष्टत्वादाचार्यस्य प्रनथस्य अविघ्रेन परिसमाप्तेश्च मानसिकौ स्तुतिनमस्कारावकरोदयमाचार्य इत्यवगम्यते; यत्किंचिदेतत् । प्रकृतमनुसरामः — मनश्च चक्कुश्च मनश्रक्षुषी, ते आदिर्येषां तानि मनश्रक्षुरादीनि ; आदिशब्दः प्रत्येकमाभिसंबध्यते ; ततश्च अयमर्थो भवति— मनआदीनां मनोऽहंकारबुद्धिचित्तानां चतुर्णामन्त:करणा-नाम् , तथा चक्षुरादीनां चक्षुस्त्वक्श्रोत्रजिह्वाद्राणानां पञ्चबु-द्धीन्द्रियाणाम् , एतं वाक्पाणिपाद्पायूपस्थानां पञ्चकर्मेन्द्रि याणाम् , प्रवृत्तौ म्वस्वत्यापारे, निमित्तं हेतुः यः, सोऽह्मासेति

संबन्धः । स कीदृश इत्याकाङ्क्षायामाह — नित्योपलिब्धः । रिति । नित्या च असावुपलिब्धश्चेति नित्योपलिब्धः, सा स्वरूपं यस्य स तथोक्तः । रिवः आदित्यः यथा येन प्रकारेण प्रकाशकत्वेन लोकानां चेष्टायां स्पन्दने निमित्तं हेतुः, तथैव अधिष्ठातृत्वेन यो निमित्तं सोऽहमात्मेलर्थः — इति इयं दृष्टिः आत्मज्ञानोपायत्वेन दृशिता । परमार्थतस्तु निरस्ताः निराकृताः अखिलाः निरवशेषाः उपाधयो बुद्धयादिलक्षणाः यस्य स तथोक्तः । निरस्ताखिलोपाधित्वादेव अयमाकाश-कल्पः आकाशविद्वादुद्ध इत्यर्थः ॥

ननु मनश्चक्षुरादिप्रवृत्तौ किमर्थमधिष्ठाता इष्यते १ स्व-यमेव कस्मान्न प्रवर्तन्ते १ कथं च नित्योपलब्धिस्वरूपत्वम् अधिष्ठातुरिष्यते १ इत्यत आह—

यमग्न्युष्णवित्रत्यवोधस्वरूपं
मनश्रक्षुरादीन्यवोधात्मकानि ।
मवर्तन्त आश्रित्य निष्कम्पमेकं
स नित्योपलुब्धिस्वरूपोऽहमात्मा ॥ २ ॥

यं नित्यबोधस्वरूपमात्मानम् आश्रित्य मनश्रक्षुरादीनि प्रवर्तन्ते, सोऽहमात्मेति संबन्धः । ननु कथं बोधस्य नित्य- त्वम् ! बोधो हि नाम ज्ञानम् ; तच इन्द्रियार्थसंनिकर्षा-दिना जायते समुत्पद्यते; उत्पन्नं च ज्ञानं स्वकार्येण संस्कारेण विरोधिना ज्ञानान्तरेण वा विनश्यति; अतः उत्पत्तिनाशधर्मवत्त्वात् न नित्यं भवितुमईति ; नापि बोधस्वरूपत्वमात्मन उपपद्यते, निद्यत्वादात्मन:, अनित्य-त्वाच बोधस्य ; न हि नित्यानित्ययोरेकस्वभावत्वम् , विरोधा-त इति । अत्रोच्यते — बोधो हि नाम चैतन्यमभिष्रेतम : न च ज्ञानं चैतन्यम्, जनयज्ञानस्य ज्ञेयत्वेन घटादिवज्ज-डत्वात् । ज्ञेयं हि ज्ञानम् , घटज्ञानं मे जातं पटज्ञानं मे जातमिति साक्षादनुभूयमानत्वात् । अतः तस्य अनित्य-त्वेन अनात्मस्वरूपत्वेऽपि, नित्यबोधस्वरूपत्वम् आत्मन उपपद्यते । ननु आत्मनः चेतनत्वे किं प्रमाणिमिति चेत्, जगत्प्रकाश इति ब्रमः । जगत् प्रकाशत इति सर्वजनसिद्धम् ; तत्र ज्ञानादीनां ज्ञेयत्वेन जडत्वातु , आत्मप्रकाशेनैव जगत् प्रकाशत इति निश्चितं भवति। आत्मा च स्वपरप्रकाशवान सवितृप्रकाशवत्— यथा सविता स्वयं प्रकाशमानो जगदपि प्रकाशयति, तथा आत्मापीति । अस्तु तर्हि चिद्धमी पुरुष:, कथमयं चित्स्व-भाव इति; न, धर्मधर्मिभावस्य अनुपपत्ते:। तथा हि---

आत्मनश्चीतन्यं भिन्नम्, अभिन्नं वा, भिन्नाभिन्नं वा। तत्र न ताबद्धित्रम् ; भिन्नं चेत् , घटवदात्मधर्मत्वानुपपत्तेः । ननु घट: असंबन्धात् आत्मधर्मो न भवति, चैतन्यं तु आत्मसंबन्धीति युक्तमात्मधर्मत्वम् इत्यपि न, संबन्धानुप-पत्ते: । संबन्धो हि तावत् संयोगो वा समवायो वा स्यात्, संबन्धान्तरस्य अत्र असंभवात्। न तावत्संयोगः, तस्य द्रव्य-मात्रधर्मत्वातु , अद्रव्यत्वाचैतन्यस्य । नापि समवायः, अन-वस्थापातात् । समवायो हि संबद्धः समवायिनौ संबञ्जाति, असंबद्धो वा १ न तावदसंबद्ध:, घटादिवदिकंचित्करत्वात् । संबद्धश्चेत्, संयोगादेरभावेन समवायस्यापि समवायान्तर-मभ्युपगन्तव्यम् । एवं परंपरापेक्षायाम् अनवस्थापात इति यत्किचिदेतत् । तसाद्भिन्नत्वपक्षे धर्मधर्मिभावः सर्वथा नोपपद्यते । अभिन्नत्वपक्षे तु बोधस्य आत्मरूपत्वेन सुतरां धर्मधर्मिभावो नास्त्येव। न हि तस्त्र तदेव धर्मो भवति ; न हि शुक्कं शुक्कस्य धर्मों भवतीति । तस्मात् भिन्नाभिन्नत्व-पक्ष एव अवशिष्यते । स च विरोधान्न युज्यते – न होक-मेवैकस्मात् भिन्नमभिन्नं च भवितुमहिति, विरोधात् । अथोच्यते- प्रत्यक्षसिद्धत्वात् भेदाभेदौ अविरुद्धौ । तथाहि ---गौरियमिति पिण्डाव्यतिरेकेण गोत्वं प्रतीयते ; तदेव

पिण्डान्तरे प्रत्यभिज्ञायमानत्वात भेदेनावगम्यते : अतः प्र-त्यक्षेणैव भेदाभेदयोः प्रतीयमानत्वात् अविरोध इति—नैत-त्साधु मन्यामहे, प्रत्यक्षस्य अन्यथासिद्धत्वात्- भिन्नमपि हि वस्त प्रसक्षेण असन्तसंनिधानादिदोषात् अभिन्नवत्प्रतीयते-यथा दीपज्वाला भिन्नापि क्रतश्चित्कारणादभिन्नवत्प्रतिभा-सन्ते, तथा अभिन्नमपि वस्तु भिन्नमिव प्रतिभासते- यथा एकस्माचनद्राहितीयश्चनद्र इति अत: प्रत्यक्षस्य अन्यथा-सिद्धत्वात न तेन प्रत्यक्षेण प्रमाणसिद्धस्य भेदाभेदविरो-धस्य प्रतिक्षेपो युक्त इति । अथैवमुच्यते — चैतन्यस्य द्वे रूपे स्त:, आत्मखरूपता चैतन्यस्वरूपता चेति । तत्र आत्मस्वरू-पतया आत्मनो न भिद्यते : भिद्यते च चैतन्यस्वरूपतया । अतः उभयरूपाभ्यां भिन्नाभिन्नत्वमविरुद्धमिति – तदपि न. धर्मधर्मित्वाभावात् । तथा हि - येन रूपेण तद्भिन्नं न तेन रूपेण धर्मत्वम् अभिन्नत्वादवोचाम । येन रूपेण भिन्नम् , तेनापि न धर्म:, भिन्नत्वाद्धटादिवदित्युक्तम् । यश्रोक्तम् उभयरूपाभ्यां भिन्नाभिन्नत्वमिति, तदपि विचारं न सहते। ते रूपे किं चैतन्याद्भिन्ने, अभिन्ने, भिन्नाभिन्ने वा । तत्र न तावद्भिन्ने, भिन्नत्वे घटादिवद्किंचित्करत्वात्; अभिन्नत्वे चैतन्यमात्रमेवेति न ताभ्यां भिन्नाभिन्नत्वम् । भिन्नाभिन्नत्वं च विरोधादेव न युक्तम् । तयोरपि रूपान्तराभ्यां भिन्ना-भिन्नत्वाभ्युपगमे अनवस्थापात इत्रलमतिविस्तरेण । तस्मा-न्नात्मा सर्वथा चिद्धमी; किं तर्हि ! चित्स्वरूप एवेति ! एतेन सदानन्दयोरपि आत्मस्वरूपत्वं व्याख्यातम् । नित्यश्च आत्मा, सद्कारणवत्त्वात् परमाणुवत् ; सन् आत्मा, अहम-स्मीति प्रतीते: । अकारणवांश्च; न हि अस्य कारणं वस्तु प्रत्यक्षादिभिरूपलभ्यते, नापि श्रूयते; ।कें तु त्रैलोक्यै-ककारणता हि आस्मन: श्रृयते 'तस्माद्वा एतस्मादा-त्मन आकाशः संभूतः ' इत्यादिश्रुतिभ्यः । न त्वात्मनोsपि कारणान्तरम् । अतः सदकारणवत्त्वात् नित्य आत्मेति सिद्धम् । तस्मात् साधूक्तं निल्बबोधस्वरूपमिति । तत्रैव दृष्टान्तमाह- अग्न्युष्णवदिति । यथा उष्णत्वमग्नेर्न व्य-तिरिच्यते । व्यतिरेके हि कदाचिदमेरन्यत्राप्युपलभ्ये-त- यथा पुरुषादण्डादि ; न चैवमस्ति ; तस्मादिमस्त-रूपमेव अग्नेरुष्णत्वम् । एवमासनोऽपि चैतन्यं स्वरूपमेवे-त्यर्थ:। तथा च उक्तम्- 'निरंशत्वाद्विभुत्वाच तथानश्वरभा-वत: । ब्रह्मव्योम्नोर्न भेदोऽस्ति चैतन्यं ब्रह्मणोऽधिकम् इति । यचोक्तं मनश्रक्षुरादीनां प्रवृत्तौ किमर्थमधिष्ठाता इष्यते, स्वयमेव कस्मान्न प्रवर्तन्ते इति, तन्नाह- अबोधाः

त्मकानीति । हेतुगर्भामिदं विशेषणम्; अतश्च अयमर्थः सेत्स्यति—अबोधात्मकत्वात् अचेतनत्वाच घटादिवचेतनमधि-ष्ठातारमाश्रित्येव प्रवर्तन्त इति । तद्चेतनत्वं चैषां तज्ज्ञे-यत्वात् घटादिवदिति । श्रुतिरिप 'नान्योऽतोऽस्ति द्रष्टा' इत्यादिना आत्मव्यतिरिक्तस्य चेतनत्वं प्रतिषेधति । अतो युक्तमुक्तं चेतनमात्मानमाश्रित्य प्रवर्तन्त इति । निष्कम्पं निस्तरङ्गं निःसंशयमित्यर्थः । तथा च श्रुतिः 'भिद्यते हृद्यप्रनिथिरिच्छद्यन्ते सर्वसंश्चाः क्षीयन्ते चास्य कर्माणि तिम्मन्दृष्टे परावरे' इति । एकम् अद्वितीयं देवतिर्यञ्जानुष्यादिश्वरिषु एकम्, न तु सांख्यादिपरिकिष्णतवत् नाना-भूतमित्यर्थः ॥

ननु आत्मन एकत्वे सुखदु:खादिव्यवस्था न स्यात्। तथा हि—सर्वश्वरीरेषु यदि एक आत्मा भवेत् तदा एक-स्मिन् सुखिनि सर्व एव सुखिनः प्रसज्येरन्, सर्वस्य अवि-शेषात्; एवमेकस्मिन् दुःखिनि सर्व एव दुःखिनो भवेयुः; एवमेकस्मिश्वानित सर्व एव जानीयुः; तथैव एकस्मिश्वायमाने श्रियमाणे वा सर्व एव जायेरन् श्रिये-रन्; एवमेकस्मिन्बद्धे मुक्ते वा सर्व एव बद्धयेरन् मुच्येरन् इति। न चैवमस्ति। तस्मादेकत्वमात्मनो न भवितुमईति इत्यत आह--

मुखाभासको दर्पणे दृश्यमानो मुखत्वात्पृथक्त्वेन नैवास्ति वस्तु । चिदाभासको धीषु जीवोऽपि तद्व-तस नित्योपलुब्धिस्वरूपोऽहमात्मा ॥ ३ ॥

मुखाभासकः मुखप्रतिबिम्बः दर्पणादौ नानाकारेषु दर्पणेषु इति यावत् दृश्यमानः मुखत्वात् परमार्थतः मुखस्वरूपत्वात् पृथक्त्वेन भेदेन न विद्यते । यद्यपि मुखाभासको
नाम वस्तु नास्त्येव, तथापि उपाधिभेदात् परमार्थसतो
मुखात् परस्परं च ते मुखाभासका भिन्नाः प्रतीयन्ते । तथा
च उपाधिगतमिक्षनत्वादिधमैं: मिक्षनत्वादिधमैकाः प्रतीयन्ते । तद्वत् मुखाभासकवत् चिदाभासकः आत्मनः प्रतिबिम्बो धीषु बुद्धिषु दृश्यमानो जीव इत्युच्यते यः, सोऽहमात्मा जीवास्ते उपाधिभेदात् भिन्नाः प्रतिभासन्ते ।
उपाधिगतसुखदुःखादिभिश्च सुखदुःखादिमन्तश्च प्रतिभासन्ते । उपाध्यश्च व्यवस्थितरूपा एवेति सुखदुःखादीनामैकात्म्यपक्षे व्यवस्था युक्तैवेति नायमात्मभेदः शक्यो व्यवस्थापियतुम् । श्रुतिश्चैकात्म्यमेव प्रतिपादयति— ' एक-

मेवाद्वितीयं ब्रह्म 'इति । आत्मभेदपक्षे तु इयं सुखदु:खा-दिव्यवस्था नोपपद्यते । तथा हि प्रतिशरीरम् आत्मानो भिन्नाः ते च सर्वे प्रत्येकं सर्वगता इति आत्मभेदवादिनो मन्यन्ते । तत्र सर्वेषां सर्वगतत्वात् सर्वसंनिधौ सुखादिक-मुत्पद्यमानं विशेषहेतोरभावात् कथमेकस्यैव तत् सुखादि-कम्, न सर्वेषाम् इत्यवधारियतुं शक्यते । अथ यत्संब-न्धिना कार्यकरणसंघातेन सुखादिकं जन्यते, तस्यैव तदि-त्यभिधीयते इति ; तन्न, कायकरणसंघातस्यापि सर्वात्मसं-निधावुत्पद्यमानस्य विशेषहेतोरभावादेव कथमेकात्मसंब-न्धित्वमिति । अथ यत्कमेवज्ञात्कार्यकरणसंघातस्योत्प-त्तिः, तस्यैव असौ कार्यकरणसंघात इति विशेषहेतुरिति चेत्; न, कर्मणोऽपि सर्वात्मसंनिधावुत्पद्यमानस्य सर्वा-त्मसंबन्धित्वेन तज्जनितकार्यकरणसंघातस्यापि सर्वोत्मसं-बन्धित्वात् तज्जनितस्य सुखदुःखादेरपि सर्वात्मसंबन्धित्व-मिति सुखादिकस्य नानात्मपक्ष एव न व्यवस्थिति:। पूर्व-पूर्वकार्यकरणसंघातस्य कर्मापेक्षायां च अनवस्थादोषः। अ-नादित्वेन अनवस्थादोषपरिहारश्च अन्धपरम्परेति । श्रुतिरपि नानात्मपक्षं प्रतिषेधति -- 'नेह नानास्ति किंचन ' इति । अतः साधूक्तम् एकमिति ॥

नन्वेवं सति आत्मनः सुखदु:खादिसंबन्धाभावात् बन्धो नास्ति; बन्धाभावाच मोक्षाभाव:; बद्धो हि मुच्यते नाबद्ध इति ; तथा चिदाभासस्यापि बन्धमोक्षौ न विद्येते, अवस्तुत्वात् ; तस्य बुद्धेरपि विनाशित्वात् बन्धमाक्षयोरभाव: ; ततश्च मोक्षशास्त्रमनर्थकमापन्नम इत्यत आह---

> यथा दर्पणाभाव आभासहानौ मुखं विद्यते कल्पनाहीनमेकम्। तथा धीवियोगे निराभासको यः स नित्योपल्रब्धिस्बरूपोऽहमात्मा ॥ ४ ॥

यथा दर्पणाभावे सति आभासस्य मुखप्रतिबिम्बस्य हानौ सत्यां मुखं परमार्थमन् कल्पनाहीनं मिथ्याज्ञानर-हितम् एकमेव परं नापरं विद्यते, तथा तेनैव प्रकारेण धी-वियोगे बुद्धेरभावे निराभासको अन्नतिबिम्ब: परमार्थत: सन् एक एव य:, सोऽहमात्मेति योजना । अयमभिप्राय: आत्माज्ञानकृतोऽयं बुद्धयादिप्रपञ्चः । तत्र बुद्धादौ प्रति-विम्बरूपेण आत्मानमध्यस्य तद्गतसुखदु:खादिकम् आत्म-न्यध्यस्यति । सोऽयमध्यासो बन्धः । आत्मज्ञानेन अज्ञान- निवृत्त्या बुद्धचादिप्रपञ्चनिवृत्तौ अध्यासनिवृत्तिर्मोक्षः । न पुनः पारमार्थिकौ बन्धमोक्षौ अस्य विद्येते इति सर्व सम-जासमिति ॥

केचित् बुद्धयादीनामात्मत्वं मन्यन्ते; तान्प्रत्याह-

मनश्रक्षरादेवियुक्तः स्वयं यो

मनश्रक्षरादेर्मनश्रक्षरादिः ।

मनश्रक्षरादेरगम्यस्वरूपः

स नित्योपल्लिधस्वरूपोऽहमात्मा ॥ ५ ॥

मनश्रक्षुरादेः मनआदेः चक्षुरादेश्च वियुक्तः पृथग्भूतः यः सोऽहमात्मेति संबन्धः। मनश्रक्षुराद्युपादानेन तद्दन्तर्गतत्वात् इरिरमि उपात्तं द्रष्टव्यम्। एतेन हारीरादिप वियुक्त इति लक्ष्यते। तथा च गुरुः— ' बुद्धीन्द्रियद्यारीरेभ्यो भिन्न आत्मा विभुर्ध्युवः। नानारूपः प्रतिक्षेत्रमात्मा वृत्तिषु भासते दिति। कथं मनश्रक्षुरादिकस्य प्रकाशकस्य उपि अयमात्मा प्रकाशकः, मनआदेः चक्षुरादेः कथं वियुक्तः इत्यत आह— स्वय-मिति। स्वयं य आत्मा मनश्रक्षुरादेः मनश्रक्षुरादिः मनश्रक्षुरादिः मनश्रक्षुरादिः प्रकाशकत्वगु- एयोगातः ; अयमर्थः—यथा बाह्यस्य घटादेः प्रकाशको मनश्र-

क्षुरादिः ततो व्यतिरिच्यते, तथा, आन्तरस्यापि मनश्चक्षु-रादेः प्रकाशकः आत्मा ततो व्यतिरिच्यत इति निश्चीयते। अत एव मनश्चक्षुरादीनाम् अनात्मत्विमिति सिद्धं क्षेयाद-न्यो ज्ञाता भवति। ननु आत्मनोऽपि क्षेयत्वात् अनात्म-त्वं प्रसच्यते इत्यत आह— मनश्चक्षुरादेरगम्यस्वरूपः प्रका-शस्वभावः। तथा च श्रुतिः— 'यतो वाचो निवर्तन्ते अप्राप्य मनमा सह' इति॥

ननु यद्यात्मा मनश्रक्षुरादेरगम्य:, कथं तर्हि अस्य सिद्धि: ? घटपटादयो हि मनश्रक्षुराद्यधीनसिद्धयो दृष्टा: । ततः आत्मनोऽपि तद्यीनसिद्धिर्युक्ता । यदा तस्य तद्यीना सिद्धिने भवति, तदा अस्य सिद्धिरेव न खान् शश्विषाण-वत् इस्रत आह—

य एको विभाति स्वतः शुद्धचेताः

मकाशस्वरूपोऽपि नानेव धीषु ।

शरावोदकस्थो यथा भानुरेकः

स नित्योपलब्धिस्वरूपोऽहमात्मा ॥ ६ ॥

य इति स्वत:सिद्धतामाह । एकः अद्वितीयः विभाति विशेषेण प्रकाशते स्वतः स्वयमेव न परतः शुद्धं निर्मर्छं

s. p. 111. 12

चेतो मनो यस्य सः स्वतः ग्रुद्धचेताः ; ग्रुद्धचित्तस्य हि आत्मा स्वयमेव स्फुरतीत्यर्थ: । अत एव सत्त्वशुद्धचर्थ वेदे-ऽपि वेदानुवचनादयो विहिता:-- 'तमेतं वेदानुवचनेन ब्राह्मणा विविदिषन्ति यज्ञेन दानेन तपमानाशकेन 'इति । घटपटाइयश्च जडत्वात् प्रकाशान्तरापेक्षत्वाच न प्रकाशन्त इति युक्तम् । आत्मा तु प्रकाशस्वरूपत्वात् प्रकाशान्तरा-नपक्षः प्रकाशते सवितृवत्— यथा सविता काशः प्रकाशान्तरं नापेक्षते अथ च प्रकाशते, तद्भदात्मा-पीति भाव:। एवमुत्पन्नात्मज्ञानो अद्वयो जीवनमुक्त: स्वयं प्रकाशक्रपोऽपि परमार्थतो नानाविधासु धीषु उपाधिषु नानेव भाति य:, सोऽह्मात्मेति संबन्धः । शरावोदकेषु उपाधिषु अवस्थितो भानुः आदित्यः प्रकाशस्वरूपोऽपि एक एव सन् नानेव भाति, तद्वदात्मापीति भाव:। ननु कथं जीवन्मुक्तः ? देहवांस्तावत् जीवित्रत्युच्यते ; तस्य जीवतोऽपि यदि देहाभावो मुक्तिरभिश्रेयते, नासावुपपद्यते, विरोधात् । न हि जीवतो देहाभावः संभवति । अथ सत्यपि देहे भो-गविच्छेदो मुक्तिरिति, तद्पि न चतुरश्रम् । सकलभोग-कारणेन्द्रियसंपत्तौ भोगविच्छेदस्य असंभावितत्वात् । मि-ध्याज्ञाननिबन्धनो हि भोग: ; तस्य च संयग्ज्ञानेन निवृ- त्तत्वात भोगविच्छेद इति चेत्; न, बाधितस्यापि मिध्या-ज्ञानस्य द्विचन्द्रादिज्ञानवत् अनुवृत्त्यभ्युपगमात् । अन्य-था देहवानेव न स्यात्। अत एव विदुषां जनकादीनां राज्यादिकं श्रूयते । श्रुतिरिप देहवनो भोगविच्छेदं प्रति-षेधति-- 'न ह वै सज्ञारीरस्य सतः प्रियाप्रिययोरपह-तिरस्ति ' इति । तस्माद्युक्ता जीवन्युक्तिरिति । अत्रोच्यते— जीवतस्तावत् तत्त्वज्ञानमुत्पद्यते न तु मृतस्य ; शमदमादेः श्रवणमननादेश्च ज्ञानहेतो: मृतस्यासंभवात् । अत एव हि वि-दुषां याज्ञवल्क्यादीनां संन्यासः श्रूयते। न च मृतस्य संन्या-सः श्रूयते संभवति वा । तस्मात् जीवतस्तन्वज्ञानमुत्पद्यत इति सिद्धम् । आत्मज्ञानादेव मुक्तिरिति सिद्धा जीवनमुक्तिः 'स यो ह वै तत्परमं ब्रह्म वेद ब्रह्मीव भवति' 'ब्रह्मविदाप्नो-ति परम्' इत्यादिश्रुतिभ्यः । ननु ज्ञानस्य मोक्षफलकत्वे श्रुतिषु सहकार्यन्तरं प्रतीयते इति चेत्, न, ज्ञानमात्रस्य श्रवणात्— 'भिद्यते हृद्यप्रन्थिः' इति ; 'नान्यः पन्था विद्यतेऽयनाय 'इति सहकार्यन्तरप्रतिषेधाच । ननु श्रुति-रेव मरणसहकारिणो ज्ञानान्मोक्षं दर्शयति 'तस्य तावदेव चिरं यावन्न विमोक्ष्ये अथ संपत्स्ये ' इति ; न, पूर्वीत्पन्नस्य ज्ञानस्य चिरप्रवृत्तत्वात् मरणकाले तस्य संनिधापयितुम- शक्ते:। तत्कालमेवोत्पन्नात् ज्ञानान्तरान्मुक्तिरिति चेत्, न, 'यदेव भगवान्वेद तदेव मे ब्रूहि' इति 'आचार्यवान्पुरुषो वेद्' इत्यादिश्रतिपर्यालोचनया प्रथमज्ञानादेव मुक्ते: श्रय-माणत्वात । एतेन वचनान्तरमनुगृहीतं भवति — जीवन्नेव हि विद्वान् हर्षीमर्षाभ्यां विमुच्यते इति । न च 'न ह वै सशरीरस्य सतः प्रियाप्रिययोरपहतिरस्ति ' इति श्रुत्यन्तर-विरोधो वाच्य:, श्रुत्यन्तरस्य सामान्यविषयत्वात् , अत्र 'विद्वान ' इति विशेषनिर्देशात्। 'तस्य तावदेव चिरम ' इति श्रुतिस्त्रक्ता स्यादिति चेत्, न, व्यवस्थया उप-पत्ते:। तथा हि — मुक्तिः खलु स्वाभाविकी सर्वेषाम्, न सा ज्ञानेन जन्यते । किं तर्हि ? अविद्यातिमिरतिरोहि-ताया मुक्तेः तिमिरमात्रं निराक्रियते । तच प्रथमज्ञानेनैव निराकृतम् । तथापि अविद्याकार्यस्य देहस्य अविनाञात् पुनःपुनः महान्धकारवदुत्सारितमपि तिरस्करोति । तस्य तिरस्कारप्रतिभासस्य देहविच्छेदाद्विच्छेदो भवति । एवं च सति प्राचीनमेव महान्धकारोत्सारणं ज्ञानमात्रनिबन्धनम-वितिष्ठते- यथा सूर्योद्येन महातिमिरोत्सारणे कृतेऽपि छत्रा-दिकृतस्य तिमिराभासस्य छत्रादिविगमे विगम:। ततश्च प्राचीनमेव महातिमिरोत्सारणं सूर्योदयमात्रनिबन्धनमव-

तिष्ठत इति । तस्मात् न ज्ञानान्तरान्मुक्तिः । अपि तु पूर्वोत्पन्नज्ञानादेव मुक्तिरिति सिद्धम् । ननु यदि पारमार्थि-कम् अद्वैतं मिथ्याज्ञानविज्ञान्भितश्च प्रपञ्च इति श्रत्य-र्थी अवधारित:, तत्कथं सत्यपि बाधके प्रपञ्चानुवृत्ति:; न हि सत्येव शुक्तिकाज्ञाने रजतादिप्रपञ्चो अनुवर्तते : उच्यते -- 'नेति नेति न ह्येतस्मादिति नेत्यन्यत्परमस्ति ' 'नेह नानास्ति किंचन ' इत्यादिवाक्यसहितात् तत्त्वमस्यादि-वाक्यान् प्रपञ्चविलयद्वारेण असंदिग्धमवाधितं च अद्वैतज्ञानं ताबदुत्पद्यते। न च तत् प्रपश्चप्रत्ययेन बाध्यत इति युक्तम् , तत्प्रविलयेनैव उत्पत्तेः । यत्पुनरुक्तं कथं प्रपञ्चप्र-त्ययानुवृत्तिरिति, अत्रोच्यते — द्विविधं हि बाधकं भवति – यथा सत्येव मिथ्याज्ञानहेतुभूते पित्तादौ जाप्रत्येव पीत: शङ्खः इति ज्ञाने निमित्तान्तरात् नायं पीत इति मिथ्या-ज्ञानकारणापगमे, वा यथा मन्दालोकप्रभवस्य शुक्तिकार-जतज्ञानस्य महत्यालोके नेदं रजतिमिति ज्ञानम् , तद्वीदृहापि पीत: शङ्क इति ज्ञानबाधकवत् सत्येव मिध्याज्ञाने हेतुभूते शरीरे प्रपञ्चप्रत्ययस्य बाधकमद्वैतज्ञानमुत्पद्यते । अत एव स्वकारणाद्वाधितमपि प्रपञ्चज्ञानं पीतशङ्खज्ञानवत् पुनः पुनः जायत इति । ननु देहस्यापि प्रपश्चान्तर्गतत्वात् उच्छित्तिरेव

प्रसज्यते इति चेत्; न, प्रारब्धकर्मवशात अनुवृत्तेः । कर्म-णश्च कुळाळचऋभ्रमणवत्संम्कारादनुवृत्तिरिति सिद्धा जीव-न्मुक्तिरिति । कर्मसंस्कारक्षयश्च देहपाते सति सर्वस्यैव प्रपः भ्बप्रत्ययम्यापि प्रविलय:। कर्मान्तराणां च ज्ञानेन क्षपि-तत्वात् देहान्तरानुत्पत्तिरिति परममुक्तिः। एवं च सति ज्ञानमात्रान्मुक्तिरिति प्रतिपादनादेव कर्मणा मुक्तिहेतुत्वम-पास्तं वेदितव्यम् । तथा हि --- न तावत्केवलात्कर्मणो मुक्ति-अवणम् । नापि तत एव ज्ञानसहितात्, अश्रुतेरेव । ननु 'तं विद्याकर्मणी समन्वारभेते पूर्वप्रज्ञा च ' इति विद्याकर्मणोः सहभाव: श्रूयते ; सत्यम् , संसारविषयं तच्छ्रवणं न मुक्ति-विषयम् इति । 'यावजीवमिन्नहोत्नं जुहोति' इत्यादि-चोदनाप्राप्तानां नित्यनैमित्तिककर्मणां ज्ञानस्य च अर्थात्स-मुचय इति चेत्; न, विनियोजकप्रमाणाभावात्। 'तमेतं वेदानुवचनेन ब्राह्मणा विविदिषन्ति यज्ञेन दानेन तपसा-नाशकेन ' इत्यत्र तृतीयाश्रुति: विनियोजिका इति चेत्; न, विविदिषासंबन्धात् कर्मणां ज्ञानार्थत्वप्रतीतेः मोक्षा-र्थत्वं नावगम्यते इति । किंच, न हि ज्ञानम् अज्ञान-निवृत्तौ उपकारकमपेक्षते, उत्पन्नादेव तस्मात् अज्ञाननिवृ-त्तेरवद्यंभावात् । तथा च श्रुतिः— 'तमेव विदित्वाति-

मृत्युमेति नान्यः पन्था विद्यतेऽयनाय दित । अपि च यदि कर्मफळं मोश्रो भवेत्, तदा अनिद्यत्वं प्रसच्यते घटादि-वत्स्वर्गादिवचेति । अमुमेवार्थ श्रुतिरप्याह— तद्यथेह कर्मिवतो छोकः श्लीयते एवमेवामुत्र पुण्यचितो छोकः श्लीयते 'इति । 'अग्निहोबादि तु तत्कार्यायैव 'इति सूत्रकारेण परम्परया कर्मणां मुक्तिहेतुत्वमाभिहितं प्रयाजादिवत् । अतः ज्ञानार्थत्वेन कर्मणामुपयोगोऽम्लेव । ज्ञानोत्पत्तेस्तु परं कर्मणामुपयोगाभावेऽपि छोकसंग्रहार्थमनुष्ठानं कर्तव्यमेवेति सर्वे समक्तसम् ॥

ननु कथम् एक एव आत्मा युगपत् अनेकां बुद्धिम् अधितिष्ठति ! न ह्येक एव अश्वसादी युगपदनेकानश्वान-धितिष्ठन्नुपलभ्यते । क्रमेण त्वधिष्ठानं युक्तम् । तचेह नास्ति ; युगपदेव सर्वबुद्धीनां स्वव्यापारे प्रवृत्तिदर्शनात् । अनधि-ष्ठितानां च प्रवृत्त्यसंभवाच । अतः नैक आत्मा इत्यत आह—

> यथानेकचक्षुःप्रकाशो रिवर्न क्रमेण प्रकाशीकरोति प्रकाश्यम् । अनेका धियो यस्तथैकप्रबोधः स नित्योपल्रन्धिस्वरूपोऽहमात्मा ॥ ७ ॥

यथा येन प्रकाशकत्वप्रकारेण रिवः आदित्यः एक एव अनेकेषां चक्षुषां प्रकाशको युगपदेव अनेकानि चक्षूंषि अ-धितिष्ठति न च क्रमेण एकैकस्मै चक्षुषे प्रकाश्यं प्रकाशी-करोति, तथा तेनैव प्रकारेण एकश्रासौ प्रबोधश्च एकप्रबोध्यः सः अधिष्ठाता अनेका धियो बुद्धीः युगपदिधितिष्ठति न क्रमेणैकैकस्यै धियै प्रकाश्यं प्रकाशीकरोति यः सोऽहमा-त्मेति संबन्धः॥

नन्त्रम्तु तर्हि रिवरेव बुद्धीनां प्रेरकः अधिष्ठाता, किमा-त्माभ्युपगमेन १ तथा च श्रुतिः— 'धियो यो नः प्रचो-दयात' इति, अत आह—

विवस्वत्मभातं यथारूपमक्षं

प्रमृह्णाति नाभातमेवं विवस्वान् ।

यदाभात आभासयत्यक्षमेकः

स नित्योपलब्धिस्वरूपोऽहमात्मा ॥ ८ ॥

विस्तता सूर्येण प्रभातं प्रकाशितं रूपं यथा येन प्रकारेण अक्षं चक्षुः प्रगृह्णाति प्रकर्षेण जानाति, नाभातं न अप्रकाशि-तम्, अन्धकारे घटाद्यनुपलम्भात् एवं विवस्तानिप एकः तथा तेनैव प्रकारेण यदाभातः येनाधितिष्ठितः सन् आभास-

यति अधितिष्ठति अश्चं यथा विवस्तान् अधिष्ठाता, तथा विव-स्वतोऽप्यधिष्ठाता य:, सोऽहमात्मेति संबन्ध:। स चाहंबुद्धी-नामधिष्ठाता; श्रुत्या तु चश्लुरधिष्ठातृत्वमभिप्रेत्य विवस्त्रतो बुद्धिप्रेरकत्वमभिहितम्। यम्माद्विवस्त्रद्धिष्ठितं चश्लुः बुद्धि-वृद्धिमुत्पाद्यति; अधिष्ठातुरात्मनो वा स्वरूपमभिप्रेत्योक्तः; तथा च 'सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्च' इति। नन्विप तर्हि प्रकाशान्तरेणैव अधिष्ठातव्यम्, न, तस्य स्त्रप्रकाश-त्वात्। 'नान्यद्तोऽस्ति द्रष्टा' इति च श्रुत्या तदितरप्रति-विधाच ॥

किंच-

यथा सूर्य एकोऽप्स्वनेकश्रलासु
स्थिरास्वप्यनन्विगित्यस्यरूपः।
चलासु प्रभिन्नासु धीष्वेवमेकः
स नित्योपलब्धिस्वरूपोऽहमात्मा ॥ ९ ॥

यथा येन प्रकारेण आदित्यः एकः अप्सु वारिषु चछासु
स्थिरासु च अनेकोऽपि नानापि एकः सन् प्रतिभासते
अनन्वग्विभाव्यस्वरूपः अनु पश्चात् अश्विति गच्छतीति
अन्वक् न अन्वक् अनन्वक् अननुगत इति यावत् ।

यद्वा अनन्वक्त्वेन विभाव्यं स्वरूपं यस्य स तथोक्तः । एवं बहुव्रीहिसमासं कृत्वा पश्चात् नञ्समासः । ततश्चायम-र्थो भवति— न वारिषु रिवरनुगतो भवति । किं तर्हि तथैव नभसि देदीप्यमानो भ्रान्त्या वारिषु दृइयत इत्यर्थः । एवं एक आत्मा चलासु प्रभिन्नासु नानाभूतासु धीषु बुद्धिषु अनेकः सन् अनन्विभाव्यस्वरूपो न बुद्धीरनुगतो भवति । किं तर्हि, पृथगेव देदीप्यते यः सोऽह्मात्मेत्यर्थः ।।

किं च--

घनच्छन्नदृष्टिर्घनच्छन्नमर्के
यथा निष्प्रभं मन्यते चातिमूढः ।
तथा बद्धवद्भाति यो मूढदृष्टेः
स नित्योपल्लिधस्वरूपोऽहमात्मा ॥ १० ॥

घनेन मेघेन छन्ना तिरोहिता दृष्टिः दृर्शनं यस्य सः घनच्छन्नदृष्टिः पुरुषः घनच्छन्नम् अर्कम् आदित्यं यथा येन घनच्छन्नत्वप्रकारेण मन्यते जानाति निष्प्रभं प्रभारहितम् अप्रकाशस्वभावमिति यावत् । मूढो मन्यते घनच्छन्नदृष्टि-त्वात् प्रकाशस्वभावमिप रिवम् अप्रकाशम् पश्यतीत्माह—अतिमृढं इति । अतिमूर्खत्वात् स्वात्मनो दृष्टिविघात-

मगणयन् सूर्यभेत्र अप्रकाशं मन्यते । पादपूरणे चकारः । तथा तेन प्रकारेण अविद्याच्छन्नदृष्टिः बुद्धिमात्मत्वेन गृही-त्वा तद्गतदुःखादिकम् आत्मन्यध्यारोप्य बद्ध इव आभा-ति यः मृढदृष्टेः सोऽहमात्मेति संबन्धः ॥

किं च-

समस्तेषु वस्तुष्वतुस्यूतमेकं
समस्तानि वस्तानि यं न स्पृज्ञानित ।
वियद्वत्सदा शुद्धमच्छस्वरूपः
स नित्योपल्लिधस्वरूपोऽहमात्मा ॥ ११ ॥

समस्तेषु निरवशेषेषु प्रपश्चात्मकेषु सदात्मना अनुस्यू-तम् अनुगतं सर्वतो व्याप्तम् एकं हि नाना समस्तानि व-स्तूनि प्रपश्चात्मकानि यं सद्भूपं न स्पृशन्ति । कुतः ? विय-द्वत् आकाशमिव सदा सर्वदा शुद्धं निर्मेखं रागादिदोषरहि-तम् अच्छस्वरूपम् अमृतरूपं यत् परं ब्रह्म सोऽहमात्मेति संबन्धः ॥

च्युत्पादितमर्थमुपसंहरित— जपाधौ यथा भेदता सन्मणीनां तथा भेदता बुद्धिभेदेषु तेऽि ।

यथा चन्द्रिकाणां जले चश्चलत्वं तथा चश्चलत्वं तवापीह विष्णो ॥ १२ ॥

उपाधौ सित उपाधिभेदसंबन्धे सित यथा भेदता भेद एव भेदता, स्वार्थे तल्, सन्मणीनां विशुद्धमणीनां स्फिटिकादीनां लोहितकुष्णादिभेदेन भेदता भेदः। तथा बुद्धिभेदेषु नानाबुद्धिषु ते तवापि नानात्वं हे विष्णो पर-मार्थतस्तु तव भेदो नास्त्येव बुद्धशुपाधिकृतस्तु विद्यत इत्यर्थः। यथा चिन्द्रकाणां चन्द्रा एव चिन्द्रकाः, स्वार्थे कप्रत्ययः, निर्मेलितानां जले प्रतिबिन्धितस्वरूपेण दृश्य-मानानां जलस्य चञ्चलत्वात् चञ्चलत्वम् औपाधिकं न पारमार्थिकम्, तथा बुद्धीनां चञ्चलत्वान् तवापि चञ्चल-त्वमौपाधिकं न पारमार्थिकमित्पर्थः। इह बुद्धिषु हे विष्णो व्यापनशील ॥

> इति श्रीमत्परमहंसपरिवाजकाचार्यस्य श्रीगोविन्दभगवत्पूज्यपादशिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवतः कृतौ हस्तामळकीयभाष्यं संपूर्णम् ॥

॥ पञ्चीकरणम् ॥

अथात: परमहंसानां समाधिविधिं व्याख्यास्याम: ॥

सच्छब्द्वाच्यमिवद्याशवलं ब्रह्म । ब्रह्मणोऽव्यक्तम् । अ-व्यक्तान्महत् । महतोऽहंकारः । अहंकारात्पश्चतन्मात्राणि । पश्चतन्मात्रेभ्यः पश्चमहाभूतानि । पश्चमहाभूतेभ्योऽखिलं जगत् ॥

पश्चानां भूतानामेकैकं द्विधा विभव्य स्वाधेभागं विहा-यार्धभागं चतुर्धा विभव्येतरेषु योजिते पश्चीकरणं माया-रूपदर्शनमध्यारोपापवादाभ्यां निष्प्रपश्चं प्रपञ्च्यते ॥

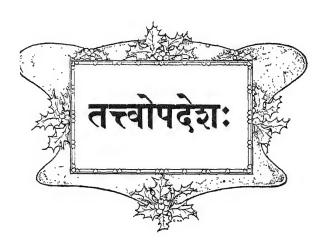
ओं पश्चीकृतपश्चमहाभूतानि तत्कार्य सर्व विराडित्यु-च्यते । एतत्स्थूछशरीरमात्मनः । इन्द्रियैरथोपछिब्धिर्जागरि-तम् । एतदुभयाभिमान्यात्मा विश्वः । एतत्रयमकारः ॥

अपश्चीकृतपश्चमहाभूतानि पश्चतनमात्राणि, तत्कार्यं च पश्चप्राणाः दृशेन्द्रियाणि मनो बुद्धिश्चेति सप्तद्शकं लिङ्गं भौतिकं हिरण्यगर्भ इत्युच्यते । एतत्सृक्ष्मशरीरमात्मनः । करणेषूपसंहृतेषु जागरितसंस्कारजः प्रत्ययः सविषयः स्वप्न इत्युच्यते । तदुभयाभिमान्यात्मा तैजसः । एतत्रयमुकारः॥

शरीरद्वयकारणमात्माज्ञानं साभासमन्याकृतिमित्युच्यते । एतत्कारणशरीरमात्मनः । तच न सत्, नासत्। नापि सदसत्। न भिन्नम्, नाभिन्नम्, नापि भिन्नाभिन्नं कुत-श्चित्। न निरवयवम्, न मावयवम्, नोभयम्। किं तु केवलन्द्वीकत्वज्ञानापनोद्यम्। मर्वप्रकारज्ञानोपसंहारे बुद्धेः कारणात्मनावस्थानं सुषुप्तिः। तदुभयाभिमान्यात्मा प्राज्ञः। एतन्नयं मकारः॥

अकार उकारे, उकारे। मकारे, मकार ओंकारेऽहम्येव।। अहमात्मा साक्षी केवलश्चिन्मात्रस्वरूपः, नाज्ञानम्, नापि तत्कार्यम्। किं तु नित्यगुद्धबुद्धमुक्तसत्यम्वभावं पर-मानन्दाद्वयं प्रत्यम्त्वचैतन्यं ब्रह्मीवाहमस्मीत्यभेदेनावस्थानं समाधिः। 'तत्त्वमसि' 'ब्रह्माहमस्मि' 'प्रज्ञानमानन्दं ब्रह्म' 'अयमात्मा ब्रह्म' इत्यादिश्रुतिभ्यः।। इति पश्ची-करणं भवति।।

इति श्रीमत्परमहंसपरित्राजकाचार्यस्य श्रीगोविन्दभगवत्पृज्यपादशिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवतः कृतौ पञ्चीकरणं संपूर्णम् ॥

॥ श्रीः ॥

॥ तत्त्वोपदेशः॥

तत्त्वंपदार्थशुद्धयर्थं गुरुः शिष्यं वचोऽत्रवीत् । वाक्ये तत्त्वमसीत्यत्र त्वंपदार्थे विवेचय ॥ १ ॥

न त्वं देहोऽसि दृश्यत्वादुपजात्यादिमत्त्वतः । भौतिकत्वाद्शुद्धत्वादनित्यत्त्वात्तथैव च ॥ २ ॥

अदृइयो रूपहीनस्त्वं जातिहीनोऽप्यभौतिक:। ग्रुद्धनित्योऽसि दृशूपो घटो यद्वन्न दृग्भवेत्॥ ३॥

न भवानिन्द्रियाण्येषां करणत्वेन या श्रुति:। प्रेरकस्त्वं पृथक्तेभ्यो न कर्ता करणं भवेत्॥ ४॥ नानैतान्येकरूपस्त्वं भिन्नस्तेभ्यः कुतः शृणु । न चैकेन्द्रियरूपस्त्वं सर्वत्राहंप्रतीतितः ॥ ५ ॥

न तेषां समुदायोऽसि तेषामन्यतमस्य च । विनाशेऽप्यात्मधीस्तावदस्ति स्यान्नैवमन्यथा ॥ ६ ॥

प्रत्येकमि तान्यात्मा नैव तत्र नयं शृणु । नानास्वामिकदेहोऽयं नश्येद्धिन्नमताश्रयः ॥ ७ ॥

नानात्माभिमतं नैव विरुद्धविषयत्वतः । स्वाम्यैक्ये तु व्यवस्था स्यादेकपार्थिवदेशवत ॥ ८ ॥

न मनस्त्वं न वा प्राणो जडत्वादेव चैतयो: । गतमन्यत्र मे चित्तमित्यन्यत्वानुभूतित: ॥ ९ ॥

क्षत्तृड्भ्यां पीडितः प्राणो ममायं चेति भेदतः। तयोर्द्रष्टा पृथक्ताभ्यां घटद्रष्टा घटाद्यथा ॥ १०॥

सुप्तौ लीनास्ति या बोधे सर्वे व्याप्नोति देहकम्। चिच्छायया च संबद्घा न सा बुद्धिर्भवान्द्विज ॥ ११ ॥

नानारूपवती बोधे सुप्तौ छीनातिच अवला । यतो हुगेकरूपस्त्वं पृथक्तस्य प्रकाशकः ॥ १२ ॥ सुप्तौ देहाद्यभावेऽपि साक्षी तेषां भवान्यतः । स्वानुभृतिस्वरूपत्वान्नान्यस्तस्यास्ति भासकः ॥ १३ ॥

प्रमाणं बोधयन्तं तं बोधं मानेन ये जनाः । बुभुत्स्यन्ते त एधोभिर्दग्धुं वाञ्छन्ति पावकम् ॥ १४ ॥

विश्वमात्मानुभवति तेनासौ नानुभूयते । विश्वं प्रकाशयत्यात्मा तेनासौ न प्रकाश्यते ॥ १५ ॥

ईहशं तादृशं नैतन्न परोक्षं सदेव यन् । तद्भक्ष त्वं न देहादिदृश्यरूपोऽिस सर्वदृक् ॥ १६ ॥

इदंत्वेनैव यद्भाति सर्वे तच्च निषिध्यते । अवाच्यतत्त्वमनिदं न वेद्यं स्वप्रकाशतः ॥ १७ ॥

सत्यं ज्ञानमनन्तं च ब्रह्मछक्षणमुच्यते । सत्यत्वाज्ज्ञानरूपत्वादनन्तत्वाच्यमेव हि ॥ १८ ॥

सित देहाद्युपाधौ स्याज्जीवस्तस्य नियामकः। ईश्वरः शक्त्युपाधित्वाद्वयोर्वाधे स्वयंप्रभः॥ १९॥

अपेक्ष्यतेऽखिळैर्मानैर्न यन्मानमपेक्षते । वेदवाक्यं प्रमाणं तद्वह्यात्मावगतौ मतम् ॥ २०॥ अतो हि तत्त्वमस्यादिवेदवाक्यं प्रमाणत: । ब्रह्मणोऽस्ति यया युक्त्या सास्माभि: संप्रकीर्त्यते ॥ २१ ॥

शोधिते त्वंपदार्थे हि तत्त्वमस्त्रादि चिन्तितम् । संभवेत्रान्यथा तस्माच्छोधनं कृतमादित: ॥ २२ ॥

देहेन्द्रियादिधर्मान्यः स्वात्मन्यारोपयन्मृषाः। कर्तृत्वाद्यभिमानी च वाच्यार्थस्त्वंपदस्य सः॥ २३॥

देहेन्द्रियादिसाक्षी यम्तेभ्यो भाति विलक्षणः । स्वयं बोधस्वरूपत्वाह्रक्ष्यार्थस्त्वंपदस्य सः ॥ २४ ॥

वेदान्तवाक्यसंवेद्यविश्वातीताक्षराद्वयम् । विशुद्धं यत्स्वसंवेद्यं छक्ष्यार्थस्तत्पदस्य सः ॥ २५ ॥

सामानाधिकरण्यं हि पद्योस्तत्त्वमोर्द्धयोः । संबन्धस्तेन वेदान्तैर्वद्वीक्यं प्रतिपाद्यते ॥ २६ ॥

भिन्नप्रवृत्तिहेतुत्वे पदयोरेकवस्तुनि । वृत्तित्वं यत्त्रथैवैक्यं विभक्त्यन्तकयोस्तयोः ॥ २७ ॥

सामानाधिकरण्यं तत्संप्रदायिभिरीरितम् । तथा पदार्थयोरेव विशेषणविशेष्यता ॥ २८ ॥ अयं सः सोऽयमितिवत्संबन्धो भवति द्वयोः । प्रत्यक्तवं सद्वितीयत्वं परोक्षत्वं च पूर्णता ॥ २९ ॥

परस्परिवरुद्धं स्यात्ततो भवति छक्षणा । लक्ष्यलक्षणसंबन्धः पदार्थप्रत्यगात्मनोः ॥ ३० ॥

मानान्तरोपरोधाच मुख्यार्थस्यापरिम्रहे । मुख्यार्थस्याविनाभूते प्रवृत्तिर्रुक्षणोच्यते ॥ ३१ ॥

त्रिविधा लक्षणा ज्ञेया जहत्यजहती तथा। अन्योभयात्मिका ज्ञेया तत्राद्या नैव संभवेत्॥ ३२॥

वाच्यार्थमिखलं त्यक्त्वा वृत्तिः स्याद्या तद्निवते । गङ्गायां घोष इतिवज्जहती लक्षणा हि सा ॥ ३३ ॥

वाच्यार्थस्यैकदेशस्य प्रकृते त्याग इष्यते । जहती संभवेन्नैव संप्रदायविरोधतः ॥ ३४ ॥

वाच्यार्थमपरित्यज्य वृत्तिरन्यार्थके तु या । कथितेयमजहती शोणोऽयं धावतीतिवत् ॥ ३५ ॥

न संभवति साप्यत्र वाच्यार्थेऽतिविरोधतः । विरोधांशपरिखागो दृश्यते प्रकृते यतः ॥ ३६ ॥ वाच्यार्थस्यैकदेशं च परित्यज्यैकदेशकम् । या बोधयति सा ज्ञेया तृतीया भागलक्षणा ॥ ३७ ॥

सोऽयं विष्र इदं वाक्यं बोधयत्यादितस्तथा । तत्काळत्वविशिष्टं च तथैतत्कालसंयुतम् ॥ ३८ ॥

अतस्तयोर्विकद्धं तत्तत्काल्रत्वादिधर्मकम् । त्यक्त्वा वाक्यं यथा विप्रापिण्डं बोधयतीरितम् ॥ ३९॥

तथैव प्रकृते तत्त्वमसीस्रत्न श्रुतौ शृणु । प्रस्यक्त्वादीन्परिस्यज्य जीवधर्मीस्त्वम:पदात् ॥ ४० ॥

सर्वज्ञत्वपरोक्षादीन्परित्यज्य ततःपदात् । शुद्धं कृटस्थमद्वैतं बोधयत्यादरात्परम् ॥ ४१ ॥

तत्त्वमोः पदयोरैक्यमेव तत्त्वमसीत्यलम् । इत्थमैक्यावबोधेन सम्यग्ज्ञानं दृढं नयैः ॥ ४२ ॥

अहं ब्रह्मोति विज्ञानं यस्य शोकं तरत्यसौ । आत्मा प्रकाशमानोऽपि महावाक्यैस्तथैकता ॥ ४३ ॥

तत्त्वमोबोंध्यतेऽथापि पौर्वापर्यानुसारतः । तथापि शक्यते नैव श्रीगुरोः करुणां विना ॥ ४४ ॥ अपरोक्षियितुं ठोके मूढै: पण्डितमानिभि:। अन्त:करणसंशुद्धौ खयं ज्ञानं प्रकाशते ॥ ४५ ॥

वेदवाक्यैरत: किं स्याद्वरूणेति न सांप्रतम् । आचार्यवान्पुरुषो हि वेदेखेवं श्रुतिर्जगौ ॥ ४६ ॥

अनादाविह संसारे बोधको गुरुरेव हि । अतो ब्रह्मात्मवस्त्वैक्यं ज्ञात्वा दृश्यमसत्त्रया ॥ ४७ ॥

अद्वैते ब्रह्मणि स्थेयं प्रत्यग्ब्रह्मात्मना सद्। । तत्प्रत्यक्षात्परिज्ञातमद्वैतब्रह्मचिद्वनम् ॥ ४८ ॥

प्रतिपाद्यं तदेवात्र वेदान्तैर्न द्वयं जडम् । सुखरूपं चिद्द्वैतं दु:खरूपमसज्जडम् ॥ ४९ ॥

वेदान्तैस्तद्वयं सम्यङ्निर्णीतं वस्तुतो नयात् । अद्वैतमेव सत्यं त्वं विद्धि द्वैतमसत्सदा ॥ ५० ॥

शुद्धे कथमशुद्धः स्यादृत्रयं मायामयं ततः । शुक्तौ रूप्यं मृषा यद्वत्तथा विश्वं परात्मिन ॥ ५१ ॥

विद्यते न स्वतः सत्त्वं नासतः सत्त्वमस्ति वा । बाध्यत्वान्नेव सद्दैतं नासत्प्रत्यक्षभानतः ॥ ५२ ॥ सदसन विश्वद्धत्वादतोऽनिर्वाच्यमेव तत्। यः पूर्वमेक एवासीत्सृष्ट्वा पश्चादिदं जगत्॥ ५३॥

प्रविष्टो जीवरूपेण स एवात्मा भवान्पर:। सिंबदानन्द एव त्वं विस्मृद्यात्मतया परम् ॥ ५४ ॥

जीवभावमनुप्राप्तः स एवात्मासि बोधतः । अद्वयानन्दचिन्मात्रः शुद्धः साम्राज्यमागतः ॥ ५५ ॥

कर्तृत्वादीनि यान्यासंस्त्विय ब्रह्माद्वये परे। तानीदानीं विचार्य त्वं किंस्वरूपाणि वस्तुत: ॥ ५६ ॥

अत्रैव शृणु वृत्तान्तमपूर्व श्रुतिभाषितम्। कश्चिद्गान्धारदेशीयो महारत्नविभूषितः॥ ५७॥

स्वगृहे स्वाङ्गणे सुप्तः प्रमत्तः सन्कदाचन । रात्रौ चौरः समागत्य भूषणानां प्रलोभितः ॥ ५८ ॥

बद्धा देशान्तरं चौरैर्नीत: सन्गहने वने । भूषणान्यपहृत्यापि बद्धाक्षकरपादक: ॥ ५९ ॥

निश्चिमो विपिनेऽतीव कुशकण्टकवृश्चिकै:। व्याखव्यात्रादिभिश्चैव संकुले तरुसंकटे॥ ६०॥ व्यालादिदुष्टसत्वेभ्यो महारण्ये भयातुर:। शिलाकण्टकदर्भाचैर्देहस्य प्रतिकूलकै:॥ ६१ ॥

क्रियमाणे विछठने विश्वीर्णाङ्गोऽसमर्थकः.। क्षुचृडातपवाय्वग्न्यादिभिस्तप्तोऽतितापकैः ॥ ६२ ॥

बन्धमुक्तौ तथा देशप्राप्तावेव सुदुःखधीः। दहशे कंचिदाक्रोशन्नैकं तत्रैव तस्थिवान्॥ ६३॥

तथा रागादिभिर्वर्गैः शत्रुभिर्दुःखदायिभिः । चौरैर्देहाभिमानाद्यैः स्वानन्दधनहारिभिः ॥ ६४ ॥

ब्रह्मानन्दे प्रमत्तः स्वाज्ञाननिद्रावशीकृतः । बद्धस्त्वं बन्धनैर्भोगतृष्णाज्वरादिभिर्देढम् ॥ ६५ ॥

अद्वयानन्दरूपात्त्वां प्रच्याव्यातीव धूर्तकै: । दूरनीतोऽसि देहेषु संसारारण्यभूमिषु ॥ ६६ ॥

सर्वदुःखनिदानेषु शरीरादित्रयेषु च । नानायोनिषु कर्मान्धवासनानिर्मितासु च ॥ ६७ ॥

प्रवेशितोऽसि सृष्टोऽसि बद्धः स्वानन्ददृष्टितः । अनादिकास्रमारभ्य दुःखं चानुभवन्सदा ॥ ६८ ॥ जन्ममृत्युजरादोषनरकादिपरम्पराम् । निरन्तरं विषण्णोऽनुभवन्नत्यन्तशोकवान् ॥ ६९ ॥

अविद्याभूतबन्धस्य निवृत्तौ दु:खदस्य च । स्वरूपानन्दसंप्राप्तौ सत्योपायं न छब्धवान् ॥ ७०॥

यथा गान्धारदेशीयश्चिरं दैवाइयालुभिः । कैश्चित्पान्थैः परिप्राप्तैर्भुक्तदृष्टवादिवन्धनः ॥ ७१ ॥

सः स्वस्थैरुपदिष्ठश्च पण्डितो निश्चितात्मकः । श्रामाद्ग्रामान्तरं गच्छेन्मेधावी मार्गतत्परः ॥ ७२ ॥

गत्वा गान्धारदेशं स स्वगृहं प्राप्य पूर्ववत् । बान्धवैः संपरिष्वक्तः सुखी भूत्वा स्थितोऽभवत् ॥ ७३ ॥

त्वमप्येवमनेकेषु दुःखदायिषु जन्मसु । भ्रान्तो दैवाच्छुमे मार्गे जातश्रद्धः सुकर्मकृत् ॥ ७४ ॥

वर्णाश्रमाचारपरोऽवाप्तपुण्यमहोदयः । ईश्वरानुत्रहाल्लब्धो ब्रह्मविद्वरुसत्तमः ॥ ७५ ॥

विधिवत्कृतसंन्यासो विवेकादियुत: सुधी: । प्राप्तो ब्रह्मोपदेशोऽद्य वैराग्याभ्यासतः परम् ॥ ७६ ॥ पण्डितस्तत्र मेधावी युक्त्या वस्तु विचारयन् । निदिध्यासनसंपन्न: प्राप्तो हि त्वं परं पदम् ॥ ७७ ॥

अतो ब्रह्मात्मविज्ञानमुपदिष्टं यथाविधि । मयाचार्येण ते धीर सम्यक्तत्र प्रयत्नवान् ॥ ७८ ॥

भूत्वा विमुक्तवन्धस्त्वं छिन्नद्वैतात्मसंशय: । निर्द्वन्द्वो निःस्पृहो भूत्वा विचरस्व यथासुखम् ॥ ७९ ॥

वस्तुतो निष्प्रपञ्चोऽसि नित्यमुक्तः स्वभावतः । न ते बन्धविमोक्षौ स्तः कल्पितौ तौ यतस्त्विय ॥ ८० ॥

न निरोधो न चोत्पत्तिर्न बद्धो न च साधक:। न मुमुक्कर्न वै मुक्त इस्रोधा परमार्थता ॥ ८१ ॥

श्रुतिसिद्धान्तसारोऽयं तथैव त्वं स्वया धिया। संविचार्य निदिध्यास्त्र निजानन्दात्मकं परम् ॥ ८२ ॥

साक्षात्कृत्वा परिच्छिन्नाद्वैतत्रह्माक्षरं स्वयम् । जीवन्नेव विनिर्मुक्तो विश्रान्तः शान्तिमाश्रय ॥ ८३ ॥

विचारणीया वेदान्ता वन्दनीयो गुरुः सदा । गुरूणां वचनं पथ्यं दर्शनं सेवनं नृणाम् ॥ ८४ ॥ गुरुर्त्रह्म स्वयं साक्षात्सेव्यो वन्द्यो मुमुक्कुभि:। नोद्वेजनीय एवायं कृतज्ञेन विवेकिना ॥ ८५॥

यावदायुस्त्वया वन्द्यो वेदान्तो गुरुरीश्वरः। मनसा कर्मणा वाचा श्रुतिरेवैष निश्चयः॥ ८६॥

भावाद्वैतं सदा कुर्यात्क्रियाद्वैतं न कर्हिचित् । अद्वैतं त्रिषु लोकेषु नाद्वैतं गुरुणा सह ॥ ८७ ॥

> इति श्रीमत्परमहंसपरित्राजकाचार्यस्य श्रीगोविन्दभगवत्पृज्यपादशिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवतः कृतौ तत्त्वोपदेशः संपूर्णः ॥

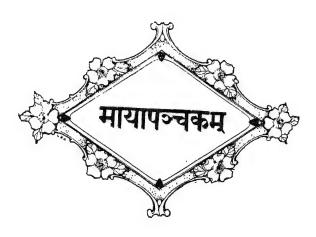
॥ श्रीः ॥

॥ एकश्लोकी ॥

किं ज्योतिस्तव भानुमानहिन मे रात्रौ प्रदीपादिकं स्यादेवं रिवदीपदर्शनिवधौ किं ज्योतिराख्याहि मे । चिक्षुस्तस्य निमीलनादिसमये किं धीर्धियो दर्शने किं तक्षाहमतो भवान्परमकं ज्योतिस्तदिस्म प्रभो ॥

इति श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यस्य श्रीगोविन्दभगवत्पूज्यपादशिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवतः कृतौ एकश्लोकी संपूर्णा ।।

॥ मायापञ्चकम् ॥

निरुपमनित्यनिरंशकेऽप्यखण्डे

माथे चिति सर्वविकलपनादिशून्ये ।

घटयति जगदीशजीवभेदं

त्वघटितघटनापटीयसी माया ॥ १ ॥

श्रुतिश्चतिनगमान्तशोधकानप्यहह धनादिनिदर्शनेन सद्य: ।
कळुषयित चतुष्पदाद्यभिन्नानघटितघटनापटीयसी माया ॥ २ ॥

सुखिचदखण्डिवबोधमाद्वितीयं वियद्नछादिविनिर्मिते नियोज्य । भ्रमयित भवसागरे नितान्तं त्वघटितघटनापटीयसी माया ॥ ३ ॥

s. p. 111. 14

अपगतगुणवर्णजातिभेदे

सुखचिति विप्रविडाद्यहंकृतिं च ।
स्फुटयति सुतदारगेहमोहं

त्वघटितघटनापटीयसी माया ॥ ४ ॥

विधिहरिहरविभेदमप्यखण्डे

बत विरचय्य बुधानिप प्रकामम् ।
भ्रमयति हरिहरभेदभावानघटितघटनापटीयसी मया ॥ ५ ॥

इति श्रीमत्परमहंसपरिवाजकाचार्यस्य श्रीगोविन्दभगवत्पूज्यपादशिष्यंस्य श्रीमच्छंकरभगवतः कृतौ मायापञ्चकं संपूर्णम् ॥

॥ आः॥

॥ प्रौढानुभूतिः॥

प्रौढप्रौढिनजानुभूतिगिलतद्वैतेन्द्रजालो गुरु-र्गूढं गूढमघौघदुष्टकुधियां स्पष्टं सुधीशालिनाम् । स्वान्ते सम्यगिहानुभूतमि सिन्छिष्यावबोधाय त-त्सस्यं संस्मृतवानसमस्तजगतां नैजं निजालोकनात् ॥

द्वैतं मय्यखिलं समुस्थितिमदं मिथ्या मनःकस्पितं तोयं तोयविवर्जिते मरुतले आन्त्यैव सिद्धं न हि । यद्येवं खलु दृश्यमेतद्खिलं नाहं न वा तन्मम प्रौढानन्दिचदेकसन्मयवपुः शुद्धोऽस्म्यखण्डोऽस्म्यहम् ।।

देहो नाहमचेतनोऽयमिनशं कुड्यादिविश्वश्चितो नाहं प्राणमयोऽपि वा द्यतिघृतो वायुर्यथा निश्चितः । सोऽहं नापि मनोमयः कपिचलः कार्पण्यदुष्टो न वा बुद्धिर्बुद्धकुवृत्तिकेव कुहना नाह्यानमन्धंतमः ॥ ३ ॥ नाहं खादिरिप स्फुटं मरुतळश्राजत्पय:साम्यत-स्तेभ्यो नित्यविलक्षणोऽखिलद्दश्चिः सौरप्रकाशो यथा । दृश्यैः सङ्गविवर्जितो गगनवत्संपूर्णस्पोऽस्म्यहं वस्तुस्थित्यनुरोधतस्त्वहमिदं वीच्यादि सिन्धुर्यथा ॥ ४ ॥

निर्दें तो ऽस्म्यहमिस निर्मलिचिदाका शोऽस्मि पूर्णो ऽस्म्यहं निर्दे हो ऽस्मि निरिन्द्रियो ऽस्मि नितरां निष्प्राणवर्गो ऽस्म्यहम्। निर्मुक्ता शुभमानसे । ऽस्मि विगल द्विज्ञानको शोऽस्म्यहं निर्मायो ऽस्मि निरन्तरो ऽस्मि विपुलप्रौ दप्रका शोऽस्म्यहम्।।

मत्तोऽन्यत्र हि किंचिद्स्ति यदि चिद्रास्य ततस्तन्मृषा
गुञ्जावह्निवदेव सर्वकलनाधिष्ठानभूतोऽस्म्यहम् ।
सर्वस्यापि दगस्म्यहं समरसः शान्तोऽस्म्यपापोऽस्म्यहं
पूर्णोऽस्मि द्वयवर्जितोऽस्मि विपुलाकाशोऽस्मि नित्योऽस्म्यहम्॥

मय्यस्मिन्परमार्थके श्रुतिशिरोवेद्ये खतो भासने का वा विप्रतिपत्तिरेतद्खिलं भास्येव यत्संनिधे:। सौरालोकवशात्प्रतीतमाखिलं पश्यन्न तस्मिश्वनः संदिग्धोऽस्त्यत एव केवलशिव: कोऽपि प्रकाशोऽस्म्यहम्॥ नित्यस्फूर्तिमयोऽस्मि निर्मलसद्काशोऽस्मि शान्तोऽस्म्यहं नित्यानन्दमयोऽस्मि निर्गतमहामोहान्धकारोऽस्म्यहम् । विज्ञातं परमार्थतत्त्वमिखलं नैजं निरस्ताशुभं मुक्तप्राप्यमपास्तभेदकलनाकैवल्यसंज्ञोऽस्म्यहम् ॥ ८ ॥

म्वाप्रद्वेतवदेव जाम्रतमि द्वैतं मनोमात्रकं मिध्येत्येव विहाय सचिदमलस्वान्तैकरूपोऽस्म्यहम् । यद्वा वेद्यमशेषमेतद्निशं मद्रूपमेवेत्यिप ज्ञात्वा त्यक्तमरुन्महोद्धिरिव प्रौढो गभीरोऽस्म्यहम् ॥

गन्तव्यं किमिहास्ति सर्वपरिपूर्णस्याप्यखण्डाकृते:
कर्तव्यं किमिहास्ति निष्कियतनोर्मोक्षेकरूपस्य मे ।
निर्देश्तस्य न हेयमन्यदपि वा नो वाष्युपेयान्तरं
शान्तोऽद्यास्मि विमुक्ततोयविमछो मेघो यथा निर्मेछ: ॥

किं नः प्राप्तमितः पुरा किमधुना छब्धं विचारादिना

यस्मात्तत्मुखरूपमेव सततं जाज्वल्यमानोऽस्म्यहम् ।

किं वापेक्ष्यमिहापि मध्यतितरां मिध्याविचारादिकं

द्वैताद्वैतविवर्जिते समरसे मौनं परं संमतम् ॥ ११ ॥

श्रोतव्यं च किमस्ति पूर्णसुदृशो मिथ्यापरोक्षस्य मे

मन्तव्यं च न मेऽस्ति किंचिदिप वा नि:संशयज्योतिष: ।

व्यातृध्येयविभेदहानिवपुषो न ध्येयमस्येव मे

सर्वात्मैकमहारसस्य सततं नो वा समाधिर्मम ॥ १२ ॥

आत्मानात्मविवेचनापि मम नो विद्वत्कृता रोचते-ऽनात्मा नास्ति यदस्ति गोचरवपुः को वा विवेक्तुं क्षमी। मिथ्यावादविचारचिन्तनमहो कुर्वन्सदृष्टात्मका भ्रान्ता एव न पारगा दृढिधियस्तूष्णी शिलाविस्थिताः॥

वस्तुस्थित्यनुरोधतस्त्वहमहो कश्चित्पदार्थो न चाप्येवं कोऽपि विभामि संततदृशी वाड्यानसागोचरः ।
निष्पापोऽस्म्यभयोऽस्म्यहं विगतदुःशङ्काकलङ्कोऽस्म्यहं
संशान्तानुपमानशीतलमहःप्रौढप्रकाशोऽस्म्यहम् ॥१४॥

योऽहं पूर्विमितः प्रशान्तकलनाशुद्धोऽस्मि बुद्धोऽस्म्यहं यस्मान्मत्त इदं समुत्थितमभूदेतन्मया धार्यते । मध्येव प्रलयं प्रयाति निर्धिष्ठानाय तस्मै सदा सल्यानन्दिचिदात्मकाय विपुलप्रज्ञाय मह्यं नमः ॥ १५ ॥ सत्ताचित्सुखरूपमस्ति सततं नाहं च न त्वं मृषा
नेदं वापि जगत्प्रदृष्टमिखलं नास्तीति जानीहि भो ।
यत्प्रोक्तं करुणावशात्त्वयि मया तत्सल्यमेतत्स्फुटं
श्रद्धत्स्वानघ शुद्धबुद्धिरासि चेन्मात्रास्तु ते संशयः ॥

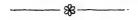
स्वारस्यैकसुबोधचारुमनसे प्रौढानुभूतिस्तिवयं दातच्या न तु मोहदुग्धकुधिये दुष्टान्तरङ्गाय च । येयं रम्यविद्धितोत्तमशिरः प्राप्ता चकास्ति स्वयं सा चेन्मर्केटहस्तदेशपतिता किं राजते केतकी ॥ १७ ॥

> इति श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यस्य श्रीगोविन्दभगवत्पूज्यपादशिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवतः कृतौ श्रीढानुभृतिः संपूर्णा ॥

॥ ब्रह्मज्ञानावलीमाला ॥

सकुच्छ्रवणमात्रेण ब्रह्मज्ञानं यतो भवेत्। ब्रह्मज्ञानावळीमाला सर्वेषां मोक्षसिद्धये ॥ १ ॥

असङ्कोऽहमसङ्कोऽहमसङ्कोऽहं पुनः पुनः । सञ्चिदानन्दरूपोऽहमहमेवाहमन्ययः ॥ २ ॥

नित्यशुद्धविमुक्तोऽहं निराकारोऽहमन्ययः। भूमानन्दस्वरूपोऽहमहमेवाहमन्ययः॥ ३॥

नित्योऽहं निरवद्योऽहं निराकारोऽहमच्युतः । परमानन्द्रक्षपोऽहमहमेवाहमव्ययः ॥ ४ ॥

शुद्धचैतन्यरूपोऽहमात्मारामोऽहमेव च । अखण्डानन्दरूपोऽहमहमेवाहमव्ययः ॥ ५ ॥ प्रत्यक्चैतन्यरूपोऽहं शान्तोऽहं प्रकृतेः परः । ज्ञाश्वतानन्दरूपोऽहमहमेवाहमञ्ययः ॥ ६ ॥

तत्त्वातीतः परात्माहं मध्यातीतः परः शिवः । मायातीतः परंज्योतिरहमेवाहमव्ययः ॥ ७ ॥

नानारूपव्यतीतोऽहं चिदाकारोऽहमच्यतः। सुखरूपखरूपोऽहमहमेवाहमव्ययः ॥ ८ ॥

मायातत्कार्यदेहादि मम नास्त्येव सर्वदा। स्वप्रकाशैकरूपोऽहमहमेवाहमव्ययः ॥ ९ ॥

गुणत्रयव्यतीतोऽहं ब्रह्मादीनां च साक्ष्यहम । अनन्तानन्तरूपोऽहमहमेवाहमव्ययः ॥ १० ॥

अन्तर्यामिस्वरूपोऽहं कूटस्थः सर्वगोऽस्म्यहम्। परमात्मस्वरूपोऽहमहमेवाहमव्ययः ॥ ११ ॥

निष्कलोऽहं निष्कियोऽहं सर्वात्माद्यः सनातनः। अपरोक्षस्वरूपोऽहमहमेवाहमव्ययः ॥ १२ ॥

द्धन्द्वादिसाक्षिरूपोऽहमचळोऽहं सनातनः। सर्वसाक्षिस्वरूपोऽहमहमेवाहमव्ययः॥ १३॥

प्रज्ञानघन एवाहं विज्ञानघन एव च । अकर्ताहमभोक्ताहमहमेवाहमन्ययः ॥ १४ ॥

निराधारस्वरूपोऽहं सर्वाधारोऽहमेव च । अ आप्तकामस्वरूपोऽहमहमेवाहमव्ययः ॥ १५ ॥

तापत्रयविनिर्मुक्तो देहत्रयविरुक्षणः । . अवस्थात्रयसाक्ष्यस्मि चाहमेवाहमञ्ययः ॥ १६ ॥

हरहरयो हो पदार्थों स्तः परस्परविस्क्षणो । दृरब्रह्म हर्र्य मायेति सर्ववेदान्ति छिण्डमः ॥ १७ ॥

अहं साक्षीति यो विद्याद्विविच्यैवं पुनः पुनः । स एव मुक्तः सो विद्वानिति वेदान्तडिण्डिमः ॥ १८ ॥

घटकुड्यादिकं सर्वे मृत्तिकामात्रमेव च । तद्बद्धक्ष जगत्सर्वमिति वेदान्तडिण्डिमः ॥ १९ ॥ ब्रह्म सत्यं जगन्मिश्या जीवो ब्रह्मैव नापरः । अनेन वेद्यं सच्छास्त्रमिति वेदान्तिडिण्डिमः ॥ २०॥

अन्तरुयोतिर्वहिरुयोति: प्रसम्बयोति: परात्पर: । रुयोतिरुयोति: स्वयंत्र्योतिरात्मरुयोति: शिवोऽस्म्यहम् ॥

> इति श्रीमत्परमहंसपरिवाजकाचार्यस्य श्रीगोविन्दभगवत्पूज्यपादशिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवतः कृतौ ब्रह्मज्ञानावछीमाला संपूर्णा ।।

॥ लघुवाक्यवृत्तिः ॥

-≺+⊗**>***€≪+**>**-

स्थूलो मांसमयो देहो

सूक्ष्म: स्याद्वासनामय:।

ज्ञानकर्मेन्द्रियै: सार्ध

धीप्राणौ तच्छरीरगौ ॥ १ ॥

अज्ञानं कारणं साक्षी

बोधस्तेषां विभासकः।

बोधाभासो बुद्धिगतः

कर्ता स्यात्युण्यपापयोः ॥ २ ॥

स एव संसरेत्कर्म-

वशास्त्रोकद्वये सदा ।

बोधाभासाच्छुद्धबोधं

विविच्याद्तियत्नतः ॥ ३ ॥

जागरस्त्रप्रयोरेव बोधाभासविडम्बना । सुप्तौ तु तह्रये बोध: शुद्धो जाड्यं प्रकाशयेत् ॥ ४ ॥

जागरेऽपि धियस्तूष्णीं-भावः शुद्धेन भास्यते । धीव्यापाराश्च चिद्धास्या-श्चिदाभासेन संयुताः ॥ ५ ॥

विद्वितप्तजलं ताप-युक्तं देहस्य तापकम् । चिद्धास्या धीस्तदाभास-युक्तान्यं भासयेत्तथा ॥ ६ ॥

रूपादौ गुणदोषादि-विकल्पा बुद्धिगाः क्रियाः । ताः क्रिया विषयैः साधै भासयन्ती चितिर्मता ॥ ७ ॥ रूपाच गुणदोषाभ्यां विविक्ता केवला चिति:। सैवानुवर्तते रूप-रसादीनां विकल्पने ॥ ८॥

क्षणे क्षणेऽन्यथाभूता धीविकल्पाश्चितिने तु । मुक्तासु सूत्रवद्बुद्धि-विकल्पेषु चितिस्तथा ॥ ९ ॥

मुक्ताभिरावृतं सूत्रं मुक्तयोर्भध्य ईक्ष्यते । तथा वृत्तिविकल्पैश्चि-त्स्पष्टा मध्ये विकल्पयोः ॥ १० ॥

नष्टे पूर्वविकल्पे तु
यावदन्यस्य नोद्यः ।
निर्विकल्पकचैतन्यं
स्पष्टं तावद्विभासते ॥ ११ ॥

एकद्वित्रिक्षणेष्वेवं विकल्पस्य निरोधनम् । क्रमेणाभ्यखतां यत्ना-द्वद्वानुभवकाङ्क्षिभः ॥ १२ ॥

सविकल्पकजीवोऽयं

ब्रह्म तित्रिर्विकल्पकम् ।

अहं ब्रह्मेति वाक्येन
सोऽयमर्थोऽभिधीयते ॥ १३ ॥

सविकल्पकचिद्योऽहं ब्रह्मैकं निर्विकल्पकम् । स्वतःसिद्धा विकल्पास्ते निरोद्धव्याः प्रयक्षतः ॥ १४ ॥

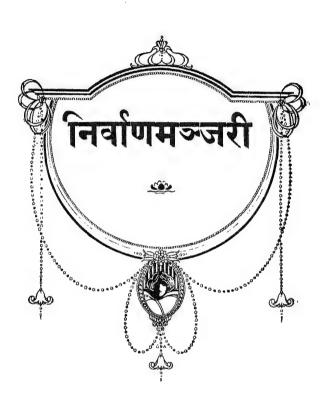
शक्यः सर्वनिरोधेन समाधियोगिनां प्रियः । तद्शक्तौ क्षणं रुद्धा श्रद्धालुर्बद्धातात्मनः ॥ १५ ॥ श्रद्धालुर्बह्मतां स्वस्य चिन्तयेद्वुद्धिवृत्तिभि: । वाक्यवृत्त्या यथाशक्ति ज्ञात्वाद्धाभ्यम्यतां सदा ॥ १६ ॥

तिश्वन्तनं तत्कथनमन्योन्यं तत्प्रबोधनम् ।
एतदेकपरत्वं च
ब्रह्माभ्यासं विदुर्बुधाः ॥ १७ ॥

देहात्मधीवद्धह्यात्म-धीदार्ह्ये कृतकृत्यता । यदा तदायं भ्रियतां मुक्तोऽसौ नात्र संशयः ॥ १८॥

> इति श्रीमत्परमहंसपरित्राजकाचार्यस्य श्रीगोविन्दभगवत्पूज्यपादशिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवतः कृतौ छघुवाक्यवृत्तिः संपूर्णा ॥

॥ निर्वाणमञ्जरी ॥

अहं नामरो नैव मत्यों न दैत्यो न गन्धर्वयक्ष: पिशाचप्रभेद:। पुमान्नैव न स्त्री तथा नैव षण्ड:

प्रकृष्टः प्रकाशस्वरूपः शिवोऽहम् ॥ १ ॥

अहं नैव बालो युवा नैव वृद्धो न वर्णी न च ब्रह्मचारी गृहस्थः। वनस्थोऽपि नाहं न संन्यस्तधर्मा जगज्जन्मनाशैकहेतुः शिवोऽहम्॥ २॥

अहं नैव मेयस्तिरोभृतमाया तथैवेक्षितुं मां पृथङ्नास्त्युपाय: । समाश्लिष्टकायत्रयोऽप्यद्वितीय: सदातीन्द्रिय: सर्वक्ष्प: शिवोऽहम् ॥ ३ ॥ अहं नैव मन्ता न गन्ता न वक्ता न कर्ता न भोक्ता न मुक्ताश्रमस्थः। यथाहं मनोवृक्तिभेदस्वरूप-स्तथा सर्ववृक्तिप्रदीपः शिवोऽहम्॥ ४॥

न मे लोकयात्राप्रवाहप्रवृत्ति-र्न मे बन्धबुद्धा दुरीहानिवृत्तिः । प्रवृत्तिर्निवृत्त्यास्य चित्तस्य वृत्ति-र्यतस्त्वन्वहं तत्स्वरूपः शिवोऽहम् ॥ ५ ॥

निदानं यदज्ञानकार्यस्य कार्यं विना यस्य सत्त्वं स्वतो नैव भाति। यदाद्यन्तमध्यान्तरालान्तराल-प्रकाशासकं स्यात्तदेवाहमस्मि॥ ६॥

यतोऽहं न बुद्धिर्न मे कार्यसिद्धिः र्यतो नाहमङ्गं न मे लिङ्गभङ्गम् । हृदाकाशवर्ती गताङ्गत्रयार्तिः सदा सचिदानन्दमृर्तिः शिवोऽहम् ॥ ७ ॥ यदासीदिलासादिकारं जगद्य-द्विकाराश्रयं नादितीयत्वतः स्यात् । मनोबुद्धिचित्ताहमाकारवृत्ति-प्रवृत्तिर्यतः स्यात्तदेवाहमस्मि ॥ ८॥

यदन्तर्बहिन्यांपकं नित्यशुद्धं यदेकं सदा सचिदानन्दकन्दम् । यत: स्थूळसूक्ष्मप्रपश्चस्य भानं

यतस्तत्प्रसूतिस्तदेवाहमस्मि ॥ ९ ॥

यद्केन्दुविद्युत्प्रभाजालमाला-विलासास्पदं यत्स्वभेदाद्शून्यम् । समस्तं जगद्यस्य पादासकं स्या-द्यतः शक्तिभानं तदेवाहमस्मि ॥ १०॥

यतः कालमृत्युर्विभेति प्रकामं यतश्चित्तबुद्धीन्द्रियाणां विलासः । इतिब्रह्मक्द्रेन्द्रचन्द्रादिनामः

प्रकाशो यत: स्यात्तदेवाहमस्मि ॥ ११ ॥

यदाकाशवत्सर्वगं शान्तरूपं परं ज्योतिराकारशून्यं वरेण्यम् । यदाद्यन्तशून्यं परं शंकराख्यं यदन्तर्विभाव्यं तदेवाहमस्मि ॥ १२ ॥

> इति श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यस्य श्रीगोविन्दभगवत्पूज्यपादशिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवतः कृतौ निर्वाणमञ्जरी संपूर्णो ॥

॥ श्लोकानुक्रमणिका ॥

		वृष्ठम्
भ		
अकर्ताहमभोक्ताह ॰	•••	८३
अक्षिदोषविद्दीनाना०		६७
अक्षिदोषाद्ययैकोऽपि		६७
अभेर्यथा स्फुलिङ्गाः श्रुदास्तु		39
अभे गुरुपतीतिर्दूरा०		94
अच्युतो ऽहमनन्तोऽइं		42
अज्ञानं कारणं साक्षी	• • •	२२७
अज्ञानं चान्यथा लोके		993
अज्ञानं भ्रम इत्याहु॰	• • •	992
अज्ञानपङ्कपरिमग्रमपेतसार		132
अज्ञानेन तथात्मा ग्रुद्धोऽपि		96
अज्ञाने बुद्धिवलये	••••	در م
अतस्तयोर्विरुद्धं त०	• • •	२००
अतिगम्भीरेऽपारे ज्ञान ०	•••	२५
s. p. 111, 16		

		38H
अतीतानागतं किंचि •	****	9.9
अतो ब्रह्मात्मविज्ञान०		२०५
	• * *	
अतो हि तत्त्वमस्यादि०	• • •	298
अत्यन्तमिलनो देहो		906
अत्र प्रमाणं वेदान्ता		8X
अत्रैव शृणु वृत्तान्त०	••••	२०२
अथवा कृष्णाकारां स्वचमूं		₹ o
अथवा न भिन्नभावः कर्पू०	***	२५
अथवा यन्त्रिन्छद्राद्यदा तु		¥
अथावमर्षणं कुर्या०		106
अहश्यो रूपहीनस्त्वं	•••	994
अद्वयानन्दरूपात्त्वां	• • •	२०३
अद्वारतुङ्गकुङ्ये गृहेऽवरः	* * *	13
अद्वैतानन्दभरात्किमिदं	• • •	२३
अद्वैते ब्रह्मणि स्थेयं		२०१
अधिष्ठानं चिदाभासो	• • •	86
अधिष्ठानं न जीवः स्या०		Y6
अध्यस्तचारजः स्थाणो०	••••	७६
अध्यस्ताहेरभावेन	• • •	94
अध्यस्तो रज्जुसर्पोऽयं	• • •	94
अनन्तं विभुं निर्विकल्पं निरीहं		148

श्चोकानुकमणिका ।		२४३
		पृष्ठम्
अनयत्पृथुतरशकटं	• • •	38
अनादाविह संसारे	•••	२०१
अनाद्यज्ञानमेवात्र	•••	86
अनाइते चेतसि सावधानै०	•••	115
अनृतं परापवादं रसना		1 9
अन्तः स्थभावभोक्ता	•••	३८
अन्तरदृष्टे यस्मिञ्जगदि०		२५
अन्तर्ज्योतिर्वहिर्ज्योतिः		२२४
अन्तर्यामिस्वरूपोऽहं		२२२
अन्नैर्विप्रास्तर्पिता वा ततः किं		186
अन्यायमर्थभाजं पश्यति		٠,
अन्ये तु मायिकजग०	•••	989
अन्ये पाषण्डिनः सर्वे	•••	990
अन्योऽसावहमन्योऽस्मी ॰		61
अन्वयव्यतिरेकाभ्यां	•••	900
अपगतगुणवर्णजातिभेदे	• • •	290
अपरोक्षयितुं लोके	•••	209
अपेक्ष्यतेऽिखलैर्मानै०	• • •	190
अभयं सर्वभूतनां	• • •	909
अन्धिः पद्भयां लङ्घितो वा ततः किं	•••	184
अमी यमीन्द्राः सहजामनस्का०	•••	122

श्लोकानुक्रमणिका ।

288

		पृष्ठम्
अयं सः सोऽयमितिव॰	• • •	१९९
अयःकाष्टादिकं यद्ग०	•••	६९
अयमुत्तमोऽयमधमो	• • •	३८
अर्थाकारा भवेद्वृत्तिः	•••	999
अविद्याभूतबन्धस्य		२०४
अशेषदृश्योज्झितद्द्धायाना ०	• • •	920
अश्रन्ति चेदनुदिनं वन्दिन	• • •	.6
अस ~~ङ्गो~~ ऽइमसङ्गो ऽ इ०	• • •	२२१
अस्थिमांसपुरीषान्त्र०	•••	४७
अहं नामरो नैव मत्यों		२३५
अइं निर्विकल्पो निराकाररूपो	•••	६४
अहं नैव बालो युवा नैव	•••	२३५
अहं नैव मन्तान गन्तानं वक्ता	• • •	२३६
अइं नैव मेयस्तिरोभूतमाया	***	२३५
अहं ब्रह्मास्मि यो वेद	• • •	6.9
अहं ब्रह्मेति विज्ञानं	•••	२००
अहममत्वाद्वयपद्दाय सर्वे	•••	9 2.9
अइं ममेत्ययं बन्धो	•••	9.9.9
अहं विष्णुरहं विष्णु०	•••,	63
अहं साक्षीति यो विद्या॰		२२:३
अहमातमा न चान्योऽस्मि		13

श्लोकानुकवाणिका ।		२४५
•		पृष्ठम्
अइमानन्दसत्यादि०	•••	६७
अइमेव परं ब्रह्म न चाहं	• • •	69
अहमेव परं ब्रह्म निश्चितं	• • •	69
अहमेव परं ब्रह्म वासुदेवा०	• • •	69
अहिनिर्ल्वयनीजातः		६९
अहिनिर्व्वयनीनाशा ॰	•••	६९
आ		
आकर्णपूर्णनेत्रं कुण्डल०		२८
आकाशादन्य आकाश		६८
आकाशाद्वायुरुत्पन्नो		62
आत्मनः कार्यमाकाशो		६७
आत्मनि स्वप्रकाशामौ	• • •	906
आत्मनो ब्रह्मणः सम्यगु०	• • •	993
आत्मन्यनुप्रविष्टं चित्तं		. २४
आत्मानं सततं ब्रह्म संभाव्य विहरन्ति	****	८२
आत्मानं सततं ब्रह्म संभाव्य विद्दरे०	****	63
आत्मा तावदभोक्ता तथैव	•••	३२
आत्मानमञ्जसा वेद्रि		80
आत्मानात्मविवेकेन	•••	908
आत्मानात्मविवेको नो देइस्य		ų
आत्मानात्मविवेचनापि		२१६

स्रोकानुक्रमणिका।

		पृष्ठम्
आत्मैवायं तथा भाति	• • •	६८
आदिमध्यान्तमुक्तोऽइं	• • •	८३
आदौ विजित्य विषयान्मदमोहराग•	••••	131
आधिन्याधिवियोगात्मीय ०	• • •	8
आनन्दः सत्यबोघोऽह०		8
आनन्दरूपोऽहमखण्डबोघः	* * *	80
आनन्दाम्बुधिमग्नोऽसौ	•••	४६
आभातीदं विश्वमात्मन्यसत्यं		49
आयुः क्षणलवमात्रं न लम्यते	• • •	ų
आश्रितमात्रं पुरुषं	••••	36
\\$		
इतरे दृश्यपदार्था लक्ष्यन्ते •	•••	३०
इत्युपनिषत्तयोर्वा द्वौ भक्तौ		२६
इत्युपनिषदामुक्तिस्तथा	• • •	98
इस्पेषा कण्डस्था		90,8
इदंत्वेनैव यद्भाति	• • •	999
इन्द्रियाणि मनः प्राणा		४६
इमां मुक्तावस्यां परमशिवसंस्थां	•••	988
इह वा पूर्वभवे वा स्वकर्मणै॰	•••	92
C SE		
इंदरां तादृशं नैत •	• • •	990

श्लोकानुक्रमणिका।		२४७
		देश मे
ई शजीवात्मवद्भाति	• • •	७५
ईश्वरं मायिनं विद्या॰		112
च		
उत्तमादीनि पुष्पाणि		90
उत्थापिताधारहुताशनोल्कै •		996
उत्पन्नेऽपि विरागे विना		98
उदासीनः स्तन्धः सततमगुणः	•••	३६
उन्मन्यवस्थाधिगमाय विद्वन्		929
उपाधिनीलरक्ताद्यैः	• • •	७२
उपाधौ यथा भेदता सन्मणीनां		964
उरगग्रस्तार्घतनुभैको •	•••	99
उल्कस्य यथा भाना॰	• • •	لا ه
ऋ		
ऋजु वकं वा काष्ठं हुताश०	• • •	9 9
प्		
एकद्वित्रिक्षणेष्वेवं	•••	२३०
एकमेवाद्वयं ब्रह्म	• • •	992
एकस्मिन्हद्यात्रे त्रेघा		२४
एकान्ते सुखमास्यतां परतरे चेतः	• • •	920
एकोऽपि द्रयवद्भाति		६८
एको भगवान्रेमे युगप०		ą .

२४८ श्लोकानुक्रमणिका।

		वृष्ठम्
एको हि सूत्रघारः काष्ठ०		२०
एवं कुर्वति भक्तिं कृष्णकथा०		२७
एवं तत्त्वविचारा•धौ	• • •	५२
एवं पृथक्त्वभावं पृथगाकारं		२०
एवं मनः स्वहेतुं विचारय०		99
एवं य आत्मनिष्ठो ह्यात्मा॰		२०
एवंविधोऽतिमलिनो		હ્
एवं शिष्यवचः श्रुत्वा	•••	83
एवं सुरूपनार्या भर्ता		•
एवमहत्र्या माया तत्कार्ये	• • •	919
ओड्याणजालन्घरमूलबन्धै०	•••	११८
क		
कंदर्पकोटिसुभगां वाञ्छित०	* * *	२९
कः कुलकमलदिनेशः	* * *	98
कः खलु नालंकियते	•••	69
कः पङ्करिइ प्रथितो	•••	९५
कः पथ्यतरो धर्मः	***	66
कः ग्रूरो यो भीत०	• • •	909
कः साधुः सद्वृत्तः	•••	९ १
कण्ठगतैरप्यसुभिः	• • •	९१
कटा गुलाम्भोभिः कचिटपि च		930

ऋोकानुकमणिका		
--------------	--	--

२४९.

		पृष्ठम्
कदाचिच्छक्तीनां विकचमुख०		980-
कदाचिजागर्त्यो विषयकरणैः	• • •	138
कदाचिष्ठासादे कचिदपि च सौधेषु	• • •	१३७-
कदाचित्सत्त्वस्थः कचिदपि	• • •	939
कदाचिद्विद्वद्भिविविदेषुभि०		936
कदाचिन्मौनस्थः कचिदपि च	• • •	980
कदाद्वैतं पश्यन्नखिलमपि सत्यं	• • •	१४१
कदाध्यानाभ्यासैः क्रचिदपि		१३८
कदाप्याशावासाः कचिदपि		938
कर्तृत्वादीनि यान्यासं०	•••	२०२
कर्मशास्त्रे कुतो ज्ञानं		990
कश्च कुलक्षयहेतुः	•••	903
कस्मात्सिद्धिस्तपसो	• • •	96
कस्माद्भयमिइ मरणा०		68
कस्मै नमांसि देवाः		९२
कस्मै स्पृइयाति कमला		88
कस्य क्रिया हि ~~स~~ फला		99-
कस्य न शोको यः स्या०		909
कस्य वशे प्राणिगणः	•••	९२
का कल्पलता लोके	• • •	900
का च परदेवतोक्ता	• • •	900.

		पृष्ठम्
का च सभा परिहार्या	• • •	९६
.का दुर्रुभा नराणां	• • •	90
कापि च कृष्णायन्ती कस्या•		३३
कामातङ्कः खण्डितो वा ततः कि		986
काम्योपासनयार्थयन्त्यनुदिनं		₹ €
काम: करोतु कर्माणि	•••	४६
कायः क्लिष्टश्चोपवासैस्ततः कि		988
कारणोपाधिचैतन्यं	• • •	६८
कार्यकारणवाच्यांशो	•••	110
कार्यभूतो यथाकाश	•••	६ ७
कालत्रये यथा सपों	• • •	40
काहर्निशमनुचिन्त्या	•••	99
किं गइनं स्त्रीचीरतं	•••	68
किं जन्म विषयसङ्गः	•••	१०३
कि जीवितमनवद्यं	•••	८ ९
किं ज्योतिस्तव भानुमानइनि	• • •	२०७
किं दानमनाकाङ्क्षं	• • •	९२
किं दुष्करं नराणां	•••	900
किं नः प्राप्तमितः पुरा किमधुना		२१५
कि पारमार्थिकं स्या०	• • •	१०२
ं कि एउएउउउउउके सीला ०		3.3

स्होकानुकमणिका ।		२५१
		पृष्ठम्
किं भाग्यं देइवता•		900
किं मरणं मूर्खत्वं	••••	९०
किं मिथ्या यदिखा•		902
किं शास्त्रं सर्वेषां		90
किं शोच्यं कार्पण्यं		९३
कि संपाद्यं मनुजै०		९६
किं संसरि सार		66
किं सार्तव्यं पुरुषे०	• • •	९६
किं लघुताया मूलं	• • •	९५
किमपि द्वेष्टि सरोषं ह्यात्मानं		9
किमहर्निशमनुचिन्त्यं	• • •	.94
कुत्र विधेयो यत्नो	• • •	98
कुत्र विषेयो वासः		98
कुत्र वियं दुष्टजने		90
कुत्रानृतेऽप्यपापं	• • •	99
कुत्राप्यरण्यदेशे सुनील०	• • •	93
कृपापात्रं यस्य त्रिपुर०		3 &
कृष्णकथासंश्रवणे महोत्सवः	• • •	219.
क्लर्तेर्बंहुभिरुपायैरभ्यास०	• • •	3,
केनापि गीयमाने		२८

केनाशोच्यः पुरुषः

		पृष्ठम्
केयूराचैर्भूषितो वा ततः कि		984
केशाविध नखराग्रादिद०		بر
को धन्यः संन्यासी		900
को नरकः परवश्चता	• • •	90
कोऽनर्थफलो मानः		९०
कोऽन्धो योऽकार्यरतः	• • •	92
को ब्राह्मणैरुपास्यो	•••	902
को मायी परमेशः	* * *	909
को वर्षते विनीतः	•••	30
क्रियमाणे विछुठने	•••	२०३
कचिच्छेवैः साथे कचिदपि च	•••	980
कचिद्वालै: सार्घे करतलगतालै:	• • •	१३८
कात्मा सिच्चद्रूपः क मांस०	, •••	દ્
क्षणे क्षणेऽन्यथाभूता	• • •	२२९
क्षतमुत्पन्नं देहे यदि न	• • •	E .
क्षीरनीरविवेकज्ञो		9€
श्वीरयोगाद्यथा नीरं	• • •	७६
क्षुतृड्म्यां पीडितः प्राणो	• • •	१९६
क्षुत्पिपासान्ध्यबाधिर्य ०	• • •	80
क्षुद्या धिश्च चिकित्स्यतां प्रतिदिनं		126
क्ष्रेलः पीतो दुग्धवद्वा ततः किं	• • •	189

•		_	
ञ्चाव	तनकः	माणिका	
4014	ימיניום	ופרויות	

		वृष्ठम्
•स्व		
खरतरकरैः प्रदीप्ते॰	• • •	२५
ग		
गच्छन्त्यस्तिष्ठन्त्यो गृह०	• • •	३३
गत्वा गान्धारदेशं	• • •	२०४
गन्तव्यं किमिद्दास्ति सर्वपरि०	•••	२१५
गाढध्वान्तगृहान्ततः क्षितितले	***	94
गुझारवालिकलितं गुझा०	•••	२९
गुडखण्डशर्कराद्या भिनाः		२०
गुणत्रयव्यतीतोऽइं		२२२
गुणवृत्तित्रयं भाति	• • •	99
गुणाः कुर्वन्ति कर्माणि	• • •	११३
गुरुब्रह्म स्वयं साक्षा०	•••	२०६
गृहमेधिनश्च मित्रं		98
गेहान्ते दैववशात्किस्म०	•••	२२
गोगोपीगोपानां निकरमहिं	• •	ξ¥
गोत्रं सम्यग्भूषितं वा ततः किं		१४६
गोपा अपि निजबाला•		३२
गोपा वत्साश्चान्या पूर्वे		३२
ग्राम्यकथास्द्रेगः सुतीर्थ	•••	२७

ऋोकानुकमणिका ।

		दृष्ठम्
घटकुड्यादिकं सर्वे		२२३
घटनीरात्रपिष्टाना ०		90
घटमठकुङ्यैरावृतमाकाशं		90
घटाकाशमहाकाशौ		88
घटावभासको भानु०		४५
घन च्छन्नदृष्टिर्घनच्छन्नमर्के	• • •	968
च		
चक्षुद्वीरेव स्यात्परात्मना	•••	२२
चरतरतरङ्गसङ्गात्प्रतिबिम्बं	•••	96
चरमस्तत्र रृदेहस्तत्रो०	• • •	¥
चित्तं चैतन्यमात्रेण	• • •	111
चित्तं विषयोपरमाद्यथा		२३
चित्तेन्द्रियाणां चिरनिम्रहेण	•••	१२१
चित्ते सत्त्वोत्पत्तौ तटिदिव	•••	२६
चित्प्रतिबिम्बस्तद्बद्धद्विषु		18
चिदमृतसुखराशौ चित्तफेनं	•••	80
चिदेव देइस्तु चिदेव लोका॰	•••	४५
चिद्रूपत्वान्न मे जाड्यं	•••	40
चिन्तामणिरिव दुर्लभ०		९३
चिन्मात्रः परमात्मा ह्यपश्य०		१ ६
चिन्मात्रैकरसे विष्णी		990

श्लोकानुक्रमणिका ।		२५५.
		पृष्ठम्.
चिरतरमात्मानुभवादा०	• • •	२४
चिरमानन्दानुभवात्सु०	•••	18
चेतःपशुमशुभपथं प्रधाव०	•••	92
चेतश्रञ्चलतां विहाय पुरतः		३७
3		
छिद्राणां तु निरोधात्सुखेन	•••	9 0-
छिद्रैर्नवभिरुपेतं जीवो	•••	9
ज		ſ
जगत्कारणमञ्चान •		¥ ₹
जडत्वप्रियमोदत्वधर्माः	•••	٧¢
जन्तुषु भगवद्भावं भगवति	•••	२८
जन्ममृत्युजरादोष ०	•••	508.
जन्ममृत्युसुखदुःखवर्जितं	•••	89
जलबिन्दुभिराकाशं		५१
जलस्थार्के जलं चोर्मि	•••	80
जलादन्य इवाभाति	•••	६८
जले शैत्यादिकं यद्व०	. • • •	80
जागरस्वप्नयोरेव	•••	२२८
जागरेऽपि धियस्तूर्णी	•••	२ २ ८
जामत्स्वमसुषुप्तिषु स्फुटतरा	•••	५५
जाप्रदादित्रयं यस्मि०	•••	99.

२५६ ऋोकानुक्रमणिका।

		वृष्ठम्
जाय्रद्देहवदाभाति	•••	७२
जानन्तु तत्र बीजं हरि०	•••	२६
जानाति येन सर्वे केन च	•••	२२
जालान्धरोड्याणनमूलबन्धा •		996
जीवन्नपि किं मूर्खेः प्राज्ञः	• • •	6
जीवभावमनुप्राप्तः	•••	२०२
जीवाद्भिन्नः परेशोऽस्ति	•••	86
जीवेश्वरादिभावेन	•••	७६
ज्ञस्य नास्त्येव संसारो		५ १
ज्ञाते स्थाणौ कुतश्चोर०	•••	७७
-ज्ञानमेकं सदा भाति	•••	१११
ज्ञानविज्ञाननिष्ठोऽयं	•••	993
ज्ञानाज्ञानविलासोऽयं	•••	909
त		
तकारो विषयाध्यासो	•••	११२
-तक्रादिलवणोपेत •	•••	६९
तिचन्तनं तत्कथन०	•••	२३१
तज्ज्ञानं प्रशमकरं यदिन्द्रियाणां	•••	939
तत्कारणं स्मृतं यत्तस्या०	•••	96
तत्त्वंपदार्थेशुक्यर्थे	*,**	ं १९५
amile maniferre		2

ऋोकानुक्रमणिका ।		२५७
		पृष्ठम्
तत्त्वमोबोध्यतेऽथापि		२००
तत्त्वातीतः परात्माहं	•••	२२२
तत्प्राप्त्युपायसत्त्वाद्वितीय	•••	9
तत्राप्यक्षिद्वारा सहायभूतो	•••	२२
तत्सारभूतबुद्धौ यत्प्रति •	•••	96
तथायमात्मवद्भाति	•••	७२
तथा रागादिभिर्वर्गैः		२०३
तथैव प्रकृते तत्त्व०	•••	२००
तिददं य एवमार्यो वेद	•••	98
तद्रजुरन्ध्रनाशेषु	•••	99
तद्बद्विषयोद्रिक्तं तमःप्रधानं	•••	92
तद्भद्रजतां पुंसां हग्वा०	•••	38
तनुसंबन्धाजातैः सुख०	•••	२१
तन्महापातकं इन्ति	•••	८२
तपोयज्ञदानादिभिः	•••	१५३
तरङ्गत्वं ध्रुवं सिन्धु०	• • •	XX
तरवः पत्रफलाढ्याः सुगन्ध०	•••	98
तर्पणं स्वमुखेनैव	***	906
तस्माच्छुद्धविरागो मनो०		90
तस्मादेतत्त्रयं मिथ्या	•••	४९
तस्मान्न कोऽपि शत्रुनीं	***	₹ 9

s. p. m. 17

२५८ स्रोकानुक्रमणिका।

		विश्वम्
तस्मान्निजनिजदयितान्कु ०	•••	३३
तस्मिन्ननुभवति मनः		२८
तस्या बृष्टेविरामाय	• • •	992
ताप्त्रयविनिर्मुक्तो		२२३
ताम्रकल्पितदेवादि ०	* * *	७५
तार्किकाणां तु जीवेशी	* * *	190
तिष्ठन्तं घननीलं स्वतेजसा		२८
तुम्बीफलं जलान्तर्बलादधः		92
तेजोंशेन पृथग्पदार्थनिवह०	• • •	9 &
तायाश्रयेषु सर्वेषु	. •••	७३
त्यक्तां त्वचमहिर्यद्व०		६९
त्यक्तवा गृहे रितमधोगतिहेतुभूता०		239
त्यक्तवा ममाहमिति बन्धकरे पदे	• • •	932
त्यक्त्वैषणात्रयमवेक्षितमोक्षमार्गा		932
त्रिक्टनाम्नि स्तिमितेऽन्तरङ्गे		998
त्रिपुटी श्रीणतामेति	• • •	992
त्रिविधा लक्षणा ज्ञेया		999
त्रेधा प्रतीतिरक्ता शास्त्रा॰		94
त्रेघा वक्रशरीरामतिलम्बोष्ठीं	****	३५
त्वमप्येवमनेकेषु	• • •	२०४
जिस्ते कि कर्नन		

•	
श्लोकानुक्रमणिका	1
20. 11. 2 11. 11. 11.	•

		पृष्ठम्
₹		
दम्भाभिमानलोभैः काम०	• • •	90
दयालुं गुरुं ब्रह्मनिष्ठं		943
दर्पणतः प्राक्पश्चादस्ति	• • •	28
दानं वियवाक्सहितं	• • •	९३
दारिद्याशा यथा नास्ति	• • •	XX
दाहको नैव दाह्यं स्या०		६९
दिनकरिकरणोत्पन्नेर्मेघै०	•••	90
दुःसइविरहभ्रान्त्या स्वपती०		३३
दुर्भरजठरानिमित्तं समुपार्जियितुं	• • •	9
हन्हश्यो द्वौ पदार्थी स्तः	•••	२२३
दृष्टा नाना चारुदेशास्ततः किं	• • •	984
दृष्टी द्रष्टरि दृश्ये यदनुस्यूतं	•••	2 8.
देशाभावात्क गन्तव्यं	• • •	५२
देह: किमात्मकोऽयं कः	•••	8
देहकृतादपराधाद्वै०	• • •	३५
देइत्रयमिदं नित्य०		७२
देहत्रयमिदं भाति	•••	90
देहात्मधीवद्भह्यात्म०	•••	२३१
देहादिभावं परिमार्जयन्त	• • •	949.
देहाभ्यासो हि संन्यासो	•••	909

श्लोकानुक्रमणिका ।

2	ε	0
-	≺	-

		विव्यम्
देहेन्द्रियप्राणमनो०	• • •	७१
देहेन्द्रियादिधर्मान्यः		986
दिहेन्द्रियादिसाक्षी य०		996
देही देवालय: प्रोक्ती	• • •	206
देही नाहं प्रदृश्यत्वा०		હ ૧
देहो नाहमचेतनोऽयमनिशं	1000	२१३
दैवं यावद्विपुलं यावत्प्रचुरः		6
दैवात्प्रसूतिसमये शिशुस्ति०	* * *	٧
दैवात्स्थितं गतं वा यं	• • •	9.3
दैवादेकशरावे भग्ने किं	•••	२०
दौभीग्यमिन्द्रियाणां कृष्णे	•••	२९
द्रव्यं पछवतश्च्युतं यदि भवे॰	4.4.	98
द्धन्द्वादिसाक्षिरूपोऽहं	•••	२२३
द्वित्वं भात्यक्षिदोषेण	•••	६७
द्वेधैव भाति तस्मात्पतिश्च	• • •	ં ૧૬
द्वैतं मय्याखिलं समुत्थितमिदं	% • •	२१३
ध		1.1
थातुलोंकः साधितो वा ततः किं		१ ४९
थीवरदत्तमहामिषमश्रन्वै ०		99
ध्यानयोगेन भासैका०		73

वृष्ठम् न नगनगरदुर्गदुर्गमसरितः 93 न च प्राणसंज्ञो न वै पञ्चवाय • .... ६३. न चाकाशो न शब्दश्च ··· 'CY न तेषां समुदायोऽसि ... 1998 न त्वं देहो नेन्द्रियाणि ... 209. न त्वं देहोऽसि हश्यत्वा० ... 994 न दृष्टिलक्ष्याणि न चित्तबन्धो 920 न निरोधो न चोत्पत्तिः ... 204 नन कथमावरणं स्वादज्ञानं ... 99 ननु सगुणो दृश्यतनुस्तथै० ···· (11: 17.9 नन्वर्कप्रतिबिम्बः सिललादिषु .... 98 नन्वात्मनः सकाशादुत्पन्ना .... 3.9 न्नुचावचभूतेष्वात्मा सम ... 37 न पुण्यं न पापं न सौख्यं न दुःखं ... EX न भवानिन्द्रियाण्येषां 194 न मनस्त्वं न वा प्राणो 9.96 न मनोऽहं न बुद्धिश्च ... 63 न मृत्युर्न शङ्का न मे जातिभेदः ... ू ६४ न मे द्वेषरागी न मे लोभमोही ··· ६३ न में बन्धों न में मुक्ति॰ X &

		वृष्ठम्
न मे लोकयात्राप्रवाह०	• • •	२३६
नरदेहातिक्रमणात्प्राप्तो	• • •	فر
नरपशुविह ङ्ग तिर्यग्योनीनां	• • •	¥
निलनीदलगतजलव •		90
नष्टे पूर्वविकल्पे	****	२२९
न संभवति साप्यत्र	• • •	988
न हि प्रपञ्चो न हि भूतजातं		४५
नाडीषु पीड्यमानासु	•••	५२
नादानुसंधान नमोऽस्तु तुभ्यं		296
नादाम्यन्तवर्ति ज्योति •		२३
नानात्माभिमतं नैव	• • •	198
नानाविधस्त्वं कुम्भानां	* * *	90
नानाविधेषु कुम्भेषु		90
नानाशरीरकष्टैर्धनव्ययैः	• • •	6
नाना रूपवती बोधे	•••	१९६
नानारूपव्यतीतोऽहं	• • •	२२२
नानैतान्येकरूपस्त्वं	• • •	१९६
नासन्न सन्न सदसन्न महन्न		१३२
नासाग्राददनाद्वा कफं मलं	• • •	ų
नाहं खादिरिप स्फुटं मस्तल॰		२१४
नाइं जातो न प्रबृद्धो न नष्टो	• • •	६०

ॐोकानुक्रमणिका ।		२६३
		पृष्ठम्
नाइं देहा न मे देह:	• • •	68
नाहं देहो नेन्द्रियाण्यन्तरङ्गो		५९
निक्षिप्तो विपिनेऽतीव	• • •	२०२
नित्यं त्रिदशद्वेषी येन च		38
नित्यग्रुद्धविमुक्तोऽहं	• • •	२२१
नित्यस्फूर्तिमयोऽस्मि निर्मेल०	• • •	२१५
नित्यानन्दसुघानिघेरघिगतः		₹ ७
नित्यानन्दैकरसं सच्चिन्मलं		ą
नित्योऽहं निरवचोऽहं		२२१
नित्योऽहं निर्विकल्पो ऽ इं	• • •	८३
निदानं यदशानकार्यस्य	• • •	२३६
निद्रादेइजदुःखादि		७२
निद्रावसरे यत्सुखमेतरिंक		92
निद्राहारविहारेष्वनादरः		२७
निमित्तं मनश्रक्षुरादिप्रवृत्तौ		988
निरङ्कशानां श्वसनोद्गमानां		१२०
निराकारं क्वापि कचिदपि च		980
निराकारं जगत्सर्वे		84
निराधारस्वरूपोऽहं		२२३
निराधारा निर्विकारा		१११
निरुपमनित्यनिरंशकेऽप्यखण्डे	• • •	२०९

ऋोकानुकमणिका।

		पृष्ठम्
निर्गतोपाधिराकाश	• • •	६८
निर्देतोऽस्म्यहमस्मि निर्मल॰		२१४
निवर्तयन्तीं निखिलेन्द्रियाणि		922
निशि वेश्मनि प्रदीपे		29
निश्वासलोपैर्निभृतैः शरीरै०	,	922
निषेधे कृते नेति नेतीति		948
निष्कलोऽहं निष्कियोऽहं		२२२ं
निष्ठरकुठारघातैः काष्ठे		. २१
निहतः पपात हरिणा	•••	34
नीरात्क्षीरं पृथक्कृत्य		હ દ્
नेत्रे ययोन्मेषनिमेषशून्ये		928
प	. 1	
पञ्चाक्षरं पावनमुचरन्तः		१६०
पण्डितस्तत्र मेघावी	elle e	२०५
पथि पतितमस्य दृष्ट्वा स्पर्शः	•••	ų
पदयोरैक्यबोधस्तु	• 4 •	997
परगृहगृहिणीपुत्रद्रविणा ०	•••	13
परमानन्दानुभवात्सुचि रं	• • •	२३
परमार्थतो विचारे गुडत०	A, + + -	३३
परस्परविरुद्धं स्या०	io o o!	9.9.8
परिपूर्णस्य नित्यस्य	9	الو ج

	पृष्ठम्
पर्यङ्करज्जुरन्घ्रेषु	98
पश्यति परस्य युवर्ति सकाम०	٠٠٠ ، ٩٥
पातकभरैरनेकैरथे	· · · · · · · · · · · · · · · · · · ·
पातुं कर्णाञ्जलिभिः	129
पातुं गोकुलमाकुलमशनि०	··· 38
पात्रं किमैन्नदाने	••• १,०३
पितृमातृबन्धुघाती मनसः	ک ۱۰۰۰
र्पंतृमातृबन्धुभगिनीपितृब्य	
पिञ्जनैः प्रकाममुदितां परस्य	199
पिष्टं न्याप्य गुडं यद्ग०	88
पिष्टादिगुलसंपर्का ०	90
पीत्वारण्यहुताशनम०	··· 3×
पुण्यतमामतिसुरसां मनो०	२९
पुण्यानि पापकर्माणि	88
पुत्रात्सद्गतिरिति चेत्तदपि	w
.पुत्रान्पौत्रमथ स्त्रियो ऽन्ययु वती •	° ₹9.
पुरे पौरान्पश्यन्नरयुवतिनामाकृतिमया ०	१३७
पुष्पेषु तेषु नष्टेषु	(9.9
पूर्णत्वा त्रिर्विकारत्वा ०	.4. 1 86
पूर्णमद्भयमखण्डचेतनां	188
पूर्णीत्पूर्णतरे परात्परतरे	الجناب الجانز

श्लोकानुक्रमणिका।

		पृष्ठम्
पृथिव्यप्सु पयो वह्नौ	• • •	८२
प्रकाशमाने परमात्मभानौ	• • •	१२३
प्रज्ञानधन एवाई	• • •	२२३
प्रतिपाद्यं तदेवात्र	• • •	२०१
		88
प्रतिफलितं यत्तेजः सविदुः		२०
प्रतिफलति मानुरेको०	• • •	७४
प्रतिबिम्बचलत्वाद्या	• • •	
प्रत्यक्चैतन्यरूपोऽइं	•••	२२२
प्रत्यक्षदेवता का	•••	१०२
प्रत्यग्विमर्शातिशयेन पुंसां	•••	923
प्रत्याहृतः केवलकुम्भकेन	•••	१२०
प्रत्येकं जीवता नास्ति	• • •	४८
प्रत्येकमपि तान्यात्मा	•••	१९६
प्रमाणं बोधयन्तं	• • •	999
प्रमाता च प्रमाणं च	***	998
प्रमितयदृच्छालाभे	• • •	२७
प्रमेयादित्रयं सार्थे	• • •	६९
प्रविष्टो जीवरूपेण	• • •	२०२
प्रवेशितोऽसि सृष्टोऽसि	•••	२०३
प्रसद्य संकल्पपरंपराणां	•••	१२२
प्रस्वभरेण भूयः स्रुतस्तनाः		३ः

स्राकानुक्रमाणका ।		4610
		वृष्ठम्
प्राणसंचारसंशोषा ०	***	५२
प्राणस्पन्दनिरोधात्स •	•••	१३
प्राणादिप को रम्यः	• • •	९६
प्राणश्चरन्तु तद्धभैः	•••	४६
प्रातः स्मुरामि देवस्य	•••	800
प्रेयः पुत्राद्वित्तात्प्रेयो०	• • •	३२
प्रौढ प्रौढ निजानुभूतिगलित •	• • •	२१३
फ		
फलमपि भगवद्भक्तेः	• • •	१०३
फालेन भ्राम्यमाणेन		७२
ब		
बद्धाः सम्यक्पावकाद्यास्ततः किं	•••	१४७
बद्धा देशान्तरं चोरै०	• • •	२०२
बिधरान्धपङ्कमूका दीर्घाः	•••	३२
वन्धत्रयाभ्यासविपाकजातां	• • •	998
बन्धमुक्तौ तथा देश०	•••	२०३
बन्धमोक्षादयः सर्वे	. • •	४३
बाह्याभ्यन्तरपूर्णः परमानन्दा०	• • •	२५
विम्बं विना यथा नीरे	•••	७३
बुद्धिर्नोहं विकारित्वा०	• • •	७१
बुद्धेः कर्तृत्वभोक्तृत्व०		. ७४

आकानकमणिका ।

. :!!	पृष्ठम्
बुद्धेः पूर्णविकासोऽयं	12 - 43 (5 18 18 1
ब्रह्म सत्यं जगन्मिथ्या	···, RRX
ब्रह्माण्डानि बहूनि पङ्कज॰	··· 3€
ब्रह्मादिकं जगत्सर्वे	×4
ब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्ताः	**
ब्रह्मानन्दे प्रमत्तः स्वा०	ुः २०३
ब्रह्मैवाइं न संसारी	८३
ब्रह्मैवाइमिदं जगच सकलं	५५
भ	4.34
भगवन्किमुपादेयं	وي :
भानुस्फरणतो यद्व०	90
भानोरन्य इवाभाति	9¥
भानौ तमःप्रकाशत्वा •	من م
भार्या रूपविद्दीना मनसः	
भावाद्वैतं सदा कुर्या०	२०६
भास्यं मेघादिकं भानु॰	***
भिन्नप्रवृत्तिहेतुत्वे	٩٩٥
भूतभौतिकदेहानां	90
भूतसमत्वं नृहरे: समी	··· ३i२
भूतेष्वन्तर्यामी ज्ञानमयः	₹ 0
भूत्वा विमुक्तबन्धस्त्वं	· 20k

ऋकानुक्रमणिका।	२६९
	पृष्ठम्
भूपेन्द्रत्वं प्राप्तमुर्व्यो ततः किं	186
भेरीमृदङ्गराङ्खाचाहत •	२३
भोक्त्रा बहिर्यथा भोग्यः	७३
भोग्यं तमोगुणः प्राहु०	993
. #	
मत्तो नान्यर्निकचिद्त्रास्ति विश्वं	ૃદ્દ ૦
मत्तोऽन्यत्र हि किंचिदस्ति	२१४
मीदरेव मोइजनकः	
मनश्रक्षुरादेवियुक्तः स्वयं यो	१७४
मनसो यदि वा विषय०	٠ و دو
मनोबुद्धयहंकारचित्तानि नाहं	६३
मन्त्रैः सर्वः स्तम्भितो वा ततः किं	98/0
मन्द्रारपुष्पवासितमन्दा ०	२९
मन्मनो मीनवन्नित्यं	900
ममताभिमानशून्या विषयेषु	93
मिय सर्वे लयं याति	८४
मय्यास्मन्परमार्थके श्रुतिशिरो•	٠٠٠ ٦٩٧
मरुभूमौ जलं सर्वे	88
मातृगुरूदरदर्यो	
माधुर्ये गुडिपेष्ठे यत्तत्तस्यां०	२.४
मानान्तरोपरोधाच	9.9.9

२७० ऋोकानुक्रमणिका।

		पृष्ठम्
मानुषमतङ्गमहिषश्चसू०	****	२१
मायातत्कार्यदेहादि		२२२
मायातत्कार्यविलये	***	४९
माया तावदहरया हरयं		१६
माया ब्रह्मोपगताविद्या	4	99
मायाभासो विशुद्धात्मा		86
मायाहस्तेऽपीयत्वा भरणकृतिकृते		३६
मीनादिभिरवतारैर्निहताः		३५
मुकुरस्थं मुखं यद्द०	• • •	७५
मुकुरस्थस्य नाशेन		७५
मुक्ताभिरावृतं सूत्रं		२२९
मुक्तिं लभते कस्मा०		909
मुखाभासको दर्पणे दृश्यमानो	•••	909
मूढः कुरुते विषयजकर्दमः	•••	દ્
मूढबुद्धिपरिन्याप्तं	•••	५२
मूलं तरोः केवलमाश्रयन्तः	• • •	१५९
मृतदेहेन्द्रियवर्गी यतो		94
मृदुभाषिता प्रसादो निज॰		२७
मृद्धक्षणेन कुपितां विकसित •	•••	३३
मेघयोगाद्यथा नीरं		६८
मेघावभासको भानु०		80

स्रोकानुकमणिका ।		२७१
		वृष्ठम्
मोहध्वान्तः पेषितो वा ततः किं	• • •	986
मौनं स्वाध्ययनं ध्यानं	• • •	909
य		
यं कंचित्पुरुषवरं स्वभर्तृ०	• • •	9-
यं वर्णियातुं साक्षाच्छुतिरपि	***	ą
यं विषयमपि लिषित्वा धावति		92
यः कश्चित्परपुरुषो मित्रं	• • •	૭
य एको विभाति स्वतः ग्रुद्धचेताः	• • •	904
यतः कालमृत्युर्विभेति		२३७.
यतोऽहं न बुद्धिर्न मे कार्य०	• • •	२३६
यत्ततु वृत्तिजं ज्ञानं		११३
यत्नादस्य पिधत्ते स्वाभाविक०	• • •	દ્
यत्सौख्याम्बुधिलेशलेशतः	• • •	५६
यथा घटेषु नष्टेषु	• • •	90
यथा गान्धारदेशीय ॰	• • •	२०४
यथा दर्पणाभाव आभासहानौ	•••	१७३
यथा दृष्टिनिरोधार्ती	•••	५०
यथा न संस्पृशेत्सूत्रं	•••	७१
यथानेकचक्षुःप्रकाशो रविर्न	• • •	१८१
यथा बुद्धदनाशेन		६९
यथामृतं विषाद्भिन्नं	***	цo.

ऋोकानुक्रमणिका।

2	⊕ ₹	
2	⊕ ₹	

		वृष्ठम्
थया शीतं जलं वह्नि०	•••	५१
यथा सूर्य एकोऽप्यनेकश्चलासु	•••	१८३
यथेक्षुमभिसंब्याप्य	4	88
-य थ श्वरादिनाशेन	•••	७५
यदज्ञानतो भाति विश्वं समस्त		१५४
यदन्तर्वेहिन्यापकं	•••	२३७
यदभ्यासेन तद्भावो	• • •	63
यदर्केन्दुविद्युत्प्रभाजाल०	•••	२३७
यदाकाशवत्सर्वगं शान्तरूपं	•••	२३८
यदानन्दरूपं प्रकाशस्वरूपं	•••	१५३
यदानन्दलेशैः समानन्दि विश्वं	• • •	948
यदानन्दसिन्धौ निमग्नः पुमा०	***	ع در در
यदासीद्विलासादिकारं	***	२३७
यद्भावानुभवः स्यानिद्रादौ	•••	२५
यद्यपि गगनं श्रून्यं	•••	३९
यद्यपि जलघेरुदकं यद्यपि		96
यद्यपि सर्वत्र सम०	•••	३
यद्यपि साकारोऽयं तथैक •	***	. ३ ०
यद्यप्येवं विदितं तथापि	•••	=
यद्वत्समलादशें सुचिरं	•••	२१
-यद्दत्सूर्येऽभ्युदिते	•••	₹ '

श्लोकानुक्रमणिका ।		२७३
		पृष्ठम्
यद्विश्वरूपदर्शनसमये पार्थाय	• • •	३०
यमग्न्युष्णविन्नत्यबोधस्वरूपं	• • •	१६५
यमलार्जुनौ तरू उन्मील्यो॰	•••	३४
यमुनातटनिकटस्थित ०	• • •	२८
यमुनातीरिनकुञ्जे कदाचिदिष		₹9
यस्येदं हृदये सम्य०		988
या तिर्थङ्नरदेवताभिरहमि०	• • •	५६
याति स्वसंमुखत्वं दृङ्मात्रं		२४
यावजीवं सदाभ्यासा०		८३
यावत्क्षणं क्षणार्धे स्वरूप०	• • •	२२
यावदायुस्त्वया वन्द्यो	• • •	२०६
युद्धमिषात्सह रङ्गे	****	३५
युद्धे शत्रुर्निर्जितो वा ततः किं	• • •	989
येनोदकेन कदलीचम्पक०	:	२०
ये यदुनन्दननिहतास्ते		34
येषां स भवत्यात्मा योऽन्या०	• • •	99
यो देहः सुतोऽभूत्सुपुष्प०		દ્
योषित्रजीडा सुखस्यान्त०		५२
योऽहं पूर्वीमतः प्रशान्तकलना०		२१६
₹		
रजनीवातिदुरन्ता न लक्ष्यते०	• • •	919
s. p. 111, 18		

ऋोकानुकमणिका।

		वृष्ठम्
रज्जुरन्ध्रस्थदोषादि		99
रज्ज्वज्ञानाद्धाति रज्जौ यथाहिः	***	५९
रविचन्द्रवह्निदीपप्रमुखाः	****	२२
रसगन्धरूपशब्दस्पर्शा	• • •	م نې
राज्यं करोतु विज्ञानी	•••	४६
राज्यान्तराभिगमनाद्रणभङ्गा •	• • •	9
रुधिरत्रिधातुमजामेदो ०	***	ધ્
रूपाच गुणदोषभ्यां	* * *	२२९
रूपादौ गुणदोषादि ०		२२८
ल		
लब्धश्चेद्रधिकोऽर्थः पत्न्यादीनां	•••	9
लब्धा विद्या राजमान्या तत: किं	• • •	984
लयविक्षेपयोः संघौ	***	906
लिङ्गस्य धारणादेव	•••	७६
लोकाधीशे त्वयीशे किमिति	•••	३ ७
लोको नापुत्रस्यास्तीति श्रुत्यास्य	٠	ø
लोहरालाकानिवहैः स्पर्शा॰		३ 9
लोहे हुतभुग्व्याप्ते लोहा •ं	• • •	२१
व		
वक्षसि यदा जघान श्रीवत्सः	•••	39
वसं विशेश द्यादावः		5.9

ऋोकानुक्रमाणिका । 204 वृष्ठम वत्साहरणावसरे पृथग्व० 3 9 वनिता नितान्तमशा स्वाशा० वने वृक्षान्पश्यन्दलफलभराबम् ॰ 930 वन्दे गुरूणां चरणारविन्दे वर्णाश्रमाचारपरो० वर्षास्वम्भः प्रचयात्कृपे 92 वर्षोपल इवाभाति 86 ्वलयाङ्कलीयकाद्यानु० 26 वस्तुतो निष्प्रपञ्चोऽसि 204 वस्तुस्थित्यनुरोधतस्त्वहमहो २१६ बह्रितमजलं ताप० 226 वाक्यार्थश्च विचार्यतां श्रुतिशिरःपक्षः 920 वाच्यार्थमखिलं त्यक्तवा 999 वाच्यार्थमपरित्यज्य 999. वाच्यार्थस्यैकदेशं च 200 वाच्यार्थस्यैकदेशस्य 199 वासोलोभाकलितं ₹ 4 विचरत मतिरेषा निर्विकल्पे 928 विचारणीया वेदान्ता 204 विन्छिन्नसंकल्पविकल्पमूले 123 विज्ञानं चोभयोरैक्यं 112

		वृष्ठम्
विधिवत्कृतसंन्यासो	• • •	२०४
विधिहरिहरविभेदमप्यखण्डे ं		२१०
विद्यते न स्वतः सत्त्वं		२०१
विद्युद्धिलसितचपलं	•••	९३
विद्वन्मनोहरा का		88
विराडादित्रयं भाति	•••	७७
विवर्तोऽपि प्रपञ्चो मे	• • •	४३
विवस्वत्प्रभातं यथारूपमक्षं		१८२
विवेकयुक्तबुद्धयाई	• • •	83
विशुद्धं केवलं ज्ञानं		990
विश्रान्तिमासाद्य तुरीयतस्पे	•••	१२३
विश्वमात्मानुभवति		999
विश्वादिकत्रयं यस्मि०	•••	७७
विषं दृष्ट्वामृतं दृष्ट्वा		88
विषयोन्द्रिययोर्योगे निमेष०	•••	99
विषविषमस्तनयुगलं पायितुं		३४
विस्मृत्यात्मनिवासमुत्कट ०	•••	. 98
बृक्षो त्पन्नफलैर्बृक्षो	• • •	५ १
वृत्तिव्याप्यत्वमेवास <u>्त</u>	• • •	999
वेदवाक्यैरतः किंस्या०	• • •	२०१
वेदान्तवाक्यसंवेद्य ०		986

ऋोकानुक्रमणिका ।	२	৩৩
	7	ृष्ठ म्
वेदान्तवाक्येषु सदा रमन्तो	. •••	49
वेदान्तश्रवणं कुर्या०	9	109
वेदान्तैस्तद्वयं सम्य०	٠ ٩	(09
वेदो नित्यमधीयतां तदुदितं	•••	२७
वैराग्यभाग्यभाजः प्रसन्न०	• • •	98
वैराग्यमात्मबोधो भक्तिश्चेति		३
व्यालादिदुष्टस ~~त्त~~ ्वेभ्यो	3	(०३
श		
शक्यः सर्वनिरोधेन	3	(३०
शब्दशक्तेरचिन्त्यत्वा ०	8	१०९
शब्दस्याद्यन्तयोः सिद्धं	8	१०
शरावस्थोदके नष्टे		80
शरीरस्थितिशैथिल्यं		५२
शश्वन्नश्वरमेव विश्वमिललं	• • •	५५
शान्तैरनन्यमतिभिर्मधुरस्वभावै ०		३३
शिव एव सदा जीवो	• • •	७६
शिवायाः शंभोवीं कचिदिप च		136
ग्रुध्यति हि नान्तरात्मा	• • •	२६
ग्रुद्धचैतन्यरूपो ऽहं	3	१२ ५
गुद्धे कथमग्रुद्धः स्था०	3	१०१
शोधिते त्वंपदार्थे हि	,	186

२७८ श्लोकानुक्रमणिका ।

		विश्वम्
श्रद्धालुर्ब्रह्मतां स्वस्य	• • •	२३१
श्रुतिभिर्महापुराणैः सगुण•	•••	28
श्रुतिश्चतिनगमान्तशोषका •	• • •	२०९
अुतिसिद्धान्तसारोऽयं	• • •	२०५
श्रोतव्यं च किमस्ति पूर्णसुदृशो	• • •	२१६
स्र		
संकल्पसाक्षि यज्ज्ञानं	• • •	999
संभावितस्य मरणा०		96
संसारतापतप्तं नाना०	•••	२३
संस्तिपारावारे ह्यगाध•	••••	90
स एव संसरेत्कर्म०		२२७
सकुच्छ्रवणमात्रेण	••••	२२१
सङ्गः सत्सु विधीयतां भगवतो	• • •	920
सचिदानन्दकन्दाय	••••	900
सततं प्रवाह्यमानैर्दृषभै०	•••	فو
सति देहागुपाघौ		990
सत्ताचित्सुखरूपमस्ति सततं	•••	२१७
सत्यं ज्ञानमनन्तं च	• • •	990
सत्यं समस्तजन्तुषु कृष्ण०	• • •	२७
सत्यचिद्भनमनन्तमद्वयं		88
सत्यात्मन्यपि किं नो ज्ञानं	• • •	२२

पृष्ठम् सदसद्विलक्षणासौ परमा० 98 सदसन्न विरुद्धत्वा ० 202 सदाचारिममं नित्यं 998 सदाशिवोक्तानि सपादलक्ष • 999 सदा साक्षिस्वरूपत्वा ० 68 समस्तेषु वस्तुष्वनुस्यूतमेकं 964 सरेचपूरैरनिलस्य कुम्भैः 999 सर्वे जगदिदं नाहं 93 सर्वे ब्रह्मीत यो वेद 223 सर्वे सुखं विद्धि सुदुःखनाशा • 84 सर्वगुणैरुपपन्नः पुत्रः सर्वज्ञत्वपरोक्षादी० 200 सर्वत्र प्राणिनां देहे 906 सर्वदु:खनिदानेषु २०३ सर्वप्राकाशको भानः 80 सर्ववेदान्ति सद्धान्तै ० 200 सर्वसुखानां बीजं 36 सर्वेन्द्रियावरोधादुद्योग • 13 सर्वेऽपि पुत्रभाजस्तन्मुकौ सर्वोपाधिनिर्मक्तं 69 सर्पादी रज्जसत्तेव YY

श्कोकानुक्रमणिका ।

२८० स्रोकानुक्रमणिका।

		पृष्ठम्
सविकल्पकचिद्योऽहं	•••	२३०
सविकल्पकजीवोऽयं	•••	२३०
स स्वस्थैरुपिद्रष्टश्च	•••	२०४
सहस्रदाः सन्तु हठेषु कुम्भाः	•••	११९.
साक्षात्कृत्वा परिच्छिन्ना०	• • •	२०५
साक्षाद्ययैकदेशे वर्तुल०		३०
सा चाहंममताभ्यां प्रच्छन्ना		₹
साधुबलं किं दैवं		९९
सामानाधिकरण्यं त०		986
सामानाधिकरण्यं हि		१९८
सिंहासनोपविष्टं दृष्ट्वा यं	* * *	દ્
सिद्धिं तथाविधमनोविलयां समाधौ		128
सिद्धचारम्भस्थिरताविश्रम •	•••	२३
सु खचिदखण्डविबोधमद्वितीयं	•••	२०९
सुतरामनन्यशरणाः	•••	३९
सुन्दरमभिनवरू पं	• • •	३ ३
सुप्तौ देहाद्यभावे ऽ पि	•••	१९७
सुप्तौ यथा निर्विकार०		७२
मुप्तौ लीनास्ति या बोधे	• • •	१९६
सुरभीकृतदिग्वलयं सुरभि०	•••	२९
सक्ष्मनाडीष संचारो		Le q.

	_	
_	नुक्रमाणिका	ı
आका	लक्रमाणका	ļ
601 101	3	

	,	मुष्ठम्
स्क्माणि महाभूतान्यसवः		१८
सोSयं विप्र इदं वाक्यं		१००
सोऽयमपीक्षांचके		१६
सैन्धवस्य घनो यद्द०	• • •	७३ .
स्कन्धधृतसिद्धमन्ने याव०		२१
स्त्रीपुंसोः संयोगात्संपाते		४
स्थाणौ प्रकल्पितश्चोरः		५१
स्थूलं निरूपितं प्रागधुना	• • •	96
्य स्थूळदेहाश्रिता एते	•••	.4.0
स्थूलवैराजयोरैक्यं		990
र्थू लशरीरस्यान्तर्लि ङ्ग ०		96
स्थूला सूक्ष्मा चेति द्वेषा	•••	२६
स्थूलो मांसमयो देही	• • •	२२७
स्नातस्तीर्थे जहुजादौ ततः किं		१४६
स्फटिके रक्तता मिथ्या	•••	७६
स्फटिके रक्तता यद्ध०	• • •	७५
स्वरहे स्वाङ्गणे सुतः	• • •	२०२
स्मृतिसत्पुराणवाक्यै ०	•••	२७
स्वप्नभोगे यथैवेच्छा	• • •	७३
स्वप्ने पुरुषः सत्यो योषिदः		90
स्वप्ने सुरतानुभवाच्छुऋद्रावो		१७
33		

ऋोकानुक्रमणिका।

	•	विश्वम्
स्वरूपानुसंघानरूपां स्मृतिं यः		ويوي
स्वल्पापि दीपकाणिका		५०
खव्यापारं कुरुते यथैक०		२०
स्वानन्दभावे परितुष्टिमन्तः		१६०
स्वाप्नद्वैतवदेव जाग्रतमपि	•••	२१५
स्वारस्यैकसुबोधचारुमनसे	• • •	२१७
स्वाश्रमधर्माचरणं कृष्ण०		२६
स्त्रीयोद्गमतोयवहा सागर०		9 9
ह		
हरिसंदर्शनयोगात्पृथु ०	•••	३५
ह र्षामर्षविनिर्मुक्तो		988
इसति कदाचिद्रौति भ्रान्तं	•••	9
हित्वायं स्वाप्तिकं देहं	• • •	७३
हृद्यकमलमध्ये दीपव०	•••	CX
हेयमपादेयं वा प्रविचार्य		9 9

